

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ARAP BAHARI SÜRECİNDE İRAN'IN SURİYE POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cüneyt DOĞRUSÖZLÜ

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ali BALCI

TEMMUZ - 2013

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARAP BAHARI SÜRECİNDE İRAN'IN SURİYE POLİTİKASI

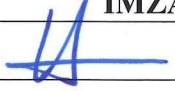

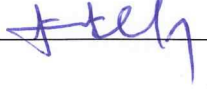
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Cüneyt DOĞRUSÖZLÜ

Enstitü Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

"Bu tez 01.08/2013 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir."

24,5 cm

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Kemal İnat	Başarılı	
Doç. Dr. Ali Balcı	Başarılı	
Yrd. Doç. Dr. Fuat MAN	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Cüneyt DOĞRUSÖZLÜ

10.07.2013

ÖNSÖZ

Bu çalışma sürecinde destek ve katkılarını esirgemeyen bunun yanında çalışma esnasında beni yönlendirerek farklı bakış açıları kazandıran değerli danışman hocam Doç. Dr. Ali BALCI'ya teşekkürlerimi sunarım. Tezimi okuyarak bana gereken düzeltmeler konusunda yardımlarını esirgemeyen halam Fatma DOĞRUSÖZLÜ'ye teşekkür ederim. Son olarak bu çalışma sürecinde sabır ve anlayış içerisinde bana yardımcı olan değerli hocalarıma ve arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Cüneyt DOĞRUSÖZLÜ

10.07.2013

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
GİRİŞ 1	
BÖLÜM 1: İRAN DIŞ POLİTİKA DÖNÜŞÜMÜ: İDEOLOJİDEN PRAGMATİZME	6
1.1. 1979-1981: İdeoloji-Pragmatizm Çatışması	6
1.2. Devrim İdeolojisi	9
1.3. İran-İrak Savaşı: İdeolojiden Pragmatizme Geçiş.....	15
1.4. Rafsancani Dönemi: Pragmatizmin Genişlemesi.....	24
1.5. Hatemi Dönemi: Pragmatizmin Zaferi.....	28
1.6. Ahmedinejad Dönemi: İdeolojik Pragmatizm	34
BÖLÜM 2: İRAN-SURİYE İLİŞKİLERİ: PRAGMATİZM ÖRNEĞİ.....	39
2.1. İran-Suriye İlişkilerinin Kısa Tarihi.....	39
2.1.1. Devrim Öncesi İran-Suriye İlişkileri.....	39
2.1.2. 1979-1985: İttifakın Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi	41
2.1.3. 1985-1990: Gerilimlere Rağmen İttifakın Devamı	44
2.1.4. 1990-2001: İlişkilerin Zorunluluğa Dönüşümü	46
2.1.5. 2001-2010: “Vazgeçilmez” Birlikteliğe Devam	48
2.2. İran-Suriye İlişkilerini Etkile(me)yen Unsurları	51
2.2.1. Ortak Güvenlik Tehdidi	51
2.2.2. İttifakın Mezhepsel Farklılıkları	53
2.2.3. Mezhepsel Yakınlaştırma Çabaları	58
BÖLÜM 3: ARAP BAHARI SÜRECİNDE İRAN’IN SURİYE POLİTİKASI.....	64
3.1. Suriye’de Arap Baharı Süreci	64
3.2. Suriye Öncesi İran’ın Arap Baharını Anlamlandırması.....	68
3.2.1. Batı Karşıtı “İslami Uyanış”	68
3.2.2. İran’da Farklı Yorumlar	72
3.3. İran’ın Suriye Olaylarına İlişkin Tutumu.....	74
3.3.1. İran’ın Suriye Siyasetini Şekillendiren Söylemi	74
3.3.2. İran’da Suriye Olaylarına Yönelik Muhalif Sesler	77
3.3.3. İran’ın Şartlar İçinde Değişen Tutumu	79
3.3.4. İran’ın Suriye Muhalefeti ile Görüşme Çabaları.....	80
3.4. İran’ın Esad Rejimine Verdiği Desteğin Niteliği.....	83
3.4.1. Güvenlik Desteği.....	83
3.4.2. Ekonomi Desteği.....	88
3.4.3. Medyada Propaganda Desteği.....	91
3.4.4. Diplomatik Destek	93
3.5. İran’ın Suriye Politikalarına Tepkiler	95
3.6. İran’ın Suriye Politikasının Türkiye ile İlişkilerine Etkisi.....	98
SONUÇ.....	102

KAYNAKÇA.....	105
ÖZGEÇMİŞ.....	115

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
AK	: Adalet ve Kalkınma Partisi
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NPT	: Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Anlaşması
İKÖ	: İslam Konferansı Örgütü
KİK	: Körfez İşbirliği Konseyi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

Tezin Başlığı: Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası	
Tezin Yazarı: Cüneyt DOĞRUSÖZLÜ	Danışman: Doç. Dr. Ali BALCI
Kabul Tarihi: 10.07.2013	Sayfa Sayısı: vi (ön kısım) + 106(tez)
Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler	
<p>İran 1979 İslam Devrimi'nden sonra ideolojik bir dış politika oluşturmaya çalışmıştır. Fakat bu politikanın ekonomi ve güvenlik bazında olumsuz sonuçları, İran'ı yavaş yavaş ideolojik dış politikadan tavizler vermeye itmiştir. Bunun yanında başa gelen yeni liderlerin dünya görüşlerindeki değişim de bu süreci beslemiştir. Bu süreç devamında İran dış politikasında pragmatizm, ideolojiye karşı zafer kazanmıştır. Ayrıca İran'ın dış politikasından miras kalan ideolojik çıkışlar da İran'ın pragmatizmine katkı sağlamak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır. İran'ın Suriye ile ilişkileri onun dış politikadaki pragmatizmini en iyi örnekleyen unsur olmuştur. İran'ın Suriye'ye olan stratejik ihtiyacı onu vazgeçilmez bir müttefik haline getirmiştir. Her ne kadar bu yaklaşma kimileri tarafından mezhepsel bir politika şeklinde değerlendirilmiş olsa da iki ülkenin birbirleri hakkındaki algıları bunu yanlışlamaktadır. Ayrıca iki ülke mezhebinin birbirlerinden oldukça farklı teolojik unsurları içermesi bunu yanlışlayan diğer bir etken olmuştur.</p> <p>Suriye'nin jeostratejik konumu ve müttefikliğe varan ilişkileri dolayısıyla İran Arap Baharı sürecinde Suriye konusunda farklı bir politika izlemeye yönelmiştir. İran için Suriye'nin kaybı hem Hizbullah'ın hem de Hamas'ın kaybı anlamı taşıyacaktı. Ayrıca bu durum İran'ın elini asli düşmanları olarak gördüğü ABD ve İsrail'e karşı oldukça güçsüzleştirecektir. Dolayısıyla İran, sevinçle karşıladığı Arap Baharı'nda Suriye'ye karşı istisnai bir tavır içine girmiştir. İdeolojik olarak daha yakın kabul edilebilecek muhaliflere karşı laik karakterli yönetime destek vermiştir. Bu yönetimin devrilmemesi için, güvenlik, ekonomi ve diplomasi yönünden her türlü yardımı vermiştir ve vermeye de devam etmektedir.</p>	
Anahtar Kelimeler: İran, Suriye, Arap Baharı, Pragmatizm, İdeoloji	

Title of the Thesis: Iranian Foreign Policy Towards Syria During Arap Spring	
Author: Cüneyt DOĞRUSÖZLÜ	Supervisor: Doç. Dr. Ali BALCI
Date: 10.07.2013	Nu. Of pages: vi (pre text) + 106 (main body)
Department: International Relations	
<p>After the 1979 Islamic Revolution, Iran has tried to conduct an ideological foreign policy. However, the negative results of this policy in the fields of economy and security has pushed Iran to make concessions from its ideological foreign policy. In addition, Iran's new leaders who had different political ideologies have contributed to this process. These leaders supported pragmatism rather than radical ideology. As a result of that, pragmatist leaders outclassed against ideologists. Furthermore, Iran has begun to use ideological discourses that inherited from its past in order to contribute its rational policy. In this context, the relations between Iran and Syria are the best elements that demonstrate Iranian pragmatism. The strategically importance of Syria for Iran made this country an indispensable ally for Iran. Although the convergence of these two states is seen as a result of sectarian policy, perceptions of the countries to each other falsify that argument. Another major factor which falsifies this argument is the difference in their theological sectarian beliefs.</p> <p>Syria's geo-strategic location and its vital relations with Iran have led Iran to pursue a pro-status quo policy towards Syria in the process of Arab Spring. From Iranian perspective the loss of Syria would mean the loss both Hezbollah and Hamas in the Levant region. As a result of that, this development would weaken Iran's power against the West especially the U.S.A. and Israel. Therefore, Iran has conducted exception policy which is inconsistency with its ideology. Because Iran has supported secular government against the demonstrators who are ideologically closer to Iran than Syrian secular government. Iran tried and still tries to prevent overthrow of Syrian government by giving economic and security assistance to them.</p>	
Key Words: Iran, Syria, Arab Spring, Pragmatism, Ideology	

GİRİŞ

Geniş halk kitlelerinin katılımı sonucu oluşan devrimlerde iktidarın el değiştirmesi ile yeni kurulan sistemlerde ideolojiler ön plana çıkar. Çiçeği burnunda devrimler, ideolojilerini ülke içinde uygulamakla kalmaz bunu dış politikalarına da uygulamaya çalışırlar.¹ Lenin bu durumu şöyle açıklar: “her devrim lideri bir ideolojiye sahip olur ve devrimini bu teoriye göre oturtmaya çalışır”. Örneğin 1789 Fransız Devrimi’nde “eşitlik, özgürlük ve adalet”, 1917 Bolşevik Devrimi ve 1949 Çin Devrimlerinde “sosyalizm ve emperyalizm karşıtlığı” ağır basmıştır. Fakat zamanla bu ülkeler, yani devrim söylemine sahip olan ülkeler, bu amaçlardan uzaklaşmaya başlamışlar veya uzaklaşmaya zorlanmışlardır. Bunun yanında devrim ile başa gelenler, devrimlerini sağlamlaştırmak amacıyla bu söylemlerini devrimin ilk yıllarında sürekli dile getirmişlerdir.

Devrimle başa gelen liderler veya yönetimler, zamanla edindikleri siyasi tecrübeler ve ideolojik temelli dış politikanın getirdiği yalnızlaşma/dışlanma ile bu politikalarından tavizler vermeye başlarlar. Bu doğrultuda gerek ekonominin gerilemesi (bu devrimi destekleyen halk nezdinde devrime olan desteği azaltmakta) gerekse yalnızlaşmanın getirdiği güvenlik endişesi, ülkeleri devrimin dış politika ideolojileri konusunda revizyon yapmaya itmektedir. Bu bağlamda devrimle başa gelen ve kendi devrimini dışarıya yaymaya çalışan İran da aynı durumu yaşamıştır.

1979 İran İslam Devrimi’nin siyasi, hukuki ve ruhani önderi Ruhullah Musavi Humeyni, devrimden sonra İran’ın iç siyasetinden dış politikasına kadar hemen her alanda değişiklikler oluşturmuştur. Devrim öncesi milliyetçi unsuru ile ön plana çıkan ve Batı yanlısı tipik bir Ortadoğu ülkesi görünümüne sahip olan İran devrimden sonra uluslararası arenada yepyeni bir konuma sahip olmuştur. Humeyni, devrimden sonra yönetimi tam olarak kendi kontrolüne aldığı anda ders verirken sürekli vurguladığı ideolojik sistemi oluşturmaya başlamıştır. Bu doğrultuda öncelikle iç siyasette dini kesimi en üst düzeye yerleştirmiş ve dolayısıyla dış politikayı da dini kesimin eline

¹ Shireen Hunter T., “Iran and the World: Continuity in a Revolutionary Decade”, Indiana Press, 1990, s.185.

vermiştir. Hatta başında bulunduğu dini kesimin dış politikada iç politikaya göre daha fazla inisiyatif almasını sağlamıştır.²

İran, devrimden sonraki ilk yıllarda dış politikada Humeyni ve ekibinin kontrolü altında ideolojik bir siyaset çabasına girmiştir. Bu ideolojik siyasette ön plana çıkan unsur mevcut dünya sistemine karşı çıkarak yerine İslami bir düzen kurulması olmuştur.³ Humeyni, mevcut uluslararası sistemde “ezenler” (zalimler) ve “ezilenler” (mazlumlar) şeklinde iki kamptan bahsetmiştir. Zalimler grubunda başı çekenler ABD ve Sovyetler Birliği iken; diğer Müslüman ülkeler, özellikle Körfez ülkeleri izledikleri politikalarla ezenler kampına hizmet etmektedir.⁴

İran devrimden sonra “Ne Doğu Ne Batı” söylemiyle hem Sovyetler Birliği hem de ABD ile ilişkilerini keserek dünya düzenine meydan okumaya çalışmıştır. Humeyni döneminin İran’ı zalim ülkeler ile ilişkilerinden dolayı birçok İslam ülkesinin rejimini gayri meşru olarak görmüş ve bu ülkelere devrim ihraç edilmesi gerektiğini savunmuştur. Humeyni bununla, adil olmayan düzenin ortadan kalkması için diğer devletlerin de İran gibi İslami yönetime sahip olması amacını gütmüştür.

Humeyni döneminde izlenmeye çalışılan ideolojik dış politika İran’ı hem bölgede hem de uluslararası arenada yalnızlığa itmiştir. Bu dönemde İran, Irak ile 8 yıl süren uzun bir savaşa girmiştir. Savaşta silah ve para yardımına duyulan ihtiyaç İran’ı dış politikada ideolojiden tavizler vermeye itmiştir. Bu konuda laik karakter taşımasına ve İran’ın ideolojik dış politikasına ters düşmesine rağmen Suriye, İran’a destek vermiştir. Bununla birlikte İran bundan sonra eleştirdiği düzene adapte olmaya çalışmış ve tecrit edildiği ülkelerle ilişki kurmaya başlamıştır.

Şuan mevcut düzende İran, “Ne Doğu Ne Batı” söylemindeki “Doğu”yu bunun dışında tutmaya başlayarak Rusya ile ilişkilerini ittifak konumuna getirmiştir. Batı (ABD hariç) ile olan ilişkilerindeki söylem bazındaki sertlik azalmış ve ayrıca ekonomik olarak ilişkilerini diğer ülkelerin standardına getirmiştir. Ayrıca bir zamanlar devrim ihracı politikası savunan İran, kendisinin ideolojik politikalarına fırsat oluşturabilecek

² K. L. Afrasiabi, “After Khomeini: New Directions in Iran’s Foreign Policy”, Boulder & San Francisco: Westview Press, 1994, s. 28.

³ Gökhan Çetinsaya, “Rafsanjani’den Hatemi’ye İran Dış Politikasına Bakışlar”, **Türkiye’nin Komşuları**, Der.: Mustafa Türkeş, İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, Ankara, 2002, s. 296.

⁴ Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emekliler, “Kaos Senaryolarının Merkezinde İran”, **Bilgesam**, No: 40, Ocak 2012, s. 10

Müslüman ayaklanmalara karşı sessiz kalmıştır. Bunun yanında “Büyük Şeytan” olarak tabir ettiği ABD ile yeri geldiğinde bir Müslüman ülkeye karşı bile ortak politikaya sahip olabilmıştır.

İran, değişen dış politikasının veya pragmatizmin en iyi örneğini Suriye ile ilişkilerinde göstermiştir. Seküler rejime sahip olan Hafız Esad yönetimindeki Suriye ile şartların getirdiği zorunluluklardan dolayı yakınlaşan İran, daha sonraları bu ülkeyi vazgeçemeyeceği bir müttefiki olarak görmeye başlamıştır. Bu doğrultuda İran, ideolojik dış politikasında büyük çatlak oluşturacak bir strateji izlemiştir. Bu stratejide İran, Humeyni'nin tanımlamasına göre gayri meşru olan Suriye rejimini, ona karşı ayaklanan “mustazaflara” karşı, çıkarları sebebi ile desteklemiştir. Suriye rejiminin Müslümanlara karşı uyguladığı sert politikalar İran'ın gündemine dahi gelmemiştir.

İran'ın Arap Baharı'ndaki Suriye politikalarına baktığımızda tüm bunların sonuçlarını görmek mümkündür. İran, Arap Baharı'nı Suriye'ye ulaşmadan önce genel olarak olumlu karşılamıştır. Hatta ayaklanan Arap halklarını, İran'ı ABD desteğiyle yöneten şahı, 1979'da İslam Devrimi ile deviren İran halkıyla özdeşleştirerek kendi devrimini bölgede yaşanmakta olan gelişmelere bir model olarak sunmaya çalışmıştır. Özellikle İran'ın Ortadoğu'da en önemli rakibi olan Mısır'da yönetimin değişmesi ve olayların körfez ülkelerinde de değişim getirme beklentisi İran tarafından oldukça büyük bir kazanım olarak algılanmıştır. Bu noktada bölgede yeni yönetimler İran ile ilişki kurmaya başlamıştır.

Olayların, otuz yıllık müttefiki Suriye'ye sıçraması ise İran'da rahatsızlığa yol açmıştır. Olayların ilk aşamasında Beşşar Esad'a halkın reform talebine karşı adımlar atmasını söylemiştir. Fakat zamanla olayların daha fazla artması ve göstericilerin Esad'ı devirmek istemeleri sonucu İran, olayların uluslararası bir komplonun eseri olduğunu savunmuştur. Mısır'da Müslüman Kardeşlerin yönetime gelmesini olumlu değerlendiren İran, Suriye'de ise ideolojik olarak Mısır'dakine yakın ve oradan destek alan Suriye Müslüman Kardeşleri'ni bir oyuna alet olmakla suçlamıştır. Ayrıca İran bu politika ile bölgede emperyalizme karşı birlikte savaştığı müttefiki Hamas ile ayrı düşmüştür. Kısaca İran, bölgede ideolojik olarak aynı ortak politikada bulunduğu birçok kesimden farklı bir yola girmiştir.

Sonuç olarak İran, tecrit edilmiş bir bölgede, müttefikliğinin yanında stratejik konumunun önemi dolayısıyla Suriye'yi kaybetme riskini göze almamıştır. Stratejik çıkarları için bu derece önemli gördüğü Esad yönetimindeki Suriye'yi savunmak için her türlü çaba içine girmiştir ve halen bu çabalarını sürdürmektedir.

Çalışmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın temel amacı, Arap Baharı sürecinde İran'ın Suriye'ye yönelik olarak izlediği politikanın söylenenin aksine mezhepsel yakınlığın değil çıkar gereği uygulanan siyasetin bir sonucu olduğu tezini incelemektir. Bunu yaparken ilk olarak İran'ın pragmatik bir politika izleyebileceği, İran'ın 1979 sonrası dış politikası analiz edilerek anlatılmıştır. Daha sonra Suriye'nin stratejik olarak İran için ne kadar önemli olduğu tarihsel ilişkiler örnekleriyle gösterilmeye çalışılmıştır. Aynı zamanda iki ülkenin mezhepsel olarak farklı uç noktalarda olduğu işlenerek, İran'ın Suriye'ye yönelik mezhepsel bir politika izlemesinin mümkün olmadığı belirtilmek istenmiştir. Bu teşhisten hareketle, İran'ın Suriye olaylarına ilişkin stratejik hareketinin bir gereği olarak muhaliflere karşı Esad yönetimine destek verdiği sonucu çıkartılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmanın sağlıklı bir zemine oturabilmesi ve doğru sonuçlara ulaşılabilmesi için kaynak ve fikir çeşitliliğine önem verilmiştir. Öncelikle bu konuda İran'ın dış politikasında pragmatizmin hakim olduğu gösterilmek amacıyla İran dış politikasında etkin olan kişilerin söylemleri ve siyasetleri incelenmiştir. Daha sonra bu konuda uzman kişilerin kaynakları taranmış ve bu argümanı doğrulayan örnekler işlenmiştir. Ayrıca çalışmanın son kısmında konunun güncelliğini koruması sebebiyle internetteki haber siteleri kullanılmıştır.

Tezin İçeriği ve Kapsamı

Bu tez içerik olarak İran'ın Arap Baharı sürecinde Suriye'de uyguladığı politikanın ideolojik değil stratejik çıkarı doğrultusunda şekillendiğini inceleyen üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci kısımda 1979 İslam Devrimi'nden sonra İran dış politikasının ideolojiden pragmatizme evirildiği işlenmiştir. İkinci kısımda ise birinci bölümde İran dış politikasında vurgulanan pragmatizmin en iyi örneğini temsil eden Suriye ile olan

ilişkiler ele alınmıştır. Bu amaçla ikili ilişkilerin öncelikle tarihsel boyutu işlenmiş, daha sonra iki ülkenin yakınlaşmasının asıl nedenlerinin neler olduğu incelenmiştir.

Tezin son bölümünde ise diğer iki bölümden çıkarılan sonucun bir gereği olarak İran'ın Suriye olaylarında Esad yönetiminin yanında yer alması ve Suriye rejimini ayakta tutmak amacıyla uyguladığı yöntemler işlenmiştir.

BÖLÜM 1: İRAN DIŞ POLİTİKA DÖNÜŞÜMÜ: İDEOLOJİDEN PRAGMATİZME

1.1. 1979-1981: İdeoloji-Pragmatizm Çatışması

İran'da devrim ile başlayan dış politikanın nasıl şekilleneceği tartışmaları devrimin hemen akabinde genel olarak iki farklı alanda olmuştur. Bu tartışmalar devrimin meydana geldiği 1979 ve rehine krizinin yaşandığı 1980 yıllarında ve sonrasında ortaya çıkmıştır. Bu yıllarda devrimin anayasası henüz oluşturulmamış ve daha sonra anayasa ile gücünü kanıtlayacak olan din adamları sınıfı otoritesini tam olarak kuramamıştı.

İran'da devrim öncesinde en güçlü figür olarak ortaya çıkan Humeyni bunu devrim sürecinde de sürdürmüş ve devrim sonrasında ülkesine devrimin başkahramanı olarak dönmüştür. Humeyni, ülkesine ayak basar basmaz olası tepkilere karşı ılımlı tanınan ve geçmişte komünist Tudeh Partisi'nde bulunan Mehdi Bazargan'ı devrimin başbakanı olarak seçmiştir.⁵ Bunun sonucunda, 1979-1980 yıllarında devrimin dış politikasının nasıl olacağı tartışmaları başlamış ve bu tartışmalar realist bir dış politika benimsediği kabul gören Mehdi Bazargan'ın temsil ettiği kesim ile dış politikada dini ideolojiyi merkeze oturtmaya çalışan dini kesim arasında yaşanmıştır.

Bazargan Hükümeti göreve gelir gelmez genel olarak iki amaç benimsemişti: devrim sürecinde, ekonomik ve siyasi açıdan tahrip olan ülkeyi yeniden inşa etmek ve İran'ı uluslararası topluma dâhil etmek.⁶ Bazargan, ikinci amacında devrimin dini liderleri ile karşı karşıya gelmek zorunda kalmıştır. Bu konuda karşısına ilk çıkan, Humeyni'nin Fransa sürgününden sonra oluşturduğu Devrimci Konsey olmuştur. Bazargan hükümetinin politikalarının realist ve laik intibai uyandırmasından dolayı ona karşı devrimin dini liderleri de harekete geçmişlerdir. Bu sebeple, Humeyni ve diğer dini liderler siyasette bu tür çıkışlara karşı güçlerini sabitleştirmek ve artırmak için kurumsal yapılandırmaya başvurmuşlardı. Örneğin, İslam Cumhuriyeti Partisi'ni kurmuşlar ve iktidara kendi politikaları doğrultusunda hareket eden grupları getirmişlerdir. Ayrıca İslam Devrimi Muhafızlarını da kurarak devrim karşıtı muhalefeti ortadan kaldırmaya çalışmışlardır.

⁵ Ünal Gündoğan, *İran ve Ortadoğu*, İstanbul, Adres Yayınları, 2005, s. 124.

⁶ Gündoğan, s. 127.

Kısa süren başbakanlığında Mehdi Bazargan, Soğuk Savaş ortamında iki blokla birden çatışmanın doğru olmayacağını düşünmüş ve bu doğrultuda, ABD ile yakın ilişkiler kurmak istemiştir. Örneğin, 1 Kasım 1979'da Amerikan Başkanı'nın Ulusal Güvenlik Danışmanı Zbigniew Brzezinski ile ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Cezayir'de bir görüşme yapmıştır.⁷ Bununla birlikte uluslararası arenadan soyutlanmaya karşı olarak Bazargan, komşular ile de iyi ilişkiler kurma düşüncesindeydi. Hunter'e göre devrimin hemen ardından İranlı liderler dış politikada Amerika ile nasıl bir politika izleneceği konusunda farklı görüşler vardı. Humeyni ve onun takipçisi olan din adamları Amerika ile ilişkilerin tamamen kesilmesini istemesine karşın, Başbakan Mehdi Bazargan ve Dışişleri Başkanı İbrahim Yezdi gibi bazı milliyetçiler, Amerika ile düşman olunmaması gerektiğine ve ayrıca ilişkilerin kopması yerine azaltılmasını savunmuşlardır.⁸

Gerek başbakanlığının kısa sürmesinden gerekse dış ve iç politikayı kendi ideolojileri doğrultusunda kurmaya çalışan dini önderlerin olaya müdahil olmasından dolayı Bazargan, söylem bazındaki realist dış politikasını fiiliyata geçirememiştir.⁹

Dini önderleri karşısına alan iç ve dış politikadaki realist söylem, ancak 1980 yılındaki rehine krizine kadar devam etmiştir. Bazargan Hükümeti'nin sonunu getiren bu sürpriz olay, bir grup öğrencinin Amerikan elçiliğini basması ile başlamış ve elçilik çalışanlarını rehin almasıyla krize dönüşmüştür. Bu beklenmedik olay Amerika ile ilişkilerin devamını savunan Bazargan Hükümetine büyük bir darbe indirmiştir. Rehinelere serbest bırakılmasını savunan Bazargan, dini önderlerin de öğrencileri karşılarına almak istememeleri sonucunda istifa etmiştir.¹⁰ Bu olay sürpriz bir şekilde Humeyni ve dini liderlerin güçlerini pekiştirmeleri için fırsat sunmuştur. Krizin uzun sürmesi ılımlıları ve anti-Humeynici kesimi zayıflatmış ve dini liderlerin güçlerini pekiştirerek dini otoriteyi sağlamlaştıran anayasanın da geçmesini sağlamıştır.¹¹

⁷ İbrahim Mahmoud Yaseen Alnahas, **Continuity and Change in the Revolutionary Iran Foreign Policy, The Role of International and Domestic Political Factors in Shaping the Iranian Foreign Policy, 1979 – 2006, USA**, LAP Lambert, 2011, s. 46.

⁸ Alnahas, s. 49.

⁹ Devrim sonrası İran dış politikası, **Belgeler**, 12 Şubat 2013.

¹⁰ Nikki R Keddie, **Modern Iran: Roots and Results of Revolution**, Yale University Press, 2003, s. 89.

¹¹ R. Keddie, s. 90.”

Bunun akabinde Humeyni, cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılması için çağrıda bulunmuştur. Dini liderlerin aday olmasının yasaklandığı seçimlerde dini liderlere nazaran daha ılımlı olarak bilinen Ebu'l-Hasan Beni Sadr 25 Ocak 1980'de devrimin ilk cumhurbaşkanı olmuştur.¹² Sadr göreve geldiğinde devam eden rehine krizine çözüm bulmak için rehinelerin hükümete teslim edilmesi çağrısında bulunmuştur. Fakat ondan farklı düşünen Humeyni buna tepki göstermiş ve durumun meclis tarafından çözülmesi gerektiğini savunmuştur. Humeyni, bu durum ile kendi pozisyonunun diğer kurumlardan daha güçlü olduğunu ortaya koymuş ve ayrıca seçilmiş bir başkanın acizliğini göstermiştir. Beni Sadr her ne kadar teorik olarak İran Cumhuriyeti'nin ikinci büyük gücü olarak kabul edilse de pratikte bu gücü oldukça zayıftı. Görevde bulunduğu yıllarda bir yandan Humeyni bir yandan da çoğunluğunu din adamlarının oluşturduğu meclis tarafından sıkıştırılmıştır. Bu sıkıntılar içinde Sadr rehine krizini çözmek ve Amerika ile ilişkileri düzeltmek için olası yolları denemiştir. Fakat o da kısa süren cumhurbaşkanlığında Bazargan gibi kendisini zora sokacak sürpriz bir olay ile karşılaşmıştır.

Bu sürpriz olay Amerika'nın rehineleri kurtarma teşebbüsü sonucunda ortaya çıkmıştır. Amerika Başkanı Carter'ın talimatı ile rehinelerin kurtarılması için bir kurtarma misyonu gerçekleştirilmiştir. Fakat bu misyon başarısızlıkla sonuçlanmış ve bu durum da dini liderler tarafından Şah'ın 1953'teki gibi tekrar yönetime getirilmesi amaçlanan bir darbe girişimi olarak anlaşılmıştır. Bunun yanında bu olay din liderlerin devrimden sonraki güçlerini artıran ikinci bir vakıa olmuştur.¹³ Rehine krizinde olduğu gibi bu olay da İranlıları aynı paydada birleştirmiş ve bunu kullanarak olaya sert tepki gösteren dini liderlerin meşruiyeti sağlamıştı. Bununla Humeyni ve onun takipçileri halk tarafından sadık bir anti-empyralist olarak değerlendirilmiştir.

Bu olaydan sonra Beni Sadr, devrimin çıkarlarına ters politika izlemeye çalışmasından ötürü devrim liderinin talebi ve İslami Şura Meclisi'nin onaylamasıyla görevinden alınmıştır. Bundan sonra dış politikada Humeyni'yi rahatsız etmeyecek olan Seyit Ali Hamaney işbaşına gelmiştir. Bu da kısa süren ve uygulamaya geçirilemeyen realist dış

¹² Alnahas, 54.

¹³ Alnahas, 64.

politikanın sonu ve Ramazani'nin "İdealist Çatışma" olarak nitelendirdiği yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.¹⁴

1.2. Devrim İdeolojisi

Devrimden önce bir İslami devlet kurmak istediğini sürekli dile getiren Humeyni devrimden sonra bu yönde ilk iş olarak devletin ismini İran İslam Cumhuriyeti olarak değiştirmiş ve ayrıca siyaseti kendi düşünceleri doğrultusunda yönlendirebilecek bir siyasi konseyini (İslami Devrim Konseyi) oluşturmuştur. Humeyni, devrimden sonra İslami Devrim Konseyi'ni kurarak aslında kendisini bizzat siyasetten uzak tutmaya çalışmış ve devrimden önce tahayyül ettiği ulusal ve uluslararası düzeydeki İslami bir devletin kuruluşunu bu konsey ile yönlendirmeyi düşünmüştür. Bu süreçte Humeyni, kendisini siyasetten uzak tutarak sadece önemli sorunlarda bir arabulucu gibi davranmaya çalışmış ve hatta bundan dolayı başkent Tahran'ı terk ederek Kum kentine yerleşmiştir.¹⁵ Fakat Tahran'da yeni iktidar seçkinleri arasındaki problemler (özellikle de İslami Devrim Konseyi'ndeki mollalar arasındaki çekişme) onu Tahran'dan ancak dört hafta uzakta tutabilmiş ve bu durum karşısında Humeyni, politikaya bizzat dâhil olma gerekliliğini hissederek siyasetin merkezi olan Tahran'a geri dönmüştür. Humeyni siyasete dönmekle bütün siyasi gruplar üzerinde güç merkezi haline gelmeye başlamıştır. Humeyni bundan sonra kendi düşüncesine yakın gördüğü radikal kesimi hemen her alanda desteklemeye ve diğer kesimleri de, daha ılımlı İslamcılarını, Liberal ve Marksistleri, tasfiye etmeye başlamıştır.¹⁶

Kısacası devrimden hemen sonra meydana gelen olayların gelişiminde ve akabinde Humeyni, otoritesini pekiştirmiş ve karşı söylemi bastırarak kendi savunduğu dış politika söylemini rakipsiz bırakmıştır. Bundan sonra İran tartışmasız olarak bir teokratik devlet görünümü kazanmıştır. Ayetullah Humeyni, en yüce yol gösterici anlamına gelen Velayet-i Fakih olarak seçilmiş ve cumhurbaşkanlığı, başbakanlık ve meclis başkanlığı gibi üst düzey devlet görevlerinin birçoğuna "mollalar" getirilmiştir.¹⁷

¹⁴ R.K. Ramazani, **Revolutionary Iran: Challenge And Response In The Middle East**, The John Hopkins University Press, London,1986, s.22.

¹⁵ Alnahas, 64.

¹⁶ Ahmet Güler, **Devrim Sonrası İran Dış Politikası: 1979-1997**, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara, 2010, s. 76.

¹⁷ Güler, s. 77.

Böylece “Üçüncü Devrim” olarak nitelendirilen bu gelişme Humeynici radikallerin ılımlı-liberal İslamcılara karşı zaferi olmuştur.¹⁸

Humeyni sahip olduğu dini düşüncüyü birçok alana olduğu gibi dış politikaya da uyarlamaya çalışmıştır. Devrimden sonra kurduğu yeni rejim ile dış politikada eskiyi reddeden ve İslami referanslardan güç alan yeni, daha “bağımsızlıkçı” ve “İslam merkezci” bir “idealist” söylem geliştirmeye çalışmıştır. Humeyni ve dini kesimin benimsediği yeni dış politika söylemiyle İran, hem bölge politikası üzerinde hem de global politika üzerinde oldukça etkili bir aktör konumuna gelmiştir.

Humeyni döneminin dış politikası, mevcut düzenin meşruiyetini sorgulamış ve uluslararası ilişkilerin düzenleyicisi olan hukuk normlarını geçersiz saymıştır.¹⁹ Ramazani’nin “İslami Evrensel Düzen” olarak nitelendirdiği bu düzende İslami hukukun yaşama geçirilmesiyle adil bir düzenin ortaya çıkacağı iddia edilmiştir. Bu doğrultuda, Ayetullah Humeyni’nin dış politikasında ilk göze çarpan, “Ne Doğu Ne Batı” söylemi olmuştur.²⁰

İran’ın dış politikasında ön plana çıkan önemli söylemlerden biri olan “Ne Doğu Ne Batı” kavramına net bir tanımlama yapılmamış olsa da Humeyni’nin söylemleri bunun iki kutba da meydan okuyan bir yöntem olduğunu göstermiştir. Çünkü Ayetullah Humeyni, süper güçleri, uluslararası sisteme hâkim illegal aktörler olarak görmekte ve bu iki süper gücü dünyada İslami birliğin önündeki en önemli unsurlar olarak tanımlamaktadır.²¹

Humeyni’nin “Ne Doğu Ne Batı” kavramının “Anti-emperyalist” olarak da tanımlayabileceğimiz dış politika perspektifini kendisi şöyle açıklamaktadır:

“Amerika dünyanın mahrum ve mazlum halklarının bir numaralı düşmanıdır... İnsanlık için sayısız felaketin sebebidir. Ajanları vasıtasıyla Müslüman olan veya Müslüman olmayan tüm ülkelerde tüm halkları kendi denetimleri altına almışlardır. İngiltere ise Hindistan’da, Pakistan’da ve diğer kolonilerde büyük suçlar işlemişlerdir... Bizler, Amerika, Siyonizm ve İsrail’in başını çektiği küresel batılı

¹⁸ Güler, s. 78.

¹⁹ Nasser Kahef Asl, **1979 Sonrası İran’ın Orta doğu Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri**, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2009, s. 54.

²⁰ Ramazani, s. 24.

²¹ Gündoğan, s. 123.

yağmacılarla olduğu kadar aynı zamanda uluslararası komünizm ile de savaş halindeyiz. Amerika İngiltere'den kötüdür, İngiltere de Amerikan'dan kötüdür. Sovyetler birliği her ikisinden de berbattır. Bunların her biri berbat ve biri diğerlerinden kötüdür.”²²

Humeyni'nin dış politikasındaki iki kutup karşıtlığının teolojik nedenlerine bakarsak bunda Humeyni'nin birçok alana da uyarlanan Şii itikadından kaynaklandığı söylenebilir. Buna göre Hz. Hüseyin ve Emevi halifesi Yezit mücadelesinde Hz. Hüseyin güçsüz olmasına rağmen güçlü Yezid'e karşı adaleti savunmaktan geri durmamış hayatı pahasına bunu devam ettirmiştir. Buna paralel olarak Ayetullah Humeyni'nin dış politika ideolojisinde uluslararası sistemde güçlü veya güçsüz safında yer almaktan ziyade adaletin yanında olup olmamak önem arz eder. Diğer bir ifade ile Ayetullah Humeyni için sonuç zafer getirmese de önemli olan manevi anlamda doğru tarafta olmaktır. Bu bağlamda Humeyni'nin emperyalist olarak nitelendirdiği iki kutuplu düzeni karşısına alarak bedel ödemekten korkmadığı anlaşılmaktadır.²³

Humeyni'nin iki kutuplu dünyada İran'ı nasıl bir konuma oturttuğu çok önem arz etmektedir. Bu konuda kendisinin söylemlerine bakılırsa, İran İslam devriminin Soğuk Savaş ortamında birbiriyle çatışmakta olan iki ideolojiye alternatif olduğunu düşünmektedir. İki kutba meydan okuyan Humeyni devrimden sonra bu doğrultuda politikalar gütmeye çalışmıştır. Örneğin, devrimden bir gün sonra, yani Şah rejiminin yıkılışının açıklandığı 11 Şubat 1979 tarihinde, İran CENTO'dan ayrıldığını bildirmiştir. Buna ek olarak kasım ayında Sovyet-İran Savunma Antlaşması feshedilmiş ve 1921 tarihli Sovyet-İran Dostluk Anlaşmasının 5 ve 6. maddeleri de tek taraflı olarak iptal edilmiştir. Bunun yanında İran Batı ile hemen her konuda ilişkilerini kesmiştir.²⁴

Devrim sürecinde kullanılan “Ne Doğu Ne Batı” söylemi her ne kadar iki kutbu da hedef alsa da ikisinin de aynı kefeye konulamayacağı devrim sürecinde dile getirilen “Şah'tan sonra sıra ABD'ye gelecek” sloganı ile belirgin hale gelmişti. Humeyni söylemlerinde onun Amerika'nın “Büyük Şeytan” Sovyetlerin de “Küçük Şeytan” olarak nitelendirilmesi bu farkı açıkça ortaya koymaktadır. Daha şiddetli olan Amerikan karşıtlığının altındaki en büyük sebep kuşkusuz Amerika'nın devrim öncesindeki İran

²² Alhanas, s. 125.

²³ Gündoğan, s. 123.

²⁴ Alhanas, s. 65.

Şahı ile olan müttefikliği olmuştur. Özellikle de devrimin dini liderlerini, Musaddık olayına benzer biçimde Amerika'nın ülkede devrim yaparak Şah'ı iktidara getireceği korkusu sarmış ve bu da devrimin liderlerinde Amerikan karşıtlığının dozunu artıran önemli nedenlerden biri olmuştur. Bunun yanında Amerika'nın devrim sürecinde Şahı destekleyen politikası da böyle bir algının diğer nedeni sayılmıştır.

Humeyni'nin Doğu (komünizm) ve Batı (kapitalizm) bloğuna olan tepkisinin yanında, bu bloklardan bağımsız harekât eden ülkeleri de tam anlamıyla bağımsız kabul etmemekte ve bunların açık veya gizli olarak bloklara bağımlı olduklarını iddia etmekteydi.²⁵ Ayrıca Humeyni, süper güçlerinin bağımlısı olarak değerlendirdiği İslam ülkelerinin üzerinde süper güçlerin komplo kurmaya çalıştığını belirtmiştir. Humeyni'ye göre yıllardan beri egemen güçler İslam ülkeleri üzerinde oyun oynamakta ve bu oyunları hayata geçirmek için uğraşmaktaydılar.²⁶ Bu oyunlar ile onların topraklarını ele geçirmeye ve o topraklarda yaşayan insanları kendilerine köle yapmaya çalışmaktaydılar. İşte bu bağlamda, halkı köle konumuna getirilmiş ülkeleri Batılıların buyruğundan kurtarma adına, Humeyni'nin dış politikasında ikinci temel unsur olan ve uzun süren tartışmalara neden olan (özellikle de Arap ülkeleri tarafından İran'ın ötekileştirilmesine neden olan) “devrim ihracı” fikri ortaya atılmıştır.

“devrim ihracı”, Humeyni'nin dış politikada ideolojik yönelime sahip olduğunu kanıtlayan en önemli söylemlerden biridir. Devrim ihracı Humeyni'nin gayri meşru olarak nitelendirdiği ülkeler için şiddetle arzuladığı bir çözüm yoludur. Humeyni bu yolla İran'ın gerçekleştirdiği devrimin öncülüğünde Müslüman toplumlara yardım etmeyi amaçlamaktadır. Muhaciri'nin de dediği gibi “Devrim'in ahlaki değerlerinin ve ruhunun diğer uluslara nakledilmesi ve İslâm devrimi yolunun onlara da gösterilmesi” amacıyla “devrim ihracı” uygulanılmaya çalışılmıştır.²⁷

Bu amaç, İran Anayasası'nın 154. maddesinde de açıkça belirtilmiştir: “İran İslam Cumhuriyeti beşeri toplumların tümünde insan saadetini gayesi bilir ve istiklal, hürriyet ve hak ve adalet yönetimini dünya insanların tümünün hakkı olarak tanır. Binaenaleyh, diğer milletlerin dahili işlerine, her nevi müdahaleden çekinmekle birlikte

²⁵ Ramazani, s.22.

²⁶ Gündoğan, s. 198.

²⁷ İsmail Yurdakun, **Devrim Sonrası İran Dış Politikası**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Konya, 2009, s. 99.

mazlumların zalimlere karşı haklı mücadelelerini dünyanın neresinde olursa olsun himaye eder.”²⁸

Anayasa'nın bu maddesinde açıkça belirtildiği gibi İran, Müslüman ülkelerde olası başkaldırlara destek vermeyi hedeflemiştir. Fakat bunun içişlerine karışmadan nasıl gerçekleştirileceği tartışma konusu olmuştur. Ayrıca madde her ne kadar genel bir tablo çizse de bunun İslam coğrafyası dışındaki bölgeleri kapsamaması pratikte imkânsızdır.²⁹ Bu nedendir ki bu maddenin muhatapları zalimlerin temsilciliğini yaptıklarını iddia ettikleri İslam coğrafyası olacaktır. Bir konuşmasında Haşimi Rafsancani bunu şöyle dile getirmiştir: “Dünyanın ezilmiş insanlarına, özellikle de Müslüman dünyadakilere devrim ihraç etmek görevimizdir.”³⁰

Humeyni'nin dış politikasında ana etken olarak görülen “devrim ihracı” politikasının hangi şekilde olacağı ve hangi araçların kullanılacağı tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu tartışmalar, barışçıl yöntemi savunan Devrimci realistler ile şiddet yöntemini savunan Devrimci idealistler arasında olmuştur. Bu iki yöntemden barışçıl olan, İran liderleri tarafından söylem olarak daha ağır basmıştır. Özellikle de devrim lideri Ayetullah Humeyni bu konuda barışçıl yöntemi sürekli vurgulamış ve şiddet yöntemine genel olarak karşı çıkmıştır.³¹ Bu bağlamda Cumhurbaşkanı Ali Hamaney ve Başbakan Musavi de Humeyni'ye katılmışlardır.³² Fakat daha ideolojik davranan idealistler Humeyni'nin önceki söylemlerinden yola çıkarak realistlerden farklı olarak militan bir yöntemi de savunmuşlardır. Bu bağlamda diğer ülkelerde bulunan İslamcı gruplara yönetime karşı mücadelelerinde silah ve eğitim konusunda destek verilmesini savunmuşlardır.³³

Her ne kadar liderler ve özellikle de Humeyni tarafından barışçıl yöntem dile getirilse de kimi kaynaklarda İran yönetiminin şiddete başvurduğu iddia edilmiştir. Bu kaynaklara göre diğer ülkelerde bulunan İranlı temsilciler, insan kaçırma veya iç siyaseti yönlendirme amacıyla kışkırtıcılık eylemlerinde bulunmuştur. Bu kapsamda rejim aleyhtarlığının oluşması için de maddi imkânlar sağlanmış ve hatta eğitim bile

²⁸ İran İslâm Cumhuriyeti Anayasası, **İmam Humeyni**, 2 Mart 2013.

²⁹ Gündoğan, s. 123.

³⁰ A.g.e., s. 124.

³¹ Yurdakun, s. 78.

³² A.g.e., 79.

³³ A.g.e., 79.

verilmiştir. Ayrıca Kuveyt, Bahreyn ve Suudi ülkelerinin birçok devlet kurumlarına bombalı saldırı gerçekleştiren Dava Partisi örgütünün silah tedarikini İran'dan sağladığı iddia edilmiştir.³⁴

Devrim ihracı politikası İran devlet aygıtının desteğiyle oluşturulan resmi ve yarı resmi devlet organlarınca ve çeşitli sivil kurumlar aracılığıyla yürütülmeye çalışılmıştır.³⁵ Örneğin, Devrimden sonra bu amaçla kurulan İslami Tebliğ Teşkilatı, Hüccetiye Medresesi, Endişe Vakfı, Farabi Vakfı gibi kurum ve kuruluşlar “İslamî düşünce ve kültür”ü dünyanın dört bir yanına yaymak için çeşitli görsel ve işitsel propaganda tekniklerine başvurmuşlardır.³⁶ Ayrıca bu kurum ve kuruluşlara basın-yayın yoluyla propaganda yapılması, yerel, bölgesel ve uluslararası düzeyde seminer ve konferanslar düzenlenmesi, ziyaretçilerin masraflarının karşılanması ve Müslüman öğrencilere eğitim ve burs verilmesi için destek sağlanmıştır.³⁷

Humeyni döneminin dış politikasında dikkat çeken diğer bir ayrıntı da, söyleminin Şiilikten ziyade İslam evrenselliği üzerine mesajlar içermesidir. Bu bağlamda Humeyni, devrim ihracı konusunda ve diğer meseleler hakkında sürekli Müslümanların kardeşliğine vurgu yapmıştır. Ayrıca diğer ülkelerdeki Müslüman hakları için beraber harekât edilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu çerçevede İran'da devrim sürecini genel olarak İslami bir devrim olarak nitelendirmiştir. Devrimin akabinde birçok alanda getirdiği yenilikleri de Kur'an ve sünnetin bir gereği olarak değerlendirmiştir. Hukuk, ticaret ve ekonomi gibi alanlarda yapılan reformlar Sünni kesim tarafından da uygun bulunacak şekilde düzenlenmiştir. Örneğin Humeyni, Hz Muhammed sonrası halife olan ve Şii itikadında gaspçı olarak kabul edilen Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e hakaret edilmesini yasaklamıştır. Bu doğrultuda Şiilerin, Sünnilerin arkasında namaz kılmalarının caiz olduğunu ilan etmiştir. Ayrıca devrim sembolleri olan Hz. Hüseyin'in şehadeti ve mehdi inancı konularında Sünni ve Şiiler tarafından muhtelif olan hadisler yerine daha çok Sünnilerin de kabul göreceği hadisler vurgulanmıştır.³⁸

³⁴ Ray Takeyh, **Hidden Iran: Paradox and Power in the Islamic Republic**, Times Books, New York, 2006, s. 65.

³⁵ a.g.t., s. 57.

³⁶ a.g.t., s. 57.

³⁷ a.g.t., s. 58.

³⁸ Gündoğan, s. 143.

1.3.İran-İrak Savaşı: İdeolojiden Pragmatizme Geçiş

İran-İrak savaşı, Humeyni dönemi dış politika uygulamasının en somut örneği olmuştur. Ayrıca dış politika perspektifinde dile getirilen ideolojik söylemlerde de önemli değişiklikler getirmiş ve pratikte de bir çok pragmatik kararların alındığı süreç olmuştur.

İran, yukarıda bahsettiğimiz Humeyni'nin ideolojik söylemlerinden ve az da olsa bunların uygulamaya konmasından ötürü, başta ABD ve İsrail olmak üzere Arap dünyası ile de problemler yaşamıştır. Bu durum İran'ı uluslararası arenada yalnızlığa itmiştir. Bunu fırsata çevirmek isteyen Saddam Hüseyin 1980 yılının Eylül ayında İran'a saldırmış ve sekiz yıl sürecek bir savaşı başlatmıştır.

Saddam Hüseyin bununla kendi ülkesine sıçrayacağını düşündüğü İran'daki Şii devrimin hızını kesmeyi (İrak'ın nüfusunun büyük bölümü Şii nüfustan oluşuyordu) ve ayrıca bu savaştaki galibiyetin kendisini bölgede en etkili güç haline getireceğini düşünmüştür. Bunun yanında Saddam, 1975 Cezayir antlaşması ile bırakılan toprakları geri almayı planlamıştır. Ayrıca "Şattularap" suyu üzerinde egemenlik kurmak ve İran'ın Kuzistan bölgesinde bulunan Arap nüfus sayesinde de bu bölgede bulunan zengin petrol yataklarına hükmetmek istemiştir.³⁹

İran'ın savaşa karşı olmasına rağmen Saddam Hüseyin yukarıda belirtilen amaçlarını gerçekleştirmek uğruna Saddam Hüseyin 1980 yılının Eylül ayında İran'a saldırdı. Savaşın başlarında hızla ilerleyen Irak birliklerinin bu ilerleyişi, daha sonra yerini gerilemeye bırakmış ve savaştan hızlı ve kesin bir galibiyetle ayrılacağı inancını taşıyan Saddam Hüseyin, savaşta beklemediği bir gerileme yaşamak zorunda kalmıştır.⁴⁰

İran için ani olan bu savaş rejime, savaşın başında çok büyük katkılar sağlamıştır. Öncelikle rejim yapısı ile ilgili devam eden tartışmalar arka plana itilmiş ve İran halkının dini önderler ile tekrar aynı amaçta kilitlenmelerini sağlamıştır. Bu da ister istemez devrimin dini liderlerinin gücüne artı bir güç eklemiştir. Hiro'ya göre bu savaş,

³⁹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, Alfa yayınları, İstanbul, 2004, s.559.

⁴⁰ A.g.e., s. 332.

savaştan önce devrimin dini liderleri arasında bulunan kutuplaşmayı, kısa süreliğine de olsa, azaltıp bir birlikteliğin oluşmasını sağlamıştır.⁴¹

Savaşın başlamasından kısa süre sonra gidişatın İran'ın lehine dönmesi ve Irak'ın ele geçirdiği topraklardan geri çekilmesi İran'daki devrimin dini liderlerine yüksek moral sağlamış ve bu da İran'da askeri olarak güçlü oldukları intibasını uyandırmıştı. Bu durumda, halk tarafından ilgi gören devrimin dini liderlerini Irak'ın ateşkes antlaşması önerisi karşısında savaşa devam etme kararı almaya itmiştir. Irak'ın ateşkes anlaşmalarına olumlu yanıt verilmesi gerektiğini savunan bazı kesimlere, özellikle komünist Tudeh Partisi başkanı ve eski başbakan Bazargan'ın Özgürlük Harekâtı, ılımlılar tarafından destek gelmiştir. Savaşa devam edilmesinin Müslümanların İran'a olan sempatilerine zarar vereceğini savunan bu kesime karşı, radikal kesim Irak'ın devrilmesinin İran rejiminin nüfuzunun diğer ülkelerde artacağını düşünmüşler ve savaşa devam etmişlerdir. Bu savaşta gelen zafer ile kazanılan topraklar dini liderler arasında bulunan radikal kesime kendi amaçlarını gerçekleştirmek için fırsat sunmuş ve böylece savaşa devam edilmesine neden olmuştur.⁴²

Bu bağlamda İran'ın lehine değişen savaş durumu radikal kesimin Arap devletlerine yönelik olan "devrim ihraç" politikasındaki söylemlerini de sertleştirmiştir. Devam eden savaşta İran'ın galip duruma gelmesi ile Humeyni Arap ülkelerine özellikle de körfez ülkelerine artık Amerika'nın buyruğundan çıkmalarının zamanı geldiğini dile getirmiştir.⁴³ Bunula birlikte, Humeyni savaşta Irak'a destek veren Kuveyt'i direkt olarak uyarılmış ve ideolojik tonunu yükselterek, Kuveyt'in Irak'a yardımı nedeniyle diğer ülkelerin devrildiği gibi devrileceğini iddia etmiştir.⁴⁴

Benzer şekilde Humeyni Suudi yetkililerine Müslümanların kutsal kenti Mekke ve Medine üzerindeki otoritelerinin diğer Müslümanlar tarafından da paylaşılması gerektiğini dile getirmiştir. Humeyni'nin artan sert tonuna paralel olarak İran'daki diğer yetkililerden de aynı üslupta söylemler dile getirilmiştir. Örneğin, Başbakan Musavi,

⁴¹ Dilip Hiro, **Iran Under The Ayatollahs**, Routledge, Londra, 1987, s. 44.

⁴² A.g.e., s.68.

⁴³ A.g.e., s.68.

⁴⁴ Alnahas, s.110.

Körfez ülkelerinin kaderinin, Irak'a olan desteklerinden dolayı Irak'ın kaderi gibi olacağını savunmuştur.⁴⁵

Savaşa iyi başlayıp ve bu durumu fırsata çevirmek isteyen İran için gidişat beklendiği gibi olmamıştır. Savaşın ilk yıllarında şah döneminden kalma askeri teçhizat giderek azalmış ve Amerika'nın uyguladığı ambargo ile yedek parça ihtiyacı dahi temin edilemez olmuştur. Bunun yanında savaşın ilk yıllarında petrol fiyatının yükselmesi ile artan ekonomik gelirden de düşüş yaşanmaya başlanmıştır. Örneğin, 1980 yılında 11 milyar dolar olan İran'ın petrol geliri, 1983 yılında 20 milyar dolara yükselmiş fakat 1984 yılından sonra hızlı düşüş ile 15 milyar dolara ve 1986 yılında ise 6 milyar dolara gerilemiştir.⁴⁶

Savaş sürecinde yaşanan ekonomik ve askeri olumsuzluklar, Hürremşehir'in Irak işgalinden kurtarılmasından sonra (25 Mayıs 1982) Irak içlerine ilerleyerek Baas rejimini yıkma ve savaşı Kudüs kurtulana kadar devam ettirme kararı alan İran'da politik değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler özellikle ilk başlarda söylem bazındaki sert üsluplarda olmuştur. Örneğin, yukarıda değinilen ve körfez ülkelerini ciddi şekilde rahatsız eden sert söylemlerin aksine ılımlı söylemler dillendirilmeye başlanmıştır. Suudi Kralı Fahd, Suriye yetkilileri aracılığı ile İran'a, İran'ın gerçekten savaşı körfez ülkelerine kadar ilerletmeyi düşünüp düşünmediğini sormuş ve buna İran Meclis Başkanı Rafsancani, "kesinlikle hayır" şeklinde cevap vermiştir.⁴⁷ Bu açıklamaya destek Cumhurbaşkanı Hamaney tarafından da gelmiştir. 6 Haziran 1984 tarihinde yaptığı açıklamada Hamaney, "biz körfez ülkeleri ile de savaşaacağız dememizdeki maksat gerçekten savaşmak değil, sadece onların Irak'a verdikleri destekten ötürü onları korkutmaktır" şeklinde ifadeler kullanmıştır.⁴⁸ İran'ın körfez ülkelerine özellikle de Suudi Arabistan'a karşı söylem değişikliğindeki sebep, Hunter'e göre Hac olayından dolayı kullandığı üslubun Suudileri rahatsız etmiş olmasıdır, Buna mukabil Suudiler de (1985-86 yıllarında), körfez ülkeleri ile petrol fiyatında indirim gitmiş ve bu da İran'ın petrole dayalı olan ekonomisinin ciddi zarara uğramasına neden olmuştur.⁴⁹ Kısacası İran'a ciddi sıkıntılar getiren petrol fiyatlarındaki düşüş, İran'ın

⁴⁵ A.g.e., s.69.

⁴⁶ <http://www.opec.org>, 3 Mart 2013.

⁴⁷ Anoushiravan Ehteshami, **After Khomeini: The Iranian Second Republic**, Routledge, Londra, 1995, s. 137.

⁴⁸ A.g.e., s. 137.

⁴⁹ Alnahas, s. 117.

körfez ülkelerine olan sert ideolojik tutumunda değişikliğe yol açmış ve İran'ı daha realist bir çizgiye kaydirmiştir.

Her ne kadar Körfez ülkeleri ile ilişkilerde realist çizgi biraz geç başlamış olsa da İran dış politikasındaki realist tutumu daha öncelere götürenler de olmuştur. Örneğin bu konuda en somut örnek olarak İran'ın savaşın başında başlattığı ve savaşın sonuna kadar devam ettirdiği laik Baas Partisi yönetimindeki Suriye ile ittifakı olmuştur. Baasçı ideoloji ekseninde Irak ile rekabet halinde olan Suriye, İran ile yakınlaşmış ve topraklarından geçen Irak petrol boru hattını kapayarak Irak'ı İran'a karşı ekonomik yönden güçsüz duruma düşürmeye çalışmıştır. Suriye ile yakınlaşma sayesinde İran, kendisine karşı oluşabilecek topyekûn Arap milliyetçiliğın önüne geçmiştir.⁵⁰

Pragmatik bir politika olarak değerlendirilen İran'ın Suriye ile olan ilişkileri, İran'ın dış politikasındaki ideolojik söyleminde çelişkiler oluşturmuştur. Örneğin, 1982 yılında Hama'da Müslüman Kardeşler (İhvan) Örgütü'nün başlattığı isyan girişimine, İran, bu örgütü "CIA ile MOSSAD ajanı ve emperyalistlerin işbirlikçisi" ilân ederek yardım etmekten kaçınmıştı. Sonuç ne olursa olsun haktan yana olmak gerektiği görüşüne sahip olan İran, emperyalizme karşı mücadele verdiği Hafız Esad yönetimini İhvan'a karşı destekleyip isyanı Esad yönetimin kanlı bir şekilde bastırması girişimine göz yummakla ideolojik söyleminden taviz vermiştir.⁵¹ Kısacası, devrimci İran'ın Hama katliamına sessiz kalışı, tevhitçi bütünlükçü İslam söylemini gerektiğinde stratejik hedefleri için geri plana atabileceğini göstermiştir.⁵²

İran'ın ilk başlardaki mevcut uluslararası düzenin ve devletlerarası sistemin meşruiyetini sorgulayıcı ideolojik dış politikasındaki değişimlerin tohumu Humeyni konuşmalarında da dile getirilmeye başlanmıştı. Hunter'in "açık kapı" olarak nitelendirdiği bu politika değişimini Humeyni şöyle dile getirmiştir:

"Süper güçler ve özellikle ABD İran'ın yalnızlığa zorlanması gerektiği üzerinde durdular. Fakat, bu gerçekleşmedi ve İran'ın yabancı devletlerle ilişkileri gelişti. Bugün onlar devletlerle ilişki kurmaktan bahsetmeksizin uluslarla ilişki kurmamız

⁵⁰ İhsan Dağı, **Ortadoğu'da İslam ve Siyaset**, Boyut Kitapları, İstanbul, s.82.

⁵¹ S.t. Hunter, **Iran's Foreign Policy In The Post-Soviet Area Resisiting New International Order**, 2010, California, s.131.

⁵² Dağı, s.83

gerektiğini tartışmaktadırlar. Bu akla ve hukuka aykırıdır. Biz bütün devletlerle ilişki kurmak zorundayız.”⁵³

Humeyni Şah döneminden kalma İran-ABD ilişkilerindeki efendi-köle diyalogunun dostluk ilişkisine dayanması gerektiğini dile getirmiştir. Ayrıca mevcut uluslararası düzenin ve devletlerarası sistemin meşrûiyetini kabul etmeye yönelik bu yaklaşımını ilk kez Hz. Muhammed’in de zamanında diğer ulus ve devletlerle ilişki kurulmasının gerekliliği üzerinde durduğunu belirten açıklamasıyla meşrulaştırmaya çalışmıştır.⁵⁴

İran’ın, Irak-İran savaşı ile temelleri atılmaya başlanan pragmatizme dayalı dış politikası 1984 yılında kendini iyice hissettirmeye başlamıştır. Bu durum İran’daki siyasetçiler tarafından öncelikle açık bir şekilde dile getirilmeye başlanmıştır. Örneğin, İran Dışişleri Bakanı Velayeti, kendisinin Batı ülkeleri ile yakınlaşmaya yönelik politikalarını eleştirenleri eleştirmiş ve Meclis Başkanı Rafsancani de Sovyetler Birliği ile ilişkilerin geliştirilmesi gerektiği üzerinde durmaya başlamıştır. Ayrıca bu durumu faaliyete geçirici adımların atılmasına başlanmıştır. Buna örnek verecek olursak; İran, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için SSCB ve Doğu Bloğu ülkelere delegasyonlar göndermiş, 1984 yazında Alman Dışişleri Bakanı Hans-Dietrich Genscher İran’ı ziyaret etmiş ve Rafsancani 1985 yılında gerçekleştirdiği Çin ve Japonya ziyaretinde İran’ın diplomatik ve ekonomik seçeneklerini artırabileceğini göstermiştir.⁵⁵

Bununla birlikte, Mayıs 1985 tarihinde Suudi Arabistan’dan devlet yetkilileri İran’ı ziyaret etmiş ve buna karşılık İran Dışişleri Bakanı Velayeti de Suudi Arabistan ziyaret düzenlemiştir (Aralık 1985). Velayeti, bu ziyarette İran’ın Körfez komşularıyla “barış içinde bir arada yaşama” arzusunu dile getirmiştir. Aynı duygular, İran Dışişleri Bakan Yardımcısının Bahreyn, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gezisinde de ifade edilmiştir.⁵⁶

Tüm bu olanların yanında İran, “büyük şeytan” olarak nitelendirdiği Amerika ile de stratejik amaçlar doğrultusunda masaya oturabileceğini net olarak göstermiştir. Buna ilişkin gösterilen somut örnek ve ayrıca İran’ın ulusal çıkarları doğrultusunda hareket ettiği iddialarına da kanıt kabul edilen gelişme İrangan Skandalı olmuştur. Bu olayda

⁵³ Hunter, s.112.

⁵⁴ Güler, s.76.

⁵⁵ Güler, s.76.

⁵⁶ Güler, s.78.

İran uzlaşılmaz düşman olarak gördüğü Amerika ile Lübnan'daki rehine krizine karşı silah anlaşması için masaya oturmuştur. Lübnan gazetesi tarafından sızdırılan olay her iki ülkede de hayal kırıklığı yaratmıştır. Çünkü her iki ülkenin dış politika perspektiflerinin (özellikle de İran'ın) böyle bir olaya ihtimal vermeyeceği düşünülüyordu. Diğer bir deyişle bu olay, İslam Devrimi'nden sonra birbirinin meşruiyetini reddeden iki "uzlaşmaz düşman"ın gerçekte, stratejik düzeyde işbirliğine oldukça yatkın olabileceklerini en iyi şekilde göstermiştir. Özellikle de ideolojik misyondan taviz vermeyeceği kabul gören İran'ın ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda misyoncu-idealist söyleminin ülkenin stratejik hedefleri için geri plana itebileceği kanıtlanmıştır.

Bu olay özellikle din adamları arasındaki radikaller ile muhafazakâr kesim arasında sert tartışmalara neden olmuş ve sıkıntılı olan ilişkileri daha da şiddetlendirmiştir. Diğer bir deyişle Hamaney ve Musavi gibi dini liderlerin dış politikaya getirdiği realist pragmatist yaklaşım, sonraları Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti ve Meclis Başkanı Haşimi Rafsancani gibi diğer üst düzey devlet görevlileri tarafından bu yaklaşımın uygulamaya koyulmaya başlanması radikal kesimin tepkisini çekmiş ve bu da ayrılıklara neden olmuştur. Ramazani, bu ayrılıkları "devrimci idealist" ve "devrimci realist" olarak tanımlar. Bu iki gruptan "devrimci idealist"ler dış politikada daha uzlaşılmaz bir tutumu savunurlarken "devrimci realist"ler ise pragmatizmi ön plana çıkarırlar.⁵⁷ Diğer bir deyişle "devrimci idealist"ler, hemen şimdi bir İslami düzen kurulmasından yana dururken "devrimci realist"ler ise İslami bir dünya düzeni kurulmasını istemekle beraber bunun mevcut uluslararası sistemin gerçeklerine uygun olarak gelişmesi gerektiğini düşünmüş ve bununla uyumlu bir "yatıştırıcı" dış politika çizgisi benimsemişlerdir.⁵⁸

Ayetullah Montazeri'nin başını çektiği "devrimci idealist"ler uluslararası alanda yalnızlığı ve izolasyonu desteklemiş ve baskıcı ve ahlaksız rejimlerin hakim olduğu bir yerde bulunmaktansa izolasyonun daha doğru olacağını savunmuşlardır. Devrimin çıkarını gözeten pragmatist politika yanlısı olan "devrimci realist"ler ise idealistler gibi "süper güçlere" karşı olduklarını savunmuşlar fakat onlardan farklı olarak mutlak

⁵⁷ Bayram Sinkaya, "Devrimden Günümüze İran Dış Politikası'nın Dönüşümü", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, cilt 247, sayı 5-6, s. 4.

⁵⁸ Ramazani, s. 82.

izolasyona karşı çıkmışlardı. Bu bağlamda “üçüncü” dünya ve “bağlantısızlar” ile ilişkilerin geliştirilmesini savunmuşlardır.⁵⁹

Devrimci idealistler ve realistlerin her ikisi de İslami rejimi benimsemiş, fakat uluslararası sistemde İranlı kimliğin veya İslami kimliğin ağırlığı konusunda aralarında farklılıklar oluşmuştur. İdealistler “millele” dayalı yaklaşımlara karşı çıkıp “ümmeççi” bir bakışa sahip olmuşlar ve İslam öncesi İran kültürüne İslami olmadığı için kayıtsız kalmayı seçmişlerdir. Fakat realistler ise “İranlı” kimliğine daha fazla sahip çıkmaya çalışmışlardır.⁶⁰

Devrimin ilk yıllarında “devrimci idealist”lerin benimsediği görüşlere yakın politika izlemeye çalışan Humeyni daha sonra bu iki çizgi arasında gidip gelmeye başlamış ve zamanla daha çok “devrimci realist” düşünce çizgisine kaymıştır. Humeyni özellikle de İran-İrak savaşında bu çizgiye kaymış veya bu doğrultuda bir politika izlemeye çalışan kesime engel olmamıştır. Örneğin, yukarıda da bahsettiğimiz İrangate olayında radikallerden gelen sert eleştirilere muhatap olanların başında kendisi olmuştur. Humeyni, bu olayda açıklama yapan olayın muhataplarına (Meclis Başkanı Rafsancani ve Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti) politikalarından dolayı destek vermiştir.⁶¹

Savaştan sonra başlayan İran dış politikasındaki pragmatizm ara ara yerini misyoncu dış politika anlayışına bırakmıştır. Örneğin ABD ile yaşanan çatışma İran’ın Körfez ülkeleriyle ilişkilerini de zamanla olumsuz yönde etkilemiş ve bu doğrultuda Riyad’da toplanan körfez ülkeleri (Ocak 1988) İran’a karşı ABD ile birlikte tavır alarak Irak’a verdikleri desteği artırırken, İran’ı uluslararası alanda tam bir yalnızlık içerisine itmişlerdir. Buna karşın İran misilleme olarak ideolojik yaklaşımına benzer politika izleyerek 1987 Haccını siyasi taleplerinin gösteri merkezi haline getirmiş ve Tahran’daki Suudi Arabistan ve Kuveyt Büyükelçiliklerine yönelen saldırılara göz yummuştur.⁶² Fakat İran bunun yanında pragmatik doğrultuda yeni adımlar atmaktan da geri durmamıştır. Örneğin, İran üzerindeki ABD baskısını Çin, SSCB ve Batı Avrupa ülkeleriyle yakın siyasi-ekonomik ilişkiler kurarak dengelemeye çalışmıştır. Savaş esnasında Dışişleri Bakanı Ali Ekber Velayeti görüşmeler yapmak üzere SSCB’ye

⁵⁹ Güler, s. 83.

⁶⁰ Sinkaya, s. 5.

⁶¹ Alnahas, s. 89.

⁶² İsmail Zengin, **İran Devrimi ve Ortadoğuya Etkileri**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1991, s. 124.

gönderilmiş ve bunun hemen ardından Meclis Başkanı Rafsancani'nin İran ile SSCB arasında geniş çaplı bir ticaret ve askeri işbirliği anlaşmasına imzaların atıldığı Moskova ziyareti gerçekleşmiştir.⁶³

İran'ın savaştan önceye kadar dış politika anlayışında Amerika'dan farklı bir kefeye koymadığı Sovyetler ile ilişkiler öyle ileri boyutlara ulaşmıştı ki Mart 1987'de İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Muhammed Cevad Larijani Sovyet ziyaretinde SSCB'ye "ABD emperyalizminin bölgedeki entrikalarına karşı birlikte direnmeyi" önermiştir. Ağustos 1987'deki İran ziyaretinde SSCB Dışişleri Bakan Yardımcısı Yuli Vorontsov, İran-Irak Savaşı'nda bir ateşkes antlaşmasına varılmaması durumunda SSCB'nin, Birleşmiş Milletler'in İran'a yaptırım ya da silah ambargosu uygulamayı öngören kararını desteklemeyeceğini belirtmiştir.⁶⁴ Sovyetler ile ilişkilerini geliştirmekle yetinmeyen İran yöneticileri özellikle 1986'dan sonra Avrupa ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmeye yönelik girişimlere hız vermişlerdir. Örneğin, İngiltere ve Fransa ile ilişkilerde hızlı bir normalleşme sürecine girilmeye başlanmıştır.⁶⁵

İran'ın savaş ile gelen ve giderek artan dış politikadaki pragmatik yönelimli politikaları her ne kadar olumlu sonuçlar doğurmuş olsa da savaşın beklenenden daha uzun sürmesi getirdiği yıkım ülkeyi ekonomik ve askeri açıdan giderek daha fazla zorlamaya başlamıştır. Bundan dolayı savaşın başlarında ve ortalarında savaşı bitirmeye yönelik barış girişimlerine açık kapı bırakmayan İran, gerek savaşın durdurulmasına yönelik olarak artan ABD baskısı ve gerekse yoğunlaşan Irak saldırıları karşısında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin (20 Temmuz 1987) 598 sayılı ateşkes kararını kabul etmek zorunda kalmıştır.⁶⁶ Humeyni, "zehir içmekten de beter "olarak tanımladığı bu kararlar (18 Temmuz 1988) İran-Irak Savaşı'nı sona erdirmiştir.

Sekiz yıl gibi uzun zaman süren İran-Irak savaşı, Dağı'ya göre devrimci İran rejiminin çevresinde geniş tabanlı bir 'çevre emniyeti politikası'na dayanan, ideolojik veya stratejik hedeflere hizmet edecek bir 'yaşam alanı' kurma politikasının sonunu

⁶³ M. Çelikpala. "1990'lı Yıllarda Rusya-İran İlişkileri.", **Türkiye Günlüğü Dergisi**, 2000, ss. 32-42.

⁶⁴ M. Behrooz, "M. Trends In The Foreign Policy Of The İslamic Republic Of Iran", 1979-1988. (N.Keddie and M.J.Gasiorowski, Ed.), **Neither East Nor West: İIran, The Soviet Union And The United States**. New York: Yale University Pres,1990, ss.13-35.

⁶⁵ A.g.e., s. 16.

⁶⁶ Tayyar Arı, **Basra Körfezi'nde Güç Dengesi**, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, s. 34.

getirmiştir.⁶⁷ Bununla birlikte savaş, devrimin ülke içinde yerleşmesini, farklı etnik, dini ve politik grupların dış düşmana karşı mollaların etrafında birleşmelerini ve böylece dış dünyaya karşı daha sağlam duruşunu kolaylaştırmasına rağmen pragmatizmin doğuşunu getirmiştir.

Humeyni ve savaş bitiminden önce savaşı koordine etmek için atanan Rafsancani'nin de bulunduğu İran İslam Cumhuriyeti'nin üst düzey yetkilileri bir araya gelmiş ve İran komandolarının savaşta azalan kaynaklar ile ilgili raporlarını değerlendirmişlerdir. Uzun süren toplantıda devrim ihracının ulusun kaderini olumsuz etkilediği ileri sürülmüş ve katılanların çoğu 'devrim'in ancak ulusu koruyarak korunacağına karar vermişlerdir.⁶⁸

Pragmatist kanadın en güçlü isimlerinden olan Rafsancani'nin İran'ın çevresinde kendi eliyle düşmanlar yaratmasına son verip eski hatalarını tekrarlamaması gerektiğini ifade ettiği savaş sonrası dönemde İran yavaş yavaş Batı'ya açılmaya ve Körfez ülkeleri ile ilişkilerini normalleştirmeye dönük politikalar izlemeye başlamıştır.⁶⁹ Örneğin İran; Fransa, İngiltere ve Kanada ile diplomatik ilişkiler geliştirirken Almanya ile mevcut ilişkiler güçlendirmiştir.⁷⁰ Bununla birlikte Kasım 1988 yılında İran, Körfez bölgesinde kendi güvenliği garantilemek için Irak ve Suudi Arabistan dışında kalan tüm Körfez ülkeleriyle ölçülü ve samimi ilişkiler kurmaya başlamıştır.⁷¹

Savaş sonrası İran dış politikasında her ne kadar uluslararası izolasyona son verme yolunda önemli mesafeler kat ettiren pragmatizm ön plana çıksa da zaman zaman misyoncu çıkışlar da devam etmiştir. Buna örnek; 15 Şubat 1988 yılında Humeyni'nin, "Şeytani Ayetler" adlı kitabıyla İslami değerlere saldırdığı gerekçesiyle İngiliz yazar Salman Rüşdi için yayınladığı ölüm fetvası olmuştur. İngiliz yazar Salman Rüşdi'yi ölüme mahkûm eden bu fetva, pragmatistleri zor duruma sokmuş ve İran'ı uluslararası platformlarda bir kez daha güç durumunda bırakarak yalnızlığa itmiştir.⁷² Fetvadan dolayı İngiltere ile ilişkiler gerginleşirken Avrupa Topluluğu üyesi ülkeler (ki bunların arasında şimdiye kadar İran ile ilişkilerini hep iyi tutmaya çalışan Almanya bile vardı) İran'daki büyükelçilerini geri çekerek bu ülkeye karşı ekonomik ve mali yaptırımlar

⁶⁷ İhsan Dağı, **Ortadoğu'da İslam ve Siyaset**, İstanbul: Boyut Kitapları, s. 23.

⁶⁸ Alnahas, s. 99.

⁶⁹ Dağı, s.86.

⁷⁰ Alnahas, s.89.

⁷¹ Ehteshami, s. 123.

⁷² Dağı, s.87.

uygulama kararı almışlardır.⁷³ Humeyni'nin bu kararı kimileri tarafından ideolojik olarak tanımlansa da kimileri de bu fetva ile İran'ın aslında hem İran'ı parçalayan sorunları gizleyerek Irak karşısında uğranılan “yenilgiyi” örtbas etmeyi ve ayrıca İslam dünyası üzerindeki otoritesini yeniden kurmayı amaçladığını ileri sürmüştür.⁷⁴

3 Haziran 1989 tarihinde, uluslararası arenada ve kendi ülkesinde büyük etki doğuran devrim lideri Humeyni'nin ölümü, İran dış politikasında yer yer ortaya çıkan devrimci ruha ve potansiyele büyük darbe vurmuştur. İran dış politikasında uygulamaya çalıştığı ve İran'ı uluslararası arenada retçi-çatışmacı bir sonuca götüren idealizm Humeyni'nin umduğu gibi yol alamamış ve zaman zaman İran bu yoldan ayrılmak zorunda kalmıştır.⁷⁵

Humeyni döneminde ve sonrasında da ideolojiyi hissettiren etken şüphesiz onun zamanında bu amaçla oluşturulan devlet sistemi olmuştur. Bundan sonra, Humeyni döneminde temelleri atılan ve İran dış politika perspektifinin vazgeçilmez olan pragmatizm, Humeyni'nin ölümünden sonra Rafsancani'nin eline geçmiş ve eski ideolojik söylem en aza indirilmiştir. Fakat yukarıda bahsettiğimiz devlet yapısından dolayı da İran dış politikasında ideolojik çıkışlar varlığını sürdürmüştür.

1.4.Rafsancani Dönemi: Pragmatizmin Genişlemesi

Devrimin karizmatik lideri Humeyni, ölümünden sonra İran halkına hem maddi hem de manevi yönde hayal kırıklığı oluşturan bir ortam bırakmıştır.⁷⁶ Humeyni döneminde İran, savaşta Irak'tan kazandığı topraklarını kaybetmiş ve savaşın neden olduğu ağır ekonomik kriz ile karşı karşıya kalmıştır. İran'ın Körfez bölgesindeki petrol terminallerinin tamamı tahrip olmuştur.⁷⁷ Bunun yanında, İran halkı ideolojik anlamda da ağır bir darbeye uğramıştı ve bu da halkta “Allah'ın Saddam Hüseyin ve onun muadili Batılı ve Arap müttefiklerini mağlup etmede neden İran'a yardımcı olmadığı” sorusunu akıllara getirmiştir.

⁷³ Güler, s. 181.

⁷⁴ Baqer Moin, **Son Devrimci Ayetullah Humeyni**, (O.C.Önertoy,Çev.), Elips Kitap, İstanbul, 2005, s.271.

⁷⁵ Ray Takeyh, **Gizli İran: İslam Devletinde Güç ve Paradoks**. (C.Küçük Çev.). Ekvator Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 80.

⁷⁶ A.g.e., s 78.

⁷⁷ Zeynep Güler, **İran İslam Cumhuriyeti, Ekonomi, Siyaset ve İdeoloji**, Gelenek Kitap Dizisi, 2007, s. 100-119.

Halktaki ideolojik huzursuzluk İran rejiminin temelini oluşturan “velayeti fakih” yönetiminin meşruiyetinin sorgulamasına dahi neden olmuştur. Fakat Humeyni'nin halk nezdinde oluşturduğu sorgulanmaz karizması bunların dile getirilmesini engellemiş ve her şeye rağmen halk, güvendiği Humeyni'nin ideolojik söyleminin başarısına inanmaya devam etmiştir. Bu da ister istemez Humeyni'nin ölümünden sonra gelecek liderlere ağır sorumluluklar getirmiştir. İşte bu sebeple Wright'ın “ikinci cumhuriyet” olarak nitelendirdiği Rafsancani dönemi, izolasyonun getirdiği kötü ekonomik gidişatı durdurmak için bir önceki dönemden farklı bir yolun uygulamasını mecburi kılmıştır.⁷⁸

Aslında seçim sonuçlarında “demokrat İslamcılar” ve “liberal” sayılan grupların zaferi, halkın önceki uygulamalardan olumsuz etkilendiğini ve yeni bir yöntem istediğini göstermiştir. Bununla birlikte, “radikal” sayılan grupların da bu pragmatist gidişe sesiz kalmaları, toplumun düşünce ve ihtiyaçlarında büyük değişikliklerin olduğunun açık kanıtı haline gelmiştir ve belki de var olan durumu ortaya çıkarmıştır. İran'ın devrimden sonra gelen sekiz yıllık sıkı kurallarını halk gerçekten de daha fazla tolere edememiş ve değişim istemiştir. Bunun yanında İran ve entelektüellerinin bölgesel ve uluslararası güçlerle çatışmasının İran'a hiçbir şey kazandırmadığını, aksine bu çatışmanın İran'a çok “pahalı”ya mal olduğunu fark etmiştir.⁷⁹

İran'da devrimden sonra artan genç nüfus “devrimci despotizme” tepki göstererek sosyal ve kültürel haklar talep etmeye başlamışlardır. Ayrıca devrimin gerçekleşmesine büyük katkı sağlayan Baazar ahalesinin kapalı ekonomiden dolayı karşılaştığı kötü gidişat, hemen her kesimde İran'ın uluslararası toplumla daha fazla uyum sağlaması gerektiği kanaati oluşturmuş ve sosyal yaşamlarında daha fazla özgürlük talebine yol açmıştır.⁸⁰ Ahmedi'nin “İran-İslam” söyleminin “İslam-İslam” ve “İslam-İran” söylemi yerine geçmesi olarak nitelendirdiği bu dönemde savaş boyunca olumsuz etkilenen sosyal ve ekonomik yapının yeniden inşasına başlanmıştır.

İran ekonomisinin 1979 yılından sonraki olumsuz ekonomik gidişatı eleştiren Rafsancani, Humeyni'nin önem verdiği ve uygulamaya sokmaya çalıştığı devrim ihracını bir kenara bırakarak izolasyona son vermeye mücadele etmiş ve ekonomik

⁷⁸ Rubin Wright, “Iran's New Revolution”, 1997, *Foreign Affairs*, No.1.s. 12.

⁷⁹ A.g.m., s. 14.

⁸⁰ Sinkaya, s. 12.

refahı yükseltmeye yönelik olarak İran'ı dünya çapında kapitalist sisteme entegre etmeye çalışmıştır.⁸¹ Rafsancani bu politikasını şöyle dile getirmiştir:

“Devrimci atmosferde yaptığımız yanlış şeylerden birisi sürekli olarak düşman üretmemizdir. Biz tarafsız olabilecekleri ittik ve dost olabilecekleri (kendimize) çekmek için hiçbir şey yapmadık. Gereksizce düşman üretmeye izin vermemek dış politikadaki yeni planımızın bir parçasıdır.”⁸²

Rafsancani, Humeyni'nin döneminde uygulamaya çalıştığı pragmatik politikalarını, Humeyn'in ölümünde sonra hızlandırmıştır. Rafsancani seçilir seçilmez, ilk iş olarak açık piyasa ekonomisi oluşturmaya çalışarak önceki dönemin getirdiği gelişmeyi önleyici kapalı ekonomi sistemini bırakmaya çalışmıştır.⁸³ Bu bağlamda Cumhurbaşkanlığına seçildikten sonra Rafsancani, piyasa ekonomisi, özelleştirme, yabancı yatırımlar ve dış yardım gibi konuları içeren, bir dizi reformu gündeme getirmiştir. Bunun yanında Rafsancani, 1989 yılında ekonominin yeniden inşasında özel sektör yatırımlarının önünü açmaya ve rejimin iflasını önlemek için devletin ekonomideki rolünü azaltmaya yönelik politikalar geliştirmiştir.⁸⁴ Bu yöndeki liberalleşmeyi daha programlı hale getirmek için devlet eliyle ekonomik kalkınma planları oluşturmuştur.⁸⁵

İran, hem ekonomi yönden kalkınmak hem de siyasal yönden dışlanmışlığı kaldırmak için dış dünya ile yakınlaşmaya başlamıştır. Özellikle bu konuda Rafsancani, İran'ın Körfez'de “polislik” yapmak gibi bir niyeti olmadığını vurgulayarak İran'ı Arap ülkelerine yakınlaştırmıştır. Bunun yanında körfez bölgesinde güvenliği sağlamlaştırmak için bölgedeki İslami hareketlere verdiği desteği azaltmış ve Suudi Arabistan gibi bölge ülkeleriyle İran'ın ilişkilerini yeniden tesis edip geliştirmiştir. Ayrıca her ne kadar zaman zaman pürüzler yaşansa da Avrupa Topluluğu ile de diyalog başlatmıştır.⁸⁶ İran, Lübnan'daki Amerikan rehine olayını “bir insanlık sorunu” olarak nitelendirerek rehine krizlerinin barışçıl çözümü konusunda İran'ın rolünü artırmaya yönelik olarak ABD ile yapılan görüşmeleri yoğunlaştırmıştır.

⁸¹ Alnahas, s. 78.

⁸² A.g.e., s. 87.

⁸³ Alnahas, s. 87.

⁸⁴ Güler, s.193.

⁸⁵ Güler, s.194

⁸⁶ Sinkaya, s. 16.

İran daha sonradan en büyük dış ortaklarından biri olacak Ruslar ile de ilişkilerinin temellerini atmıştır. İran, Afgan-Sovyet savaşında Şii grupları Afgan İslam devriminin öncü gücü yapma politikasını bırakarak savaştan sonra İslamcı gruplara ile yakınlaşmasını azaltmış ve bunu daha ılımlı bir çizgiye çekmiştir. Bu olay neticesinde, Sovyetler ile yakınlaşmasını artırmıştır.⁸⁷ Cumhurbaşkanı Rafsancani, SSCB ile “derin ve güvenli” ilişkiler kurmak için, 1989 Haziran’ında gerçekleştirdiği SSCB ziyaretinde büyük bir Müslüman kitlenin önünde yaptığı konuşmada Gorbaçov’u “sadece Sovyetler Birliği’nin değil, bütün dünyanın en büyük devlet adamı” olarak nitelendirmiştir.⁸⁸

İran, bununla kalmayarak ideolojik dış politikasında ileride de sürekli eleştiri konusu olacak biçimde, Sovyet ordusunun Azerbaycan’ın başkenti Bakü’ye düzenlediği kanlı baskında sessiz kalmıştır.⁸⁹ Sovyet sonrası Orta Asya ve Kafkasya’da İran, statükonun devamından yana olarak, Rusya’yı rahatsız edecek politikalardan uzak durmuş ve Rusya ile paralel politikalar takip ederek durumun kendi aleyhine gelişmesini önlemeye çalışmıştır. Örneğin İran, 1993-1997 Tacikistan İç Savaşı’nda İslami muhalif güçleri desteklemediği gibi bu ülkedeki düzensizliğe son vermek için Rusya ile ortak hareket etmiş ve kendisine uluslararası arenada saygınlık kazandıracak arabuluculuk rolü oynamıştır. Bununla birlikte, İran Çeçenistan’da Rusya’ya karşı savaştan İslami direniş hareketini desteklememiş bu olayı Rusya’nın iç sorunu olarak gördüğünü açıklamıştır.⁹⁰ 1996 yılının Mart ayında Rusya’yı ziyaret eden İran Dışişleri Bakanı Veleyeti’nin, “...son beş yüz yılda olmadığı kadar iyi...” şeklinde tanımladığı iki ülke arasındaki ilişkiler bölgesel işbirliğinden nükleer enerji teknolojisine kadar geniş bir alanı kapsamaya başlamıştır.⁹¹

Kısacası Humeyni döneminin resmi dış politika ilkesi olan “Ne Doğu Ne Batı” ve devrim ihracı politikaları zamanla yumuşatılarak yerini “Hem Doğu Hem Batı”⁹² ve “Hem Kuzey Hem Güney”⁹³ bırakmıştır. Realizmin başlangıcı olarak da kabul edilen Rafsancani dönemi “Ne Doğu Ne Batı” politikasındaki “retçiliği” ve “çatışmacılığı”

⁸⁷ Ehteshami, s. 148.

⁸⁸ Güler, s.193.

⁸⁹ Güler, s.193.

⁹⁰ Takeyh, s. 132.

⁹¹ Güler, s. 208.

⁹² Güler, s. 208.

⁹³ R.K. Ramazani, “Iran’s Foreign Policy: Both North And South”, Middle East Journal, 46/3, 2000, s. 393-412.

reddetmiştir ve işbirliği söylemlerini ön plana çıkararak yeni politikaya dini lider Ali Hamaney'den de destek gelmiştir.

1.5. Hatemi Dönemi: Pragmatizmin Zaferi

Rafsanjani döneminde temelleri sağlamlaştırılan realist dış politikanın üzerine, “içeride reform, dışarıda barış” vaat ederek 1997 seçimlerinde oyların yüzde 69'unu kazanan Seyit Muhammed Hatemi, yeni politikalar inşa etmiştir.⁹⁴ Seçim kampanyalarında Hatemi'nin vurguladığı “Sayın Rafsanjani'nin yapıcı yolu devam edilmeli” sloganı ona diğer adaylar karşısında, partiler tarafından desteklenmemesine ve muhafazakar olan adayların daha organize olmalarına rağmen başarı getirmiştir.⁹⁵ Bu da gösteriyor ki Rafsanjani'in uyguladığı ve kapsama alanını genişletmeye uğraştığı realist dış politika İran halkı üzerinde olumlu sonuçlar doğurmuş ve halk bunun devamı için de Hatemi'yi seçmiştir.

Hatemi, cumhurbaşkanlığı görevini resmen devraldığı törende, “dünya barışının önündeki temel engeller olarak gördüğü büyük güçlerin yayılmacı politikalarına karşın, barış ve güvenlik istediğini” söylemiş, “ulusumuzun mesajı, tüm insanlar için barıştır” diyerek, “bunun bilgi, onur ve yarara dayandığını, bunları kabul eden tüm ülkelerle el sıkıştıklarını” dile getirmiştir.⁹⁶ Ramazani'nin “içeride demokrasi dışarıda barış” olarak değerlendirdiği yeni dönemde Hatemi, öncelikli olarak devam eden olumsuz ekonomiyi düzeltmeye odaklanmıştır. Bu doğrultuda Rafsanjani'nin başlattığı anti-izolasyonist politikanın alanını genişletmeye çalışmıştır.

Hatemi, dış politikada açılım başlatmak için öncelikle ılımlı tutumunu göstermeye çalışmıştır. Bu doğrultuda, İran önceki dönem söylemlerinin unutulmaz parçası olan “Ne Doğu Ne Batı”dan farklı olarak Hatemi, “dünyada doğu ve batı, kuzey ve güney ve İslam ve diğer inançlar da var” şeklinde yeni söylemler dillendirmiştir.⁹⁷ Bununla birlikte, Humeyni hiçbir ülke, kendi ülkesi dışındaki olayları hesaba katmadan ülkesinin ekonomik, kültürel ve sosyal politikalarını oluşturamaz diyerek kendi ülkesinde yaşanan

⁹⁴ Shah Alam, “The Changing Paradigm of Iranian Foreign Policy under Khatami”, *Strategic Analysis*, no.9, (Aralık 2000), s. 1669-1653.

⁹⁵ Alnahas, s. 87.

⁹⁶ Asl, s. 98.

⁹⁷ Alnahas, s.123.

izolasyoncu politikanın yanlışlığını ve dış dünyanın gerçekliğini kabullendiğini ortaya koymuştur.⁹⁸

Hatemi dış politikada izolasyoncu tutumun terkedildiğini göstermek adına göreve geldiği ilk yıllarda ve sonrasında “medeniyetler arası diyalog” söylemini sürekli vurgulamıştır.⁹⁹ İran dış politikasının dönüm noktası olarak da değerlendirilen “medeniyetler arası diyalog” veya “çatışma yerine diyalog” söylemleri özellikle Batıya yönelik bir açılım işareti olmuştur. Örneğin, ABD ile ilişkileri iyileştirmeyi arzulayan Hatemi, CNN’e verdiği röportajda, “Amerika-İran arasında diyalogun oluşmasına ve bu iki ulusun birbirini anlayacağına herhangi bir şey engel değildir” demişti. Bu doğrultuda Hatemi, ABD ile profesör, yazarlar, akademisyenler, sanatçılar, gazeteciler ve hatta turist değişimlerini o anda önerebileceği tavsiyesinde de bulunmuştu.¹⁰⁰ Ayrıca Hatemi her zaman “Büyük Şeytan” olarak nitelenen Amerikan halkı için “büyük halk” tabirini kullanmıştır.¹⁰¹

Hatemi’nin bu çıkışı devrimden bu yana Batı ile olan ilişkiler bağlamında radikal bir çıkış olmuştur. Bununla Hatemi, geçmişin getirdiği izolasyoncu politikanın ülkeye herhangi bir katkı sağlamadığını aksine eskisinden daha da kötüye götürdüğünü kabul etmiş oluyordu. Ayrıca, Hatemi’nin kardeşi Muhammed Rıza Hatemi, ABD ile diplomatik ilişkiler devam ettirilmese dahi iki ülke arasındaki düşmanlığı azaltacak adımların atılabileceğini savunmuştu. Hatemi, İran’ın, Filistin otoritesi ve İsrail’in kabul edeceği herhangi bir antlaşma ile sorun yaşamayacağını ve destek vereceğini de dile getirmişti.¹⁰² Bununla İran, Filistin-İsrail arasında olabilecek anlaşmaları baltaladığı ve buna karşın barışı isteyen kesimi değil de radikal grupları desteklediği söylentilerine karşı olduğunu göstermeye çalışmıştır.

Hatemi’nin başlattığı ve dini liderin destek verdiği yeni tutum, Avrupa ile ilişkiler yönünde de olumlu adımların atılmasına katkı sağlamıştır. Bu konuda atılan ilk adım olarak Dışişleri Bakanı Kemal Harrazi’nin, Humeyni’nin Şeytan Ayetleri kitabının yazarı Selman Rüşdi hakkında verdiği fetvanın uygulamaya sokulmayacağı konusunda

⁹⁸ Alnahas, s.123.

⁹⁹ Alam, s. 124.

¹⁰⁰ Alnahas, s.143.

¹⁰¹ Alnahas, s.143.

¹⁰² Alam, s. 12.

Avrupa ülkelerine verdiği teminat gösterilebilir.¹⁰³ İran'ın bu yaklaşımı Avrupa devletleri tarafından olumlu karşılanmış ve bu doğrultuda yeni adımlar atılmaya başlanmıştır. Örneğin, bu olayın en sert tepkicisi konumunda olan İngiltere ile karşılıklı büyükelçilerin değişimi konusunda anlaşmaya varılmıştır.¹⁰⁴ Bunu diğer Avrupa ülkeleri de takip etmiştir.

Bunun yanında Hatemi, 1998 yılının Şubat ayında Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, Vatikan ve İspanya gibi birçok Avrupa ülkesini ziyaret ederek devrimden sonra Avrupa ülkelerine gezi düzenleyen ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu gezinin sonunda Avrupa ülkelerin dışişleri bakanları İran ile bakanlık temasını devam ettirme kararı almıştı. Bununla birlikte Hatemi'nin gerçekleştirdiği gezi neticesinde Avrupa ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin gelişimine katkı sağlayacak antlaşmaların imzalanmasının yanında “medeniyetler arası diyalog” söylemi Avrupa’da samimi olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Ayrıca Hatemi, Papa Jan Poul ile görüşmüş ve görüşmede “medeniyetler arası diyalog” söylemini yinelemiştir.¹⁰⁵

Hatemi'nin başlattığı dış açılım körfez ülkelerine ve Arap ülkelerine de sıçramıştır. Bu doğrultuda atılan ilk ve en önemli adım İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) zirvesinin İran’da yapılması olmuştur.¹⁰⁶ İKÖ’nün sekizincisi zirvesinin İran’da düzenlenmesi bir zamanlar İran ile ilişkileri kopma noktasına gelen Müslüman ülkeler ile (ki körfez ülkeleri başta olmak üzere) yakınlaşmanın ne kadar arttığını göstermiş oluyordu. Ayrıca bu bir zamanlar bu ülkeleri Batı’nın uşağı olarak değerlendiren İran’ın pragmatik dış politikasının ulaştığı boyutları da göstermiştir. Zirvede birçok üst düzey yetkili, İran yetkilileri ile samimi açıklamalar yapmış ve yeni anlaşmalar için görüşmelere başlama kararları almıştır. Ayrıca, zirveden sonra bu ülkeler ile üst düzey ziyaretler öyle boyutlara varmıştır ki örneğin Suudi kralın tavsiyesi ile İran’ı ziyaret eden Abdülaziz el-Guatr, kralın İran dini liderini hac için ülkesine davetini iletmiştir. Alam, İran’ın bu ülkeler ile yakınlaşmasını ilişkilerin, İran devriminden önceki boyutlara ulaştığını iddia etmiştir.¹⁰⁷

¹⁰³ Alhanas, s. 211.

¹⁰⁴ A.g.e, 215.

¹⁰⁵ Alam, “The Changing Paradigm of Iranian Foreign Policy Under Khatami”, **IDS**A, 12 Mart 2013.

¹⁰⁶ A.g.m.

¹⁰⁷ A.g.m.

Bunun yanında İran, başta Rusya olmak üzere Asya ülkeleri ile ilişkileri olabildiğince üst düzeye çıkarmaya çalışmıştır. Örneğin, 2000 yılının Haziran ayında Rusya'ya İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Sadık Harazi ziyaret düzenlemiş ve ziyaretinde Harazi, iki ülke arasındaki ilişkilerin en iyi dönemlerinden birine doğru ilerlediğini bildirmiştir. Harazi'nin bu sözüne karşılık Rus yetkililer, İran ve Rusya'nın büyük jeopolitik bölgede birçok ortak çıkarlarının var olduğunu ve bölgesel ve küresel birçok problemlerin her iki ülkeyi aynı şekilde endişelere sevk ettiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ilişkiler, hemen hemen her alana yayılmaya başlamış ve özellikle savunma alanında ciddi adımlar atılmıştır. Örneğin İran, bu konuda Rusya'nın silah endüstrisi ihracatında en iyi müşterisi olmuştur.¹⁰⁸ Ayrıca iki ülke Amerika'nın sert tepkisini çekecek olan Buşehr nükleer santralının kurulması konusunda anlaşmış ve çalışmalara başlamışlardır. Amerika'nın her türlü baskılarına rağmen geri adım atmayan Rus-İran ikilisinin tavrı her iki ülkenin söylemlerindeki “ortak çıkarları” fiiliyata geçirme adına çok büyük adımlar atmaya devam ettiklerini göstermiştir. İran'ın dışı açılımı sadece bu ülkeler ile sınırlı kalmamış olabildiğince hızlı bir şekilde başka ülkeleri kapsamaya devam etmiştir: Hindistan, Pakistan, Çin ve Ermenistan gibi...

Hatemi döneminde durulması gereken diğer önemli dış politika olayı şüphesiz Amerika'ya düzenlenen 11 Eylül saldırıları ve bunun akabinde bölgede yaşananların İran ile ilişkileri olmuştur. 11 Eylül olayının yaşanması ilk başlarında İran, uluslararası sistemdeki konumu nedeni ile suçlanmaktan korkmuş ve bu da onu endişeye sevk etmiştir. Fakat saldırıların sorumlusu olarak Usame Bin Ladin'in gösterilmesi İran'ı rahatlatmıştır. Hemen akabinde Hatemi olayları terör saldırıları olarak değerlendirmiş ve kınamıştır.¹⁰⁹ Saldırılarından sonra gelen Afganistan'a saldırı kararı İran'da tereddüt yaratmıştır. İran'ın kınama kararı Batılılar tarafından olumlu karşılanmış fakat bu olayın akabinde Afganistan'ın ABD tarafından işgal kararı İran'ı endişelendirmiştir.¹¹⁰

Taliban'a yapılacak saldırının İran için zarar taşımadığının anlaşılmasından sonra İran'ın tedirginliği azalmış oldu. İran, ABD'nin Afganistan'a saldırısını kendi milli güvenliğine de bir tehdit olarak görmesinden dolayı savaşın başlamasından önce ABD'ye yardımcı olmayacağını ve ABD liderliğinde her tür anti-terör koalisyonunun

¹⁰⁸ Shah Alam, “The Changing Paradigm of Iranian Foreign Policy Under Khatami”, **IDS**, 12 Mart 2013.

¹⁰⁹ Arif Keskin, İran'ın Afganistan Politikasının Temelleri Üzerine Genel Düşünceler, **Türksam**, 9 Mart 2013.

¹¹⁰ Keskin, s. 1

dışında kalacağını açık şekilde dile getirmiştir.¹¹¹ Bunun yanında, İran ABD'nin samimiyetine güvenmediğinden ABD ile değil daha çok batı ülkeleri ile beraber hareket etmeye çalışmıştır.

Savaş öncesinde destek vermeyeceğini dile getiren İran, savaş başlamasından sonra savaşa bizzat müdahil olmaya başlamıştır. Savaşta bizzat gözlem yaptığını dile getiren Rubin'e göre İran, Afganistan savaşında Amerika ile işbirliğine girmiş ve ayrıca Devrim Muhafız Ordusunun üyeleri CIA ve Amerikan Özel Operasyon Güçleri ile birlikte çalışarak El-Kaide'yi ve Taliban'ı devirmeye çalışmıştır. Bu da gösteriyor ki Afganistan savaşında ABD'nin ve İran'ın çıkarları belli noktada birleşmiş ve bu da tarafları ortak hareket etmeye götürmüştür.

Bunun yanında savaşın başlamasından sonra İran, ABD ile vardığı anlaşma doğrultusunda Taliban'a yardım etmek isteyen kişilerin İran'dan Afganistan'a girişlerini engellenmeye çalışmış ve Taliban'a karşı ABD savaşını kolaylaştırmak için Afganistan'da NATO müttefiklerine yardım etmeyi dahi kabul etmiştir.¹¹² İran, Taliban'ın devrilmesinden sonra da 2001 yılının Aralık ayında, Kabil'de geçiş hükümeti kurulması için düzenlenen Born Konferansı katılmıştır. Bununla birlikte 2002 yılında düzenlenen Bağış Konferansı'na Afganistan'ın yeniden inşası için İran, 650 milyon dolar tutarında hisse ayırmış ve Afganistan milli ordusunun kurulması için ABD komutası altında çalışmak üzere öneride dahi bulunmuştur.¹¹³ İran, Taliban sonrası Afganistan'da yeni hükümetin kurulmasında Amerika ile aktif rol oynamıştır. Kısacası tüm bunlar gösteriyor ki İran, savaşın başlamasından sonra Afganistan'da Amerika ile ortak hareket etmeye yönetmiş ve bunu ilerletmek için de çalışmalarda bulunmuştur.

Devam eden ortaklık, 2002 yılında Amerikan Başkanı George W. Bush'un İran'ı "şer eksenli" ne dâhil etmesi ile bozulmaya başlanmıştır. Bunun yanında, 2003 yılında İran'ın komşusu Irak'ın ABD tarafından işgal edilmesi ilişkilere yeni bir korku getirmiştir. Bu yaşananlar İran'ı, ABD'nin İran'da rejim değişikliği yapmak amacını sürdürdüğüne ve özellikle Irak işgali ile buna gerçekleştirmek için bir adım daha yaklaştığına

¹¹¹ Keskin, s. 1.

¹¹² Amirs. 63-75

¹¹³ R. Rubin Barnett Sara Batmanglich ile, "The U.S. and Iran in Afghanistan: Policy Gone Awry", **Mit Center for International Studies**, Ekim 2008, s.3.

inandırmaştır. Bu da bir sonraki bölümde göreceğimiz İran'ın dış politikasında anti-Amerikancı söyleminin ana nedeni olacaktır.¹¹⁴

Hatemi'nin başlattığı pragmatik dış politika seyri yukarıda da bahsettiğimiz şekilde her ne kadar başta dini lider olmak üzere yönetimdeki radikaller tarafından ilk yıllarda net olarak tepki almamışsa da zamanla bu politikalar, tepki çeker ve engellenir duruma düşmüştür. Fakat bu tepkiler, rayına oturmuş pragmatizmi durdurmasa da hızını yavaşlatmıştır. Dini lider Hamaney ve yönetimdeki radikaller, Hatemi'nin dış politika açılımına genel bir tepki göstermemişler sadece belirli durumlarda ve özellikle de ABD ve İsrail ile olası yakınlaşmalara engel olmaya çalışmışlardır. Örneğin Hamaney, ABD ile kurulacak herhangi bir ilişkinin samimi olmayacağını çünkü devrim öncesi İran'da ve Gorbaçov dönemi Sovyetler'de yaptığı gibi, ABD sürekli gizli bir plan ile İran rejimini yıkmaya çalışacağını düşünmüştür.¹¹⁵ Diğer bir deyişle Hamaney için ABD ile diyalog demek, ABD'nin diyalog kurduğu ülkeye hâkim olmak veya o ülke üzerinde otoriteye sahip olması demektir. Bu sebepten ötürü, Hamaney üst düzey konumunda bulunduğu rejime gelebilecek olası tehditlere karşı ihtiyatlı olmaya çalışarak Hatemi'nin açılımının ABD ve İsrail'i kapsamasına sürekli tepki göstermiştir.¹¹⁶

Hatemi'nin politikalarına Hamaney'in yanında, başta silahlı kuvvetler olmak üzere diğer radikaller de tepki göstermiştir. Fakat bunlardan gelen tepkilerin amacı Hamaney'inkinden farklı olmuştur. Humeyni ve Rafsancani döneminde ekonomik ve sosyal çıkarlarına herhangi bir tehdit algılamayan silahlı kuvvetler, Hatemi döneminin getireceği demokratikleşme ve sivilleşme politikalarını tehdit olarak algılamış ve bundan dolayı da Hatemi'ye karşı cephe almıştır. Hatemi'nin getireceği yeni politikaların silahlı kuvvetler içerisindeki muhafazakârları ve radikalleri tehdit etmesinin yanısıra ekonomide büyük hisselerine sahip olan İslami Devrim Muhafızlarını da tehdit etmiştir. Fakat yukarıda bahsedilen kesim özellikle de İslami Devrim Muhafızları Hatemi'nin, İran'ın diğer ülkeler ile ilişkilerini geliştirmesini olumlu karşılamışlardır. Örneğin, Hatemi'nin Körfez ülkeleri, Rus ve Ermenistan ile ilişkileri geliştirmesi bu grupların tepkisini çekmemiş aksine bu gruplardan desteği olmuştur.¹¹⁷

¹¹⁴ A.g.m. s 2.

¹¹⁵ Alnahas, s. 201.

¹¹⁶ Alnahas, s. 201

¹¹⁷ A.g.e., s. 201.

Sonuç olarak “Hiçbir ülke ile kapılarımızı kapatmamalıyız” diyen Hatemi cumhurbaşkanlığı yıllarında dış politikada yeni kapılar açmış ve bunun yanında açık olan kapıları daha bir aralamaya çalışmıştır. Ayrıca “düşman oluşturma bir marifet olmadığını asıl marifetin düşmanlığı nötr hale getirmek veya düşmanlığı insani ilişkilere çevirmek olduğunu” da vurgulayan Hatemi bu doğrultuda hareket ederek ABD ile olumlu adımlar atmaya çalışmıştır. Fakat gerek karşı taraftan cevap alamaması gerekse içeride baskılara maruz kalması bu doğrultuda daha fazla ilerlemesine engel olmuştur. Hatemi'nin genel olarak dış politikası, Humeyni döneminde oturtulmaya çalışılan ideolojik yönetime neredeyse tamamen zıt olmuştur. Zaten ondan önce de başlayan bu değişim özellikle de ekonominin getirdiği sıkıntılardan dolayı onun döneminde daha bir hızlanmıştır. Kısacası İran, Hatemi döneminde uluslararası sistemin yeniden bir parçası haline gelmiş fakat Humeyni döneminde edinilen ve İslam ülkelerinde kendisine itibar kazandırdığı düşünülen ideolojik söylemleri de ara ara dile getirilmeye devam etmiştir.¹¹⁸

1.6.Ahmedinejad Dönemi: İdeolojik Pragmatizm

Rafsanjani ve Hatemi dönemlerinde takip edilen politikalar her ne kadar dış açılımlı olsa da bu durum bazı sorunların (zamanla reformcuların aleyhine kullanılan) ortaya çıkmasına engel olmamıştır. Bu sorunların ön plana çıkanları kuşkusuz ABD'nin bölgede artan varlığı ve İran'da giderek aratan ekonomik sorunlar olmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz şekilde İran ABD'ye karşı yumuşama politikaları izlemeye çalışmış ve bunun için ciddi adımlar dahi atmış fakat bu konuda istediği karşılığı alamamıştır. Bundan dolayı yönetimdeki muhafazakârlar (reformistler), radikallerin tarafından sert eleştirilerine maruz kalmış ve Amerika'nın Irak ve Afganistan'a saldırısı ile artan tehdit algılamaları radikallerin muhafazakârlara karşı elini güçlendirmiştir. Çünkü daha önceden de bahsettiğimiz şekilde İran'da sürekli gündemde olan ABD'nin İran rejimini yıkmaya çalıştığı söylemleri bu savaş ile bunu savunanların haklılık paylarını artırmıştır. Kısacası, daha sonra İran'ı “şer eksenli”nin bir parçası olarak nitelendiren ABD'nin İran'a karşı politikaları İran'da giderek anti-Amerikancı dış politikaya dönüşmüş ve bu da yönetime gelen radikal politikacıların, özellikle de Mahmud Ahmedinejad'ın, dış politikayı bu temelde yapılandırmasına neden olmuştur.

¹¹⁸ A.g.e., s. 202.

Ahmedinejad seçim zaferinin ilan edilmesinden bir gün sonra kendisinin yeni dönemde dış politikada nasıl bir yol izleyeceğini medyaya verdiği röportajda açıklamıştır. Ahmedinejad, yeni politikasında nükleer proje geliştirmek ve uranyum zenginleştirme adına İslam Cumhuriyetinin hakları için savaşaacağını açıkça dile getirmiştir. Bunu ABD'nin yardımı olmadan geliştirileceğini sözlerine ekleyen Ahmedinejad, nükleer enerji geliştirmenin kendi ülkesinin en doğal hakkı olduğunu ve bunu tamamen barışçıl amaçlar ile gerçekleştirmek istediklerini vurgulamıştır.¹¹⁹ Bunun yanında, Ahmedinejad, İran'ın Avrupa devletleri ile müzakerelerine devam edeceğini ve Avrupalılara uranyumun barışçıl amaçlar ile geliştirilmek istendiğinin altını çizmiştir. Ahmedinejad'ın bu sözleri, İran'ın artık ABD'yi uzlaşılması zor bir düşman konumuna oturttuğunu ve yeni politikalarında onun çok fazla muhatap alınmayacağını göstermiştir. Diğer taraftan, eski dönemlerde dış politikada yürütülen dışa açılımın Avrupa'ya kapsamaya devam etmesinin istendiği de anlaşılmıştır. Ahmedinejad ayrıca yeni dönemde Körfez ülkeleri ve diğerleri ile ilişkilerin Hatemi dönemine benzer şekilde devam edileceğini de belirtmiştir.¹²⁰

Ahmedinejad döneminin en dikkat çeken dış politika söylemi şüphesiz Amerikan ve İsrail karşıtlığı olmuştur. Örneğin Ahmedinejad, 2005 yılının Ekim ayında, yaptığı bir konuşmada “yeni dünya haritasında ABD ve İsrail ülkelerinin bulunmaması dünya için çok büyük bir şans olacaktır” şeklinde açıklamada bulunmuştur. Yeni bir radikalizmin en belirgin göstergesi olarak kabul edilen Ahmedinejad'ın bu tür söylemleri İran dış politikasında en dikkat çeken kısım olmuştur. İran'ı anti-Amerikancı politikaya iten her ne kadar yönetime radikal olarak kabul edilen Ahmedinejad'ın gelmesi olsa dahi, yukarıda değindiğimiz gibi İran dışında yaşananların da buna oldukça etkisi olmuştur. Örneğin, İran ile yumuşama politikası gütmeye çalışan Amerikan Başkanı Bill Clinton'ın yerine muhafazakâr olarak bilinen ve dış politikada sert bir tutum izleyen George Bush gelmiştir.

Bush döneminde başlayıp devam eden politikalar sürekli İran için bir tehdit olarak değerlendirilmiştir. Bunlar içinde şüphesiz en önde, Irak ve Kuzey Kore'nin içinde

¹¹⁹ Amir M. Haji-Yousefi, “Iran's Foreign Policy during Ahmadinejad: From Confrontation to Accommodation” Annual Conference of the Canadian Political Science Association (konferansında yapılan sunum) 2-3 Haziran 2010, Concordia Üniversitesi, Montreal, Kanada

¹²⁰ A.g.e.

bulunduğu şer eksenine İran'ın eklenmesi olmuştur. Bu doğrultuda, 2003 yılında ABD'nin Irak işgali İran'da sıranın kendisine geleceği korkusunu oluşturmuştur. Bu olaylardan sonra ABD İran'ı sıklıkla, El Kaide üyelerini kendi sınırları içerisinde ikame etmek ve organize etmek ile suçlamıştır.¹²¹ ABD'nin İran'a karşı bu tür söylemlerine İran tarafından da aynı sertlikle ve radikal bir şekilde cevaplar gelmiştir.

İki ülke arasında devam eden Irak üzerindeki suçlamalar devam etse de, Afganistan kadar olmasa da, iki ülke ara ara ortak hareket etmek için bir araya gelmiştir. Örneğin, 2007 yılında iki ülkenin Irak'ta bulunan büyükelçileri Bağdat'ta bir araya gelerek Irak'ta istikrar için ortak hareket etme kararı almışlardır.¹²² Daha sonrasında iki ülke arasında Irak'ta istikrar için ortak açıklamalar gelmiştir. Bu durum, İran'ın Irak'ta istikrar için Amerika'dan yardım aldığı şüphelerini de beraberinde getirmiştir.¹²³ Bunun yanında İran Afganistan'da da olduğu gibi savaşın ilk yıllarında kendi ülkesi için tehdit gördüğü Irak savaşını zamanla lehine çevirecek adımlar atmaya başlamıştır. Bargezar tarafından pragmatik olarak değerlendirilen İran'ın savaş sonrası adımları daha çok güvenlik amaçlı olmuştur.¹²⁴ Bu doğrultuda yönetime gelen Şii gruplar ile ilişkilerini geliştirmiştir.

İran-Amerika arasında sorun teşkil eden diğer önemli bir olay da şüphesiz nükleer konusu olmuştur. İran sürekli olarak uranyum zenginleştirmeyi barışçıl amaçlar doğrultusunda oluşturduğunu iddia etmiş fakat bu durum Batı tarafından, özellikle ABD tarafından, İran'ın nükleer silah elde ettiği veya etmek için kısa bir zaman kaldığı şeklinde değerlendirilmiştir. İran'ın nükleer konusunun gündeme gelmesi, 2002 yılında İran'ın Natanz ve Arak şehirlerinde iki nükleer tesisin gizlice kurulduğunun iddiası ile başlamıştır. Bu sitelerin gizli tutulduğu söylentileri, İran'ın nükleer silah peşinde olduğu ile ilgili uluslararası şüpheleri körüklemiştir. 2003 yılında Cumhurbaşkanı Hatemi, temel bir bileşeni olarak uranyum zenginleştirme dâhil nükleer döngü oluşturmak için İran'ın niyetini açıklamış ve bu olanlar, İran ve ABD arasında ciddi suçlamalara ve sert çıkışların yaşanmasına neden olmuştur. ABD sürekli İran'ı ikiyüzlü davranmakla

¹²¹ White House says Iran harbors al-Qaeda, **Fox News**, 10 Mart 2013

¹²² U.S.: Broad agreement with Iran about Iraq, **Msnbc**, 11 Mart 2013,

¹²³ Dr. Kayhan Bargezar, "Iran's Foreign Policy towards Iraq and Syria", **Belfcenter**, 3 Mart 2013.

¹²⁴ A.g.m.

suçlamış ve İran da ABD'nin asıl maksadının bu olayı İran rejimine karşı bir bahane olarak kullanmaya çalışmak olduğunu savunmuştur.

Nükleer çalışmaların, Hatemi döneminde daha barışçıl bir şekilde devam ettirildiği kabul edilmesine karşın Ahmedinejad döneminde iki tarafın artan tepkileri olayı birden dünya gündeminin en önemli maddesi haline getirmiştir.¹²⁵ Özellikle 2010 yılında Ahmedinejad'ın İran'ın tıbbi amaçlar için yüzde 20 uranyum zenginleştirdiğini açıklaması, yani Nükleer silah için kabul gören yüzde 3,5 oranı geçmesi, İran üzerindeki nükleer silah şüphelerinin artmasına neden olmuştur.¹²⁶ Bu olaydan bir hafta sonra, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın raporu yayınlanmış ve rapordaki tüm delillerin İran'ın nükleer silahlanmaya doğru yol aldığı belirtilmiştir.¹²⁷ Bu iki olay, taraflar arasında anlaşmanın çok zor olduğu bir sürece doğru evrilmeye başladığını göstermiştir. Ayrıca bu olay, İran'a yönelik ambargoların alanını genişletmiş ve bu da İran'ın ABD konusunda daha radikal söylemler kullanmaya itmiştir.

Ahmedinejad döneminde Batı ile ilişkilerde bu durumlar yaşanırken Doğu'ya karşı yeni politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu adımların ilk sinyalini 2005 yılında Dışişleri Bakanı olan Manuçehr Muttaki, mecliste yaptığı konuşmada "...çeşitli coğrafi alanları ile dış ve ekonomik ilişkileri dengelemek için "Doğuya Dönüş" için çalışacağını..." belirterek dile getirmiştir. Ahmedinejad'ın dış politikasındaki bu yeni açılım aslında temelleri geçmişte atılan ilişkilerin bir nevi ilerletilmesi olmuştur. Örneğin, bir zamanlar Humeyni'nin sert eleştirilerine maruz kalan Rusya, silah tedariki ve nükleer konularında İran'ın en iyi müttefik konumuna gelmiştir. Zamanla pürüzler yaşansa da İran-Rus ilişkileri, Rus ve İran birimlerinin Temmuz 2009'da Hazar Denizi'nde ortak deniz tatbikatları yapabileceği düzeye ulaşmıştır. Amerika'ya karşı olarak daha da gelişen İran-Rus ilişkilerinin ticaret hacmi (2005 yılında 1milyar dolar) artarak 2008 yılında 3,7 milyar dolara çıkmıştır.¹²⁸

İran, 2005 yılında gözlemci üyesi olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü'ne Haziran 2012'de tam üyelik için başvurarak, Rusya ile ABD'nin bu bölgede varlığını azaltacak adımları

¹²⁵ Nader Entessar, "Ahmadinejad's Second Term and Iran's Nuclear Policy", **Journal of Iranian Research and Analysis (JIRA)**, Vol. 26, No: 2, Yaz 2009.

¹²⁶ **Tehran Times**, 2 Mart 2013,

¹²⁷ "IAEA fears Iran working now on nuclear warhead" **Reuters**, 2 Mart 2013.

¹²⁸ Iran-Russia relations, **Wikipedia**, 12 Mart 2013.

atmaya devam etmiştir.¹²⁹ Ayrıca İran, Rusya'nın yanında bölgede Ermenistan ile de ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştır. "İran İslam Cumhuriyeti'nin, özellikle enerji alanında olmak üzere ulaşım, spor ve turizm, çeşitli alanlarda Ermenistan ile ilişkilerin gelişmesini" umduğunu belirten Ahmedinejad, 2009 yılında Ermenistan ile ticaret hacmini 200 milyon dolara çıkartmıştır.¹³⁰

Ahmedinejad yönetiminin "Doğuya-Dönüş" stratejisinin bir parçası olarak İran, Çin ve Hindistan ile ekonomik ve diplomatik ilişkilerini de büyütülmüştür. Batı'ya alternatif olarak gelişen, İran'ın Çin ve Hindistan ile ilişkileri ekonomiden askeriye kadar birçok alanı kapsamıştır. Özellikle Çin ile ilişkiler öyle bir boyuta ulaşmıştır ki 2011 yılında, petrol ithalatının yaklaşık %10'unu İran'dan karşılayan Çin, İran'ın en önemli petrol pazarı olmuş ve yatırımcısı olmuştur. İran'ın Çin ile ticaret hacmi 2011 yılında 45 milyar dolara kadar yükselmiştir. Bunun yanında İran, Latin Amerika ülkeleri ile de bağlarını güçlendirmiştir. Bu bölgede İran'ın en iyi bağlantı noktası Venezuela olmuştur. Venezuela Başkanı Hugo Chavez sayesinde, Ahmedinejad, Nikaragua ve Bolivya gibi ülkeler ile ilişkilere başlamıştır.¹³¹ Her ne kadar bu ülkeler ile ilişkiler Rusya ve Çin ile olduğu kadar gelişmemiş olsa da, bu ülkeler özellikle Nükleer konusunda İran'a destek vermişlerdir.¹³² Örneğin 2009 yılının Kasım ayında, Venezuela; Küba ve Malezya ile birlikte İran'a karşı bir UAİK kararına olumsuz oy kullanmıştır.¹³³ İran'ın Latin Amerika ile ilişkileri İsrail ile Batı ülkelerinin dikkatini çekmiştir. Örneğin, Hillary Clinton, bölgede Çin ve İran'ın etkisini artmasından dolayı Latin Amerika ülkelerini uyarmıştır.¹³⁴ Bunun yanı sıra Ahmedinejad döneminde İran, dış ilişkilerine Afrika ülkelerini de dâhil etmeye başlamıştır. Başta Sudan olmak üzere İran, Senegal ve Zimbabve ile ilişkilerini ciddi şekilde artırmıştır.¹³⁵

¹²⁹ Barış Doster, "Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası", **OrtadoğuAnaliz**, Ağustos 2012, cilt:4,sayı: 44. s. 46.

¹³⁰ Armenia–Iran relations, **Wikipedia**, 6 Mart 2013.

¹³¹ Michael Rubin, Iran's Global Ambitions, **Asian Times**, 8 Mart 2013.

¹³² Iran, Bolivia issue joint statement, **Tehran Times**, 4 Mart 2013,

¹³³ IAEA calls for end to Qom reactor construction, **Radio France International**, 12 Mart 2013.

¹³⁴ Hillary Clinton Warns Latin America off Close Iran Ties, **BBC**, , 6 Mart 2013.

¹³⁵ Güneş Muhip Özyurt, **Foreign Policy Perspectives Of Political Factions In Iran**, yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 2011, s. 78.

BÖLÜM 2: İRAN-SURİYE İLİŞKİLERİ: PRAGMATİZM ÖRNEĞİ

Ortadoğu’da ülkeler arasındaki yakınlaşmaya baktığımızda şüphesiz bunlar içinde karşımıza en dikkat çeken ve kimileri tarafından “büyüleyici gelişme”¹³⁶ kimileri tarafından da “olanaksız ilişki”¹³⁷ olarak da nitelendirilen 1979 yılında ortaya çıkan İran-Suriye ilişkileri olmuştur. İran-Suriye yakınlaşmasının şaşırtıcı gelmesinde iki ülkenin hemen her alanda ciddi farklılıklara sahip olmasıdır. Bu farklılıklar arasında en dikkat çeken; İran’ın devrimci İslamist bir yönetime sahip olması ve bunu dış politikada ana etken olarak kabul etmesine karşın Suriye’nin Pan-Arap ve sosyalist ayrıca laik karakterli bir devlet yapısına sahip olmasıdır.¹³⁸ Dahası bu iki ülke arasındaki somut farklılıklara rağmen ilişkiler zamanla daha da artmıştır. Bu durum ister istemez iki ülke arasındaki ilişkilerinin nedeninde ideolojik yakınlaşmanın dışında farklı unsurların etkili olduğunu ortaya koyuyor. Bu bölümde, laik olan yönetimleri gayri meşru gören İran’ın, Pan-Arabizmin ateşli savunucusu ve lideri olduğunu var sayan Suriye ile olan ilişkilerini nasıl oluyor da “ortalık” düzeyine getiriyor? Sorusunu irdelenecektir. Dolayısıyla öncelikle iki ülkenin ilişkilerine kısaca tarihsel olarak değinilecek ondan sonra da ikinci kısımda ilişkilerin ortaya çıkmasının ana sebebini ve bu ilişkilerin mezhepsel unsurun ne derece etkili olduğunu analiz edilmeye çalışılacaktır.

2.1. İran-Suriye İlişkilerinin Kısa Tarihi

2.1.1. Devrim Öncesi İran-Suriye İlişkileri

İran’ın devrim öncesi Suriye ilişkilerini gözlemediğimizde ilişkilerde ara ara olumlu yakınlaşmalar olsa da genel itibarla sorunlu bir ilişki görülür. Devrim öncesinde Suriye, bölgede Sovyetlerin önemli müttefiklerinden ve İsrail’in en azılı düşmanlarından biri iken İran bölgede Amerika’nın bir numaralı müttefiki konumdaydı. Arap milliyetçiliğinin revaçta olduğu bu dönemde Arap ülkeleri, Suriye de dâhil olmak üzere, bölgede ortak düşman olarak gördükleri İsrail’e karşı birlikte hareket etmekteydiler. Bu karşın, Fars milliyetçiliğini savunan Şah yönetimindeki İran ise İsrail’in bölgede

¹³⁶ Jubin M. Goodarzi, Syria and Iran: Alliance Cooperation in a Changing Regional Environment, **Ortadoğu Etütleri**, sayı 4, No 2, Ocak 2013, s.31-54.

¹³⁷ Jonathan Gelbart, Iran-Syria Axis: A Critical Investigation, **Standford of international Relations**, yaz 2012, s. 36.

¹³⁸ Goodarzi, a.g.m., s.31-54.

savunmadan ekonomiye hemen her alanda ilişkileri bulunan bir müttefikiydi. Bundan dolayı, Suriye ile birlikte Mısır ve Irak Arap Milliyetçi rejimler iken bu ülkeler, Fars milliyetçiliğinin savunucusu gördükleri İran'ı emperyalizmin yani Batı ve İsrail'in bölgedeki en önemli ayağı kabul etmelerinin yanında Arap milliyetçiliğinin önündeki en büyük tehdit olarak görmüşlerdir.

Fakat zamanla bölgede değişen dengeler İran-Suriye ilişkilerine az da olsa olumlu katkı sağlamıştır. İran İslam Devrimi'nden önce vuku bulan bu olaylardan en önemlisi; Cemal Abdül Nasır'ın ölmesi ile bölgede Arap Milliyetçiliğinin ve Pan-Arabist savunuculuğu azalmaya başlamış olmasıydı. Bunun yanında Suriye'de aşırı sol eğimli yönetim devrilmiş ve yerine kendini Baas ideolojinin temsilcisi olarak gören Hafız Esad gelmiştir. Buna paralel olarak Baas ideolojinin hamisi olduğunu varsayan diğer bir ülke Irak, bu konuda Suriye ile rekabet etmeye başlamıştır.

Bu gelişmelerden ötürü yavaş yavaş kendini bölgede dışlanmış hisseden Suriye, artan Irak tehdidine karşı İran İslam Devrimi'nden önce İran ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Bu durumda ilk ciddi adım Suriye Devlet Başkanı Hafız Esad'ın 1975 yılında İran'ı ziyaret etmesi ile gerçekleşmiştir. Esad, bu ziyareti iki ülke ilişkilerinin gelişiminde dönüm noktası olarak değerlendirmiş ve İsrail savaşı ile tahrip olan ülke ekonomisine katkı sağlamak amacıyla çeşitli alanlarda işbirliğinin önemini vurgulamıştır.¹³⁹

Bunun yanında devrim öncesinde Hafız Esad, Şah yönetimi tarafından İran'dan kovulan başta Humeyni olmak üzere bazı ulemaları ülkesine davet etmiştir. Bu durum devrimden sonra iki ülke ilişkilerine katkı sağlamıştır. Bu ilişkilerde yakınlaşma sadece Suriye tarafından değil Arap Dünyasıyla ilişkilerini iyileştirmeye çalışan ve diğer Arap ülkeleri tarafından tehdit olarak görülen İran'ın bu konuda Suriye'yi bir kapı olarak görmesi de etkili olmuştur. Kısaca devrim öncesinde Suriye-İran ilişkilerinde kısmen olumlu adımlar atılmış fakat ortaklık düzeyinde bir gelişme kaydedilmemiştir.

¹³⁹ Patrick Seale, **Asad: The Struggle for Middle East**, 1989, University of California Press, s.262.

2.1.2. 1979-1985: İttifakın Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi

İran'da 1979 İslam Devrimin yaşanması ile ülkede Batı ve İsrail dostu yönetim devrilmiş ve bölgede Batının ve İsrail'in ileride en büyük düşmanı olacak bir yönetim iktidara gelmiştir. İran'da Batı ve İsrail karşıtı yönetimin kurulması, Suriye tarafından olumlu karşılanmıştır. Bunun ilk adımını Suriye, İran'ın yeni yönetimini Arap devletleri içinde tanıyan ilk ülke olarak atmıştır.¹⁴⁰

İran devriminin akabinde bölgede yaşanan gelişmeler de Suriye'yi İran'a yakınlaştırmıştır. Örneğin, 1979'da Camp David anlaşmasıyla Arap milliyetçiliğinin öncüsü kabul edilen Mısır, ezeli düşmanı olarak tanımladığı İsrail ile barış anlaşması imzalamıştır. Mısır'ın bu tutumu Arap dünyasından dışlanmasına neden olmuş ve bu durum Arap dünyasındaki liderlik iddialarını ve rekabetini alevlendirmiştir. Mısır'ın soyutlandığı bu ortamda rekabet daha çok Irak ve Suriye arasında olmuştur. Bununla birlikte, Bağdat'ta Haziran 1979'da Suriye yanlısı darbe planı etkisiz hale getirilmiş ve yönetimi Saddam Hüseyin Abdülmecid El-Tikriti ele geçirmiştir.¹⁴¹ Bunun sonucunda Suriye-Irak arasında var olan rekabet artmış ve iki ülke arasında atışmalar daha bir sertleşmiştir. Tüm bu olanlar, Suriye'yi İsrail'e karşı yalnızlaştırmış ve onu İsrail cephesi yanında yeni bir cephede de mücadele etmek zorunda bırakmıştır.

Suriye'nin içinden geçtiği bu süreç, İran'da yaşananları bir fırsat olarak değerlendirmeye itmiştir. Bu doğrultuda devrimden sonra Suriye Dışişleri Bakanı Abdulhalim Haddam Ağustos 1979'da Tahran'a yaptığı ziyarette İran devrimini "çağdaş tarih içerisindeki en önemli olay" olarak nitelendirmiştir.¹⁴² Bunun yanı sıra İran Devrimi, Suriye'nin rekabet halinde olduğu Irak tarafından ise olumsuz karşılanmıştır. Irak Cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin, İran'ın devrimci İslam tarzının kendi rejimini istikrarsızlaştıracağından korkmuş ve İran'a daha sonra savaş açmaya kadar götürecek bir düşmanlık beslemeye itmiştir.¹⁴³ İran-Irak savaşı öncesinde yaşanan bu kısa atışmalar, Suriye'yi memnun ederek İran ile ilişkilerini gayri resmi de olsa ortak

¹⁴⁰ Goodarzi, a.g.m., s.60-90.

¹⁴¹ Nasser Kahef Asl, **1979 Sonrası İran'ın Orta doğu Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2009, s. 244.

¹⁴² Sami Moubayed, "Syria One True Friend-Iran," **Asia Times**, 1 Nisan 2013.

¹⁴³ Jubin M. Goodarzi, "Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East", **I.B.Tauris**, 4 Haz 2006, ss.11-50.

bir hedefe kilitlemiştir. Kısacası, her iki ülkenin de Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak ile karşı karşıya gelmesi İran-Suriye ilişkilerinin stratejik bir ittifaka dönüşmesinde dönüm noktalarından biri olmuştur.¹⁴⁴

İran'daki iç çalkantıyı komşusunun zayıflık belirtisi olarak yorumlayan ve ayrıca bölgede gücünü ispatlamak için bir fırsat kollayan Irak, 22 Eylül 1980'da İran'a saldırarak İran-Suriye arasında oluşacak resmi ittifaka önemli bir zemin hazırlamıştır.¹⁴⁵ Irak'ın İran'a başlattığı çatışmayı Şam yönetimi hemen "yanlış zamanda yanlış düşmana karşı açılan yanlış savaş" açıklamasında bulunarak kınamıştır.¹⁴⁶ Savaşın ilk günlerinde Irak ordusunun hızla ilerlemesi, Suriye yönetiminde endişelere neden olmuş ve yönetim kendi güvenliğine dair ciddi bir korkuya kapılmıştır.¹⁴⁷ Bundan dolayı Suriye, İran'a silah tedarik çabalarını artırmış¹⁴⁸ ve aynı zamanda Suriye, Saddam Hüseyin'in savaşı sürdürmek için ihtiyacı olan maddi kaynakları zayıflatmak amacıyla petrol boru hattını kapatmıştır. Suriye'nin savaş sırasında İran'a diğer bir desteği; Saddam Hüseyin'in İran-Irak savaşını bir Arap-Fars çatışması olarak lanse etmeye çalışmasına karşın İran'a destek vererek bu propagandanın etkisini azaltması olmuştur. Suriye'nin bu desteklerine İran da Suriye'ye 1982-85 yılları arasında ucuz petrol yardımı yaparak karşılık vermiştir.¹⁴⁹

Ancak tüm bu gelişmelere rağmen savaşın ilk günlerinde Irak'ın ilerlemesi ve İran'ın zor durumda kalması ile Suriye, ara ara bu savaşta ihtiyatlı bir politika izlemiştir. Örneğin, İran yönetimi, 25 Eylül 1980'de Suriye'ye özel temsilci göndererek Hafız Esad'dan bir genel bildiri yayınlarak İran'ı destekleyeceğine dair bir bildirmesini istemiş fakat Suriye buna olumlu yanıt vermemiştir.¹⁵⁰

Zamanla İran'ın savaşta kendini toparlayarak karşı atağa geçmesi, Suriye'yi rahatlatmıştır. İran'ın savaşta gösterdiği olağanüstü başarı Suriye'yi savaşta İran'ı tamamen desteklemeye itmiştir. Suriye, bu gelişmelerden hemen sonra İran'a destek

¹⁴⁴ Anoushiravan Ehteshami ve Raymond A. Hinnebusch, **Syria and Iran: Middle Powers in a Penetrated Regional System**, Taylor & Francis, 2002, 91-97.

¹⁴⁵ Goodarzi, a.g.e., ss.15-50.

¹⁴⁶ Patrick Seale, **Asad: The Struggle for the Middle East**, Berkeley: University of California Press, 1989, s. 357.

¹⁴⁷ a.g.e., s. 358.

¹⁴⁸ Asl, s. 246

¹⁴⁹ Anoushiravan Ehteshami ve Raymond A. Hinnebusch, s. 99-100.

¹⁵⁰ A.g.t., s. 246.

konusunda diplomatik ve askeri yönden somut çabaların içine girmeye başlamıştır. Örneğin Hafız Esad, Saddam Hüseyin'in en yakın müttefiklerinden Ürdün Kralı Hüseyin'in, Amman Zirvesi'nde, İran'a karşı birleşik Arap cephesi kurulması girişimine karşı çıkmıştır.¹⁵¹ Buna paralel olarak Suriye, Ürdün sınırında 30,000 askeri birliği toplamış ve toplantıyı boykot etmeleri için Arap Birliği üyelerini ikna etmiştir.¹⁵² Suriye, İran'a destek konusunda askeri alanda da ciddi atımlar atmaktan geri durmamıştır. Bu doğrultuda, Sovyetleri ziyaret eden Suriye Devlet Başkanı Esad, Sovyetler ile İran'a silah sevkiyatı konusunda anlaşmalar yapmış ve bu sevkiyatta güzergâhın en önemli ayağını Suriye'ye vermiştir.¹⁵³ Ayrıca Suriye, İran'a hava sahasını kullanmasına izin vermiştir. Örneğin, Irak'ın hava kuvvetlerinin %15-20'sinin yok olmasıyla sonuçlanan Nisan 1981'de H-3 Irak askeri hava sahalarına karşı gerçekleştirilen İran saldırılarında Suriye'nin hava sahaları kullanılmıştır.¹⁵⁴

Savaşın başlangıcından itibaren silah sağlayarak, bilgi mübadelesi oluşturarak, propaganda yaparak ve uluslararası platformlarda İran'a karşı oluşabilecek her türlü ittifakı önlemek için Suriye'nin gösterdiği çabalar, Tahran'ın işgalden kurtulmasında çok önemli rol oynamıştır. Suriye, sadece bunlarla yetinmeyerek Saddam yönetiminin devrilmesi için Şam'da muhalefet oluşturmuş ve bunlara askeri destek verilmiştir. Örneğin, Şam yönetimi, Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği Partisine verdiği silahları artırmıştır.¹⁵⁵ Ayrıca, Şam'da Milli Demokratik Cephe ve Pan-Arap Cephesi kurulmuş ve Komünist, Sosyalist ve Kürtler başta olmak üzere yedi Iraklı muhalif grup, Şam'da ortak mücadele yürütme konusunda anlaşmışlardır.¹⁵⁶

1982 yılında, İran-Suriye müttefiklik ilişkilerinde katkı sağlayacak yeni bir gelişme ile karşılaşmışlardır. İran-Suriye Gücünün Zirvesi¹⁵⁷ olarak değerlendirilen bu gelişme, İsrail'in Lübnan'a başlattığı saldırı ile başlamıştır. 1982'nin yaz aylarında Lübnan topraklarının İsrail tarafından işgal edilmesini takiben, Tahran bu alanda hemen Arap müttefikine yardım etme konusunda isteğini belirtmiştir. Bu durum, uluslararası

¹⁵¹ Goodarzi, s.31-54

¹⁵² A.g.e., s.31-54.

¹⁵³ Kahef Asl, s. 247.

¹⁵⁴ Goodarzi, ss.40-60.

¹⁵⁵ Kahef Asl, s. 248

¹⁵⁶ A.g.t., s. 248.

¹⁵⁷ Goodarzi, ss.40-60.

düzyeyde Sovyetler Birliği, yerel düzeyde Lübnanlı müttelikleriyle ilişkiler kuran Suriye'nin bölgesel düzeyde de İran ile ilişki kurmasında elini güçlendirmiştir.¹⁵⁸ Bununla birlikte, Lübnan'ın İsrail güçleri tarafından işgali karşısında Arap Dünyası pasifliğine karşın İran'ın Lübnan'da Suriye'yi desteklemesi, Suriyeliler nezdinde İran-Suriye ilişkilerinin önem kazanmasına yol açmıştır.¹⁵⁹ Ayrıca, Lübnan'da askeri varlığı bulunan, ancak İsrail ile sıcak çatışmadan kaçınan Suriye, Lübnan'ın güneyinde İsrail'e karşı mücadele eden Şii militanları desteklemek ve eğitmek amacıyla bir grup İranlı Devrim Muhafızının Lübnan'a girmesini sağlamıştır.¹⁶⁰ Suriye'nin yardımı ile Lübnan'a giren Devrim Muhafızları-daha sonra İran ve Suriye arasında kısa da olsa kızışmalara neden olacak-Lübnan'da İran devrimi ideolojisi ekseninde Hizbullah hareketinin kurulmasına yardımcı olmuştur.¹⁶¹ Lübnan'da Hizbullah'ın kurulması ile Suriye, İran için Hizbullah'a lojistik destek ulaştırmasında ve diğer direniş örgütleri ile ilişki kurmada bir güzergâh ve bağlantı noktası olmuştur.

İkili ilişkilerde Suriye'ye katkı sağlayan diğer önemli bir gelişme ise, Müslüman Kardeşler'in Suriye'nin Hama şehrinde başlattıkları ayaklanmanın Suriye hükümet tarafından acımasızca bastırılmasına İran'ın verdiği destek olmuştur.¹⁶² İlişkilerdeki pragmatizmin en somut örneği kabul edilen bu olayda, kendini uluslararası arenada tek İslam devleti olarak gören Ayetullahlar yönetimindeki İran, Müslüman kardeşler örgütüne karşı, laik Pan-Arabist diktatörlüğünün yanında yer almıştır.

2.1.3. 1985-1990: Gerilimlere Rağmen İttifakın Devamı

Lübnan savaşının başlarında olumlu yönde giden İran-Suriye ilişkileri savaşın bitmesi ile yerini çıkışlı gerginliklere bırakmıştır. İki müttelik Lübnan savaşı sonrasında Lübnan'ın siyasi geleceğine ilişkin farklı vizyonlara sahip olmuştur.¹⁶³ Suriye siyasi düzende reform yaparak kendi etki alanı dâhilinde istikrarlı ve laik bir devlet kurmak isterken, İran ise devrim ihracı konusunda fırsat olarak değerlendirdiği Lübnan'da

¹⁵⁸ A.g.e., 40-60.

¹⁵⁹ Kahef Asl, s. 250.

¹⁶⁰ Bayram Sinkaya, "İran-Suriye İlişkileri ve Suriye'de Halk İsyanı", *OrtadoğuAnazliz* dergisi, Eylül 2011, cilt: 3, sayı: 33, s. 40.

¹⁶¹ A.g.m., s. 40.

¹⁶² "Iran's Syria Attitude; Historical, Ideological and Strategic Perspective", *Political Analysis*, 5 Nisan 2013.

¹⁶³ Goodarzi, ss. 50-60.

teokratik bir sistem kurma amacı gütmüştür.¹⁶⁴ Bundan dolayı Lübnan'da Filistinli mültecilerin varlığına tepki gösteren ve laik karaktere sahip olan Emel grubu ile Suriye'nin ilişkiler geliştirmesine karşın İran, Lübnan'da yabancı varlığının en şiddetli tepkicisi olan ve dini karaktere sahip olan Hizbullah ile yakınlaşmıştır.¹⁶⁵ Kısa süreliğine de olsa ilişkilere zarar veren bu durum, Suriye'nin ileride Hizbullah'ı hem Batılılara hem de İsrail'e karşı bir koz olarak kullanmak istemesi ile Hizbullah ile ilişkilerini geliştirmiştir.

Bununla birlikte, İran'ın Irak'a karşı savaşı devam ettirme konusundaki kararlılığı ve daha fazla devletin Irak'ı desteklemesi Esad yönetiminde tedirginlikler yaratmıştır. İran'ın giderek yalnızlaştırılması ve zafer beklentilerinin yok olması Esad'ı çatışmanın devamına ilişkin çelişkilere sokmuş ve müzakere yoluyla uzlaşmaya varmaya yöneltmiştir.¹⁶⁶ Bu durumda, yüzeysel olsa da Suriye-Ürdün uzlaşması ve aralıklarla devam etse de Suriye-Irak müzakereleri gerçekleşmiştir.¹⁶⁷

İran'ın Ocak 1987'de başlattığı Basra'yı ele geçirme operasyonu Suriye'yi Irak'ın devrilmesi konusunda tedirginliğe itmiştir. Irak yönetiminin düşmesi ile İran'ın, Irak'ta yönetimi ele geçirmesine sıcak bakmayan Suriye, Irak'ın Arap dünyasında her hangi bir etkisi olmayacak kadar zayıflamasını çıkarlarına uygun görmekteydi.¹⁶⁸ Dolayısıyla, Şam yönetimi Basra'nın İran kuvvetlerini tarafından işgal edilmesi üzerine Esad, "Irak'ın her hangi bir ülke ve güç tarafından işgali kabul edilemez" diye açıklama yapmıştır.¹⁶⁹ Irak topraklarının olası İran işgaline karşı tavrını bu şekilde koyan Esad yönetimine İran tarafından sert tepki gelmiştir.¹⁷⁰

Ayrıca, Ürdün Kralı Hüseyin, İran'ı yalnızlaştırmak amacıyla Saddam Hüseyin ve Esad'ı bir araya getirmek için diplomatik atağa geçmiştir. İlk başlarda sonuç alamayan Kral Hüseyin, 1987 yılında Arap Birliği Zirvesinde, gerek Suriye'ye siyasi baskılar yaparak gerekse zengin Arap ülkelerinin yardımlarını kullanarak zirvenin sonuç bildirgesine İran'ı sert olmayan bir dille kınayan karara Suriye'yi de katmayı

¹⁶⁴ Gelbart, s. 36.

¹⁶⁵ Meir Javedanfar, "Syria Having Its Way with Iran", *Real Clear World*, 31 Mart 2013.

¹⁶⁶ Goodarzi, ss. 50-60.

¹⁶⁷ A.g.e., ss. 50-60.

¹⁶⁸ Kahef Asl, s. 251.

¹⁶⁹ A.g.t., s. 252.

¹⁷⁰ A.g.t., s. 252.

başarmıştır.¹⁷¹ Bununla Arap Zirvesi, İran-İrak Savaşı başlangıcından itibaren Suriye'nin katılımıyla ilk defa İran'ın kınandığı bir toplantı olmuştur. Buna karşın İran'ın gönlünü almak için Esad, Dışişleri Bakanını İran'a göndermiştir. Bu olay da olduğu gibi diğer yaşanan gerginliklerde de iki ülke sürekli birbirlerine temsilci göndererek gönül almaya çalışmışlardır.

2.1.4. 1990-2001: İlişkilerin Zorunluluğa Dönüşümü

1985-88 yılları arasında yaşanan gerilimlerin aksine İran-İrak savaşının bitmesi ve sonrasında Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi ikili ilişkileri güçlendirmeye yöneltmiştir. Irak-İran savaşının bitimi ile her iki taraftan birinin savaşı kazanmasını tedirginlik ile karşılayan Suriye, iki tarafın ateşkes imzalamasının ardından rahatlığa kavuşmuştur. Fakat Suriye'yi bölgede tekrar tedirgin edecek yeni bir gelişme olarak Irak'ın Kuveyt'i ele geçirmek için başlattığı Körfez savaşı patlak vermiştir. Körfez Savaşının başlaması ile 8 yıllık Irak savaşı nedeniyle bitkin düşen İran, Kuveyt savaşında tarafsızlığını ilan etmiş ve Suriye de ABD'nin başı çektiği koalisyona katılmıştır. Bu farklılıkta iki ülke olası tehditlere karşı birbirlerine destek olma garantisi vermekten geri durmamıştır. Bu doğrultuda Eylül 1990'da Esad, devrimden sonra ilk defa gerçekleşen, İran'ı ziyaret etmiş ve ziyaret İran'da sıcak karşılanmıştır. Bu ziyaret ile iki ülke Kuveyt savaşında farklı taraflarda olsa dahi birbirini korumak istediklerini göstermeye çalışmışlardır. Suriye, Kuveyt savaşında müttefikler tarafında olmasına rağmen böyle bir politika güderek, Irak'ın İran'ı yanına çekmesini önlemeye uğraşmış ve böylece de kendisine yapılabilecek saldırının önüne geçmeye çalışmıştır. İran ise bununla yani Suriye ile temasa geçerek savaşın getirdiği ağır yıkımdan sonra çok ihtiyaç duyduğu bölgedeki tek müttefikini kaybetmekten korkmuştur. Kısacası, iki ülke Körfez Savaş'ında farklı taraflarda olmalarına rağmen birbirilerine başta güvenlik olmak üzere birçok konuda ihtiyaç duymuşlar ve bundan dolayı da kendi farklı siyasetlerini görmezlikten gelmeye çalışmışlardır.

Soğuk Savaşın bitmesi ile Sovyetler Birliği'nin yavaş yavaş bölgeden geri çekilmek zorunda kalması bölgedeki iki önemli müttefik Suriye ve İran için bir kayıp olmuştur. Dolayısıyla, bu olay her iki ülkenin ortak düşmanı ABD'nin dünyanın genelindeki

¹⁷¹ Goodarzi, s. 123.

hakim konumuna ve özellikle de bölgede artan gücüne karşı birbirlerine daha bir kilitlenmeye yönlendirmiştir.¹⁷² Böylece iki ülke güvenlik konusunda adımlar atmaya başlamışlardır. Örneğin, 1991'den itibaren ülkelerinde balistik füze imalatı yapabilmek için ortak program başlatmışlardır. Bu amaç doğrultusunda yardım sağlamak için Rusya, Çin ve Kuzey Kore ile işbirliğine girmişlerdir.¹⁷³ İsrail'in konvansiyonel ve konvansiyonel olmayan silahlar konusundaki ezici üstünlüğüne karşı Tahran, Suriye'nin Hama ve Halep kentlerinde füze üretim tesisleri kurulmasına yardımcı olmuştur.¹⁷⁴ Ayrıca Saddam Hüseyin yönetimin, savaştan sonra devrilmemesi için iki müttefiki Irak'ı kontrol altına tutmak adına ittifaklarının sürdürmelerinde önemli bir katkı sağlamıştır.¹⁷⁵

Tüm bunların yanında 1990-2001 yılları arasında iki ülke farklı amaçlar konusunda da ortak paydada birleşmişlerdir. Örneğin, Suriye güney Lübnan'daki İsrail kuvvetlerine saldırımları ve Lübnan'daki hedeflerini korumak adına Hizbullah ile yakınlaşmıştır. Bu noktada İran'a ihtiyaç duymuştur. İran ise Hizbullah'ı güçlendirmek için transit bölge olarak gördüğü Suriye'yi kullanmak istemiştir.¹⁷⁶ Ayrıca bu zaman diliminde, Suriye gerek Golan Tepelerinin geri alabilmek için İsrail ve ABD ile barış görüşmelerinde gerekse Şam Arap-İsrail çatışması ve barış görüşmelerindeki çıkarlarını koruma konusunda "İran kartını" oynama adına Tahran ile aralarındaki bağı son derece önemli görmüştür.¹⁷⁷

Bu dönemde, İran-Suriye ittifakının "sallanmasına" ve öneminin azalmasına neden olacak gelişmeler de olmuştur. Bu gelişmeler daha çok Suriye tarafında yaşanmıştır. Suriye, Körfez Savaşı ile birlikte safını Batıya ve diğer Körfez Ülkeleri belirlemiştir. Bu konuda İran'dan ayrılmıştır. Ayrıca, Suriye'nin bu konuda İran'ı rahatsız eden en önemli adımlarından biri Amerika'nın zorlaması ile İsrail ile barış için masaya oturmuş olmasıdır. Bununla birlikte Arap devletleri de özellikle Mısır ve Ürdün, Suriye'yi İran'dan uzaklaştırmak için ikili ziyaretler trafiğine girmiş ve Suriye ile yakın ilişkilerde bulunmuşlardır. Fakat bu olanlara, gerek aynı dönemde Haşimi Rafsancani

¹⁷² Goodarzi, ss. 60-80.

¹⁷³ A.g.e., ss. 60-80.

¹⁷⁴ A.g.e., ss. 60-80.

¹⁷⁵ A.g.e., ss. 60-80.

¹⁷⁶ A.g.e., ss. 60-80.

¹⁷⁷ Alex Benjamin Zerden, "Syrian Foreign Policy Toward Iran: A Strategic Relationship or Tactical Convergence?", *NIMEP Insights*, s. 22.

liderliğindeki İran dış politikasında pragmatizmin yol açtığı Batı ile ilişkilerini geliştirme arayışına girmesi gerekse İran'ın Suriye'ye her ne olursa olsun kaybetme korkusundan dolayı karşısına alamaması sebebi ile İran, Suriye'ye bunlardan dolayı sert tepki gösterememiştir.¹⁷⁸

2.1.5. 2001-2010: “Vazgeçilmez” Birlikteliğe Devam

2000'li yıllara gelindiğinde Batılı ülkelerin ve İsrail'in Suriye ile barış için başlattıkları müzakereler ile ümitler tükenmiş ayrıca Suriye'ye Lübnan'da asker bulundurmasından ötürü yapılan baskılar bu dönemde daha da artmaya başlamıştır. İran, Suriye'den farklı olmayarak bir yandan Hüseyin Hatemi döneminin getirdiği Batı ile barışma umudunu kaybetmiş zamanla Batı ile uzlaşılmanın imkânsızlığını kabullenmeye başlamıştır. Bununla birlikte, Suriye Arap devletleri ile ilişkiler geliştirmeye çalışmış ve bu ülkelerin İsrail ile ilişkilerinde Amerika'ya bağımlılıklarından dolayı kendisine herhangi bir fayda getirmeyeceğini anlamak zorunda kalmıştı. İran, gerek Amerikan baskısının devam etmesi gerekse Arap devletlerin endişeleri ile kendisini daha bir yalnızlaşmış hissetmiştir.¹⁷⁹ Kısacası iki ülkenin 2000'li yılların başında karşılaştıkları bu tür tecrit politikaları ittifaklarını devam ettirmiş ve bu tecrit politikaların beraberinde getirdiği ekonomik ve siyasi ambargolar iki ülke arasında ilişkilerin maksimum düzeye çıkmasını sağlamıştır.

Bunun yanında, uluslararası arenada yaşanan yeni gelişmeler de iki ülke ilişkilerini özellikle güvenlik bağlamında daha bir sıkılaştırmıştır. Bu doğrultuda en öne çıkan olay; Amerika'da gerçekleşen 11 Eylül saldırıları ve bunun akabinde Amerika'nın bölgede başlattığı savaşlar olmuştur. Afganistan işgali öncesinde İran ve Suriye'ye karşı sert üslup kullanan Amerikan Başkanı Geroge Bush'un, Afganistan'ı işgal etme kararı alması bir anda bölgede Amerikan'ın varlığının ve sonrasında ne olacağı endişeleri iki ülkeyi ciddi şekilde tedirgin etmiştir. Tabi bunun akabinde gelen 2003 Irak işgali, iki müttefikin sıranın kendilerine mi geliyor korkularını perçinleştirmiştir. Sonuçta, 11 Eylül'den sonra 2002'de ABD Başkanı George W. Bush tarafından Suriye ve İran'ı,

¹⁷⁸ Bayram Sinkaya, “Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası”, *Ortadoğu Analizi Dergisi*, Nisan 2012, sayı 53, s.7.

¹⁷⁹ Goodarzi, ss. 92-93.

Kuzey Kore ile birlikte “şer eksenli” ülkeleri arasında göstermiş ve bu doğrultuda onlara karşı tehditlerini sürekli yinelemiştir.

Amerika'nın Irak'ı işgal savaşının başlamasından sonra iki ülke aralarındaki teması sıklaştırmış ve bölgede politikalarını daha koordineli hale getirmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda, her iki ülkenin üst düzey politikacıları gidiş gelişlerini artırmışlardır. Örneğin, 2004 yılının Haziran ayında Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad, göreve geldiği 2000 yılından beri, İran'a üçüncü ziyaretini gerçekleştirmiştir.¹⁸⁰ Buna karşılık üç ay sonra İran Cumhurbaşkanı Hatemi, Suriye'yi ziyaret etmiştir. Ziyaretlerin asıl amacı ve konusu Amerika'nın Irak işgali ve bölgede artan varlığına karşı alınacak tedbirler olmuştur. İki ülke bu anlamda bölgeden gelebilecek olası tehdide karşı “birleşik cephe” oluşturmaya çalışmışlardır. Tabii bu arada İran ve Suriye, Amerika ve Irak'tan ülkedeki Şii Militanlara finansal ve askeri yardım ettikleri konusunda sürekli tehdit almaya devam etmiştir.

Irak savaşında Saddam'ın devrilmesinden sonra savaşın uzun sürmesi iki ülkede zamanla Amerika'nın kendilerine savaş açma korkularını azaltmıştır. Buna ek olarak, 2005'ten sonra Irak'ta İran ile bağlantılı Şii siyasi hareketlerin etkili olduğu hükümetlerin kurulması, Ortadoğu'daki güç dengesinin bu iki ülke lehine değişmesine yol açmıştır.¹⁸¹

2005 yılında Lübnan eski başbakanlarından Refik el-Hariri'nin öldürülmesi ve Suriye'ye karşı suçlamaların daha da artması ile Suriye, 1976'dan beri Lübnan'da bulundurduğu askerlerini geri çekmiştir.¹⁸² İsrail tehdidine karşı Lübnan'da etkisini devam ettirmek isteyen Şam bu noktada en iyi müttefik olarak Hizbullah'ı görmüş ve bu konuda İran ile ortak adımlar atmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Ahmedinejad Şam'ı ziyaret ederek Esad ve Hizbullah lideri Hasan Nasrallah'ın yanı sıra Hamas, İslami Cihat ve diğer Filistinli direniş örgütleriyle görüşmüş ve bu ziyaret Batı ve İsrail karşıtı direniş cephesinin güçlenmesine yol açmıştır.¹⁸³ İran'ın desteğini arkasına alan Esad,

¹⁸⁰ A.g.e., s. 293.

¹⁸¹ Sinkaya, s.8.

¹⁸² M. Hüseyin Mercan, **Suriye: Rejim ve Dış Politika**, Açılım Kitap, İstanbul, 2012, s. 165.

¹⁸³ Nuri Salık, Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği, **Ortadoğu Analiz**, Kasım 2011, Cilt: 3, Sayı: 35, s. 34.

Lübnan'daki Şii Hizbullah, Filistinli Hamas ve İslami Cihat gibi örgütlere patronluk yapma yönünde fırsat kazanmıştır.

2006 yılında Hizbullah ile İsrail arasında patlak veren savaş iki müttefike ortak hareket etme olanağını yeniden kazandırmıştır. Savaş esnasında İran'ın Hizbullah'a destek verme konusunda Suriye ile beraber hareket ettiği iddiaları gündeme gelmiştir. Savaşın sonunda iki müttefik Hizbullah'ın savaşı kazandığını kabul ederek memnuniyetlerini belirtmişlerdir. Suriye'nin Hizbullah ile artan bağı bölge ülkeleri ve diğer ülkeler tarafından Suriye'yi uluslararası arenada İran ile aynı kefeye oturtmuştur. Böylece kendilerine “direniş cephesi” diyen İran, Suriye ve Hizbullah, diğer taraftan statükocu Arap rejimleri, yani Körfez ülkeleri, Ürdün ve Mısır, arasındaki iki kutuplu sistem daha keskinleşmiştir.¹⁸⁴

Bu zaman diliminde İran cephesinde yaşananlar ve Suriye'nin buna karşı aldığı politikalar iki ülke ilişkilerinde ittifak konusunda olumlu sonuçlar doğurmuştur. Örneğin, 2005 yılında dış politikada radikal bir söylem benimseyen Ahmedinejad'ın iktidara gelmesi her ne kadar diğer Arap ülkeleri tarafından kuşku ile karşılanırsa da Suriye tarafından memnuniyet ile karşılanmıştır. Bu doğrultuda Esad, Ahmedinejad'ı ziyaret eden ilk devlet başkanı olmuş ve “İran ve Suriye'ye yönelik ortak tehditlerin iki ülkenin her zamankinden daha fazla birlikte hareket etmesini gerektirdiğini” vurgulamıştır.¹⁸⁵ Bu jest Ahmedinejad tarafından dış işlerinde Suriye'ye diğer meslektaşlarından daha fazla önem vermesini sağlamıştır. Ayrıca Suriye, İran'ın uluslararası ilişkilerde Batılı ve Arap ülkeler tarafından sürekli eleştirdikleri ve bundan dolayı ağır ambargolara maruz bıraktıkları nükleer programını barış amaçlı kabul etmiş ve bu konuda İran'a destek vermiştir.

Suriye ve İran arasında siyasi yönde ilişkilerin gelişmesi ve iki ülkenin ambargoya maruz kalması iki ülkeyi ekonomi konusunda da ittifaka yöneltmiştir. Örneğin İran'ın Suriye'ye 2008 yılında başta araba endüstrisi olmak üzere sağlık, bilgi teknolojisi, konut ve kentsel gelişme alanlarında yaptığı yatırım yaklaşık 3 milyar dolara çıkmıştır.¹⁸⁶ İki ülke turizm alanında da ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle iki kutsal mekânların ziyaret

¹⁸⁴ Goodarzi, ss. 92-93.

¹⁸⁵ Sinkaya, s. 41.

¹⁸⁶ Gelbart, s 38.

edilmesi iki ülkeyi ekonomik alan yanında toplumsal alanda da yakınlaştırmıştır. Örneğin, her yıl birlerce İranlı hacı Şam'ın güneyinde bulunan Zeynep Türbesi'ni ziyaret ederken Suriye'deki Şiiler de İran'da dini yönden ön plana çıkan şehirleri(Kum Şehri gibi) ziyaret etmeye başlamışlardır.

2.2. İran-Suriye İlişkilerini Etkile(me)yen Unsurları

Yukarıdaki bölümde İran-Suriye ilişkilerini kısa tarihsel bir süreç içinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bölümde ise ilişkilerin oluşumunda hangi nedenlerin rol oynadığına ve iddia edilen nedenlerin etkili olup olmadığına dair kısa bir analizi yapılacaktır. Bu analizde genel olarak iki konu başlığı irdelenecektir. Bunlardan ilkinde iki ülke ilişkilerinin ortaya çıkmasında en önemli faktör olarak kabul edilen ortak “güvenlik tehdidi” işlenecek ve diğer bölümde ise iki ülke ülkenin “mezhepsel” farklılığı analiz edilerek ilişkilerde etki gücünün zayıflığı ele alınacaktır.

2.2.1. Ortak Güvenlik Tehdidi

İran-Suriye ilişkilerinin temel nedenlerine baktığımızda şüphesiz en öne çıkan etken iki ülkenin ittifaklarının oluştuğu ortamda hissettikleri güvenlik tehdidi olmuştur. İran, 1979 Devrimi'nin getirdiği ideolojik yapı nedeniyle bölge ülkelerinde tehdit algılanmasına neden olmuş ve dolayısıyla bölge ülkeleri tarafından ötekileştirilmiştir. İran bölge ülkelerini gayri meşru kabul ederek onlara karşı tavır almıştır. Bunun yanında, devrim ile bölgede en iyi müttefikini kaybeden ve yerine kendisini tehdit edecek en büyük düşmana sahip olan ABD'nin 1980 yılında İran'da başarısız bir müdahalesi, İran'ı ciddi şekilde tedirgin etmiştir. Bu olay, İran'ın ABD'ye karşı oluşan mesafeli politikasının en büyük nedenlerinden biri olmuştur.

Diğer taraftan SSCB de İran için potansiyel bir tehdit unsuru olmaya başlamıştır. Kasım 1979'da Afganistan'ın SSCB tarafında işgal edilmesi İran yöneticileri arasında söz konusu ülkenin Sistan ve Belucistan eyaletinde de müdahil olması olasılığını doğurmuştur. Bununla İran, ABD tehdidi ile uğraşırken SSCB'nin saldırısına uğrama olasılığı kaygısını yaşamaya başlamıştır. Ayrıca İran bu dönemde devrim sonrasında bir yandan oluşan iç savaş ile uğraşırken diğer yandan da yeni yönetimi kurmaya çalışmıştır. İşte tüm bunların yanında İran, Irak'ın 1980'in ortalarında saldırılarına maruz kalmıştır.

Genel olarak Suriye tarafına baktığımızda ittifakın oluştuğu dönemde, Suriye'nin İran ile aynı kaderi paylaştığı ve Suriye'nin tehdit algısı yönünün çoğunun İran ile kesiştiği görülür. Bunlardan öne çıkanlar; Irak tehdidi, ABD ve İsrail tehdidi olmuştur. Diğer taraftan İran'dan farklı olarak Suriye, ülke içinde "Müslüman Kardeşler" örgütünden kaynaklanan tehditler ile karşılaşmıştır.

1977'de Mısır lideri Enver Sedat'ın İsrail'i ziyaret etmesi ve iki ülkenin 1979'da Camp David anlaşmasını imzalaması Suriye tarafından ihanet olarak değerlendirilmiş ve Suriye, İsrail konusunda yalnızlığa itilmiştir. Diğer taraftan 1978'de Bağdat'ı ziyaret ederek Iraklı liderlerle Suriye-Irak birliğini görüşecek kadar yakınlaşan Esad'ın, Saddam Hüseyin'in Temmuz 1979'da Irak'ta iktidarı ele geçirmesiyle Irak ilişkileri tam tersi seyir izlemiştir. Yönetimi ele geçiren Saddam, eski devrik liderlerin Suriye ile ittifak kurarak kendisini devireceği korkusunu sürekli yaşamış ve bundan dolayı da Suriye'yi tehdit olarak görmüştür. Ayrıca Saddam'ın kendisini bölgede lider konuma getirme amacı taşıması bölge ülkeleri içinde en çok komşusu Suriye'yi tehdit etmiştir.

Yukarıda saydığımız iki ülkenin karşı karşıya kaldığı dış konjonktür iki ülkeyi kaçınılmaz olarak birbirine yakınlaştırmıştır. Zamanla farklı kaynaklardan beslenmesine ve farklı hedeflere matuf olmasına rağmen Siyonizm ve Amerikan karşıtlığı devrimci ve İslamcı İran ile Baas rejimi yönetimindeki Suriye'yi aynı noktaya kilitlemiştir.¹⁸⁷ İsrail ve Amerikan tehdidini azaltma hususunda iki ülke özellikle de Suriye ayrı ayrı müzakere girişiminde bulunmuş fakat bir türlü istenilen sonuç alınamamıştır. Uzlaşma ümitlerinin kalkması ister istemez iki ülke de Siyonizm ve Amerikan karşıtlığını sürekli gündem yapmaya yöneltmiş ve dolayısıyla da iki ülke ABD ve İsrail tarafından aynı kefedede değerlendirmiştir. Bunun yanında İran-Suriye ilişkilerinin stratejik bir ittifaka evrilmesi sürecindeki dönüm noktalarından diğer birisi de; her iki ülkenin Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak ile karşı karşıya gelmiş olmalarıdır. Bunun sonucunda Siyonizm ve Amerikan karşıtlığında olduğu gibi Saddam'ın varlığı iki ülkede Saddam tehdidini sürekli canlı tutmuş ve Saddam tarafından bu iki ülke ortak düşman olarak tanımlanmıştır.

¹⁸⁷ Goodarzi, ss. 92-93.

“Mantık evliliği” olarak da değerlendirebileceğimiz İran-Suriye eksenini iki ülkenin farklı beklentilere sahip olmasına rağmen kısmen de olsa bu beklentilerinden ortak güvenlik tehdidinin getirdiği ilişkiler uğruna taviz vermişler veya bunları görmezlikten gelmişlerdir. Örneğin, ilişkilerin olduğu yıllarda, İran dış politikasında hem Devrim ihracı politikasının zirvede yaptığı hem de laik ve monarşi rejimlerinin gayri meşru olduğu konusunda söylemlerin en şiddetlendiği zamana denk gelmiştir. Buna rağmen bu zamanlamada diğer ülkeler İran’ın bu söyleminden tehdit algılayarak, Suriye ise İran ile ilişkiler kurmuş hatta zamanla ilişkilerini resmi ittifaka dönmüştür. İran, devrim ile getirdiği ideolojik söylemini her ne pahasına olursa olsun uygulayacağı konusunda çıkışlarda bulunmuş fakat Suriye’nin Hama kentinde yönetime karşı ayaklanan bir Müslüman grubu kınamış ve bu konuda Esad hükümetine destek vermiştir.

İki ülkenin Lübnan olayında da farklı beklentilere sahip olmaları aralarında herhangi bir sorun oluşturmamıştır. İran ve Suriye Lübnan olaylarının patlak vermesinden beri farklı kesimleri savunmuşlardır. Bu farklı kesimleri savunarak bu iki ülke Lübnan’da farklı beklentilere sahip olmuşlardır. Örneğin Lübnan’da Hizbullah’ın güçlenmesini savunarak din merkezli bir yapıyı kurmak isteyen İran’a karşı Suriye Emel gurubunu savunarak laik bir yapı kurmaya çalışmıştır. Fakat bu farklılık iki ülke arasında görmezlikten gelinmiş zamanla ortak grubu savunmaya yöneltmiştir.

2.2.2. İttifakın Mezhepsel Farklılıkları

İki ülke arasındaki ilişkileri mezhepsel olarak değerlendirdiğimizde bu iki ülke her ne kadar aynı dairede kabul edilmiş olsa da işin aslına baktığımızda iki ülkeyi mezhepsel olarak birbirlerine yakınlaştıracak unsurların neredeyse yok denecek kadar az olduğu görülür. Diğer bir deyiş ile aynı kaynaktan beslendiği kabul edilen bu iki mezhep inanç esaslarında birbirlerinden o kadar uzaklar ki bu iki ülkenin mezhepsel olarak birbirlerine yakınlaşmasının sebeplerinde ancak siyasi amaçlar aranmayı zorunlu kılmaktadır.

Suriye Nusayriliği ile İran Şiiliğinin, özellikle iki tarafın da Hz. Ali’nin takipçileri olması hasebiyle ortak bir noktadan beslendiği görülmektedir. Fakat tarih sürecinde bu iki inanç sistemi, farklı inançsal algılara sahip olmuş ve zamanla dini inançlarında temel

farklılıklar oluşmuştur.¹⁸⁸ Bu farklılıklar zamanla o kadar genişlemiştir ki, 12 İmam Şiiliğine inanan İranlı araştırmacılar ve ulema tarafı teolojik olarak Nusayriler’i kabul edilmez görmeye başlamıştır. Bu noktada Nusayrilik; Hristyanlık, Mitraizm, Şii Gulatı ve Hululiyeye gibi sapık addedilen fırkaların bir sentezi olduğu için 12 imam Şiilerince din dışı bir fırka ve akım olarak kabul edilmiştir.¹⁸⁹ Örneğin, İran’daki devlet destekli “Büyük Şii Ansiklopedisi”, Nusayriliği “Hululiyeye” nin bir yan kolu olarak tarif etmiştir.¹⁹⁰ Hululiyeye’yi ise Şii Gulatı fırkalarından biri yani sapkın inanç olarak tanımlanır. Ayrıca Humeyni, Suriye rejimine karakterini veren Nusayriliğin hem İslam hem de Şiilik dışı bir hareket olduğuna dair fetva vermiştir. Hatta Humeyni fetvasında Suriye rejimine yön veren Nusayrilik için “Şeytani” ifadesini kullandığı iddia edilmiştir.¹⁹¹

Yukarıda bahsedildiği gibi Nusayrilik, Şii Gulatı adı verilen fırkalarından biri olarak kabul edilmiş ve bu fırka özellikle 12. İmam’ın (Mehdi) büyük gaybet döneminden sonra ortaya çıkmıştır. Buna göre de 12 İmam’ın yaşadığı dönemlerin hiç birinde Nusayrilik adında bir fırka var olmamıştır.¹⁹² Bundan dolayı İran Şiiliğine göre Nusayrilik de büyük gaybet döneminden sonra ortaya çıkan; Ehli Hak, Babailik, Bektaşilik, Bahailik, Pesihanilik, Hurufilik, Dürzilik, Senailik, Şebekler, Sabahilik, Tavusilik, Kızılbaşlık, Kakailik, Muş’aşilik ve Yezidilik gibi ezoterik ve batını fırkalardan birisi olmuş ve be nedenle din dışı olarak kabul edilmiştir.¹⁹³ Bu noktada iki mezhep arasındaki inanışlara baktığımızda iki mezhebin uç noktalarda olduğu daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Nusayriliğin kuruluş felsefesine baktığımızda İran’ın resmi mezhebi olan On ki İmam Şiiliği (İthna Ashariyya) ile aynı inanç temeline dayandırıldığı görülür. Örneğin her iki mezhebe göre Peygamber’in vefatından sonra İslam ümmetinin liderliği Hz. Ali’ye verilmiştir ve O’nun soyundan gelen On İki İmam, son İmam olan Mehdi’nin gayba gitmesine kadar, İslam toplumunun önderleridir. On İki İmamcılar, Ali bin Ebu Talib’in insani vasfı ve Peygamber’den sonra gelmesi hususunda tercihini bildirmiş olup,

¹⁸⁸ Veysel Başcı, İran Kaynaklarında Nusayrilik, **İramer**, 12 Nisan 2013.

¹⁸⁹ A.g.m., 12 Nisan 2013.

¹⁹⁰ A.g.m., 12 Nisan 2013.

¹⁹¹ Fauk Mercan, “Humeyni’nin Suriye fetvası neydi?”, **Kure Haber**, 12 Temmuz 2013.

¹⁹² Başcı, 12 Nisan 2013.

¹⁹³ A.g.m., 12 Nisan 2013.

imametinin sadece Ehli Beyt'in masum imamlarıyla olabileceği iddiasıyla sınırlı kalmıştır.¹⁹⁴ Nusayrilere ise Ali bin Ebu Talib'in zahiri görünüşünün ötesinde hululiyet anlayışına göre batını özelliğinin olduğunu söyleyerek zamanla Hz. Ali'yi ilahlaştırmışlardır.¹⁹⁵

İran Şiiliğinden çok farklı bir yolda ilerleyen Nusayrilere göre Hz. Ali, dünyayı ve cennetleri yaratan Tanrı'dır ve Tanrı dünyada yedi defa görünmüş olup son defasında Ali olarak görünmüştür.¹⁹⁶ Nusayrilerin bütün kollarında kabul edilen bu anlayışa göre Ali mabud olarak ölümsüzdür, ne doğmuştur ne de doğurmuştur ve ne yer ne içer.¹⁹⁷ Bu Nusayriliğin temel inancı olduğu için, onlara göre şahadet, "*ben Ali'den başka ilah olmadığına şahadet ederim*" şeklindedir.¹⁹⁸ Ve kim Ali'yi tanır ve onu Rab olduğuna şahadet ederse onun daha önceki zuhurlarını da kabul etmiş olur. Gök gürültüsü Ali'nin sesidir. Ali, "Ey kullarım beni tanıyın, benden şüphe etmeyin" demektedir.¹⁹⁹ Ayrıca Nusayrilik'te, Ali'nin ilahiliğine inanan kimse bununla ödüllendirilerek seçilmişler arasına girmeye hak kazanır.

Ali Tanrı olarak kendi nurundan (özünden) Muhammed'i, yaratmıştır. Ali manadır. Muhammed onun özünün yansıması yani ismi olmuştur.²⁰⁰ Muhammed de kendi nurundan Selmân-ı Farisî'yi yaratmıştır ve o da "Bab"tır, yani ona açılan kapıdır. Bu, A(Ayn), M (Mim), (S) Sin sembolüyle ifade edilir ve bir sırdır. Bu üçlü sistemde A(Ali), M(Muhammed) ile tezahür etmiş ve S(Selman) "Mana" resulü olmuştur.²⁰¹ Kısacası Muhammed, inananların manayı, yani Ali'yi tanımları için yaratılan örtüdür. Salmanı Farisi ise inananlar için Ali'ye ulaşmak üzere Muhammed'e giden kapıdır. Nusayrilik'te bu teslis inancından dolayı bu mezhebin daha çok Hıristiyanlığa yakın olduğunu veya Hıristiyan inancından etkilendiğine dair iddiaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

¹⁹⁴ Ethem Ruhi Fıçlalı, **Çağımızda İtikadi ve İslami Mezhepler**, Ankara, Selçuk Yayınları, 1990, s. 141.

¹⁹⁵ A.g.e, s.183.

¹⁹⁶ İslam Ansiklopedisi 33. Cilt (Nesih - Osmanlılar), Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 1991, s. 231.

¹⁹⁷ Mustafa Öz, Nusayrilik, **Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye'de Aleviler, Bektaşiler ve Nusayrilere**, (Ed. İrene Melikof, İlber Ortaylı ve Hakan Yavuz) İstanbul, İsvap, 2004, ss. 181-194, s. 187.

¹⁹⁸ Fıçlalı, s.183.

¹⁹⁹ Öz, s. 187.

²⁰⁰ Öz, s.188.

²⁰¹ Fıçlalı, ss. 185-186.

İran Şiiliği bu konuda Nusayrilik'ten çok farklı düşünerek Ehli Sunnet fırkasına daha yakın durmaktadır. Şiiler, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmelerinin yanında, Hz. Ali'yi Resulullah'tan sonra en üstün bir varlık olarak (Nusayrilik'te ulûhiyet inancından farklı olarak) kabul etmektedirler. Başta Hz. Ali olmak üzere, kendisinden sonra gelenler de yani çocukları imamete en layık insanlar olarak görmektedirler. İmamet usulü Şiilikte inanç esaslarından biri olarak kabul edilmektedir. Bu bakımından imama inanmak, Şiiliğin inanç esaslarından biridir.²⁰² Peygamber efendimiz (S.A.V) tarafından vekil olarak tayin edildikleri kabul edilen İmamların Şiiliğe göre görevi dini izah etmeleri yanında Şeriatı korumaları ve onu muhafaza etmeleri olarak kabul edilmektedir.²⁰³ Kısacası İran Şiiliğinde, Hz. Ali'ye bir varlık olarak kutsallık arz ediliyor fakat Nusayrilik'te ise Hz. Ali tamamen ilahlaştırılıyor.

Nusayrilerin, İran'daki On İki İmam Şia'sından farklı kılan diğer önemli bir çizgi Nusayrilerin ruhların bir bedenden diğerine geçmesine inanmalarıdır (tenasüh inancı). Nusayri sistemin belirleyici inançlarından biri olarak kabul edilen bu inançta; ruh ölümle birlikte bedenden ayrılınca başka bir bedene girerek yeniden dünyaya gelir.²⁰⁴ Bu yeni beden ölen kişinin önceki kişinin inanç ve yaşayışına göre değişir. Nusayri bir mümin, sırları bilerek ve onların gerektirdiği biçimde hayat sürdürdüğü takdirde yedi değişim geçirir ve yıldızlar arasında yerini alır. İnkârı ve kötülüğü seçenler fitratlarına göre köpek, deve, katır, koyun şeklinde doğarlar. Çok çirkin davranış sergileyenler ise necis hayvanların yahut bir takım haşerelerin bedenlerine girerler. Diğer bir ifade ile Nusayriliğe göre bir Nusayri öldüğünde ruhu başka bir insana, bitkiye, böceğe veya cansız bir nesneye geçebilir.²⁰⁵ İyi bir Nusayri'nin ruhu kendisinden daha mükemmel bir bedene geçerken kötü bir Nusayri'nin ruhu ise çirkin yaratıklara geçer. Kafirler için hayvan olarak dünya gelme devirler boyu devam eder, sonunda Mehdi el-Muntazar ortaya çıkınca bunları insan şekline döndürüp öldürür. Işığa büyük hürmet gösteren Nusayriler, Ali'nin güneşin gözü olan nurla örtüldüğüne ve oradan tekrar görüneceğine

²⁰² A.g.e., 142.

²⁰³ Muhammed Ebu Zehra, **Mezhepler Tarihi (İslam'da İktisadi, Siyasi ve Fıkhi)**, Hisar Yayınevi, 1997, s. 63.

²⁰⁴ İslam Ansiklopedisi 33. Cilt (Nesih - Osmanlılar), Türkiye Diyanet Vakfı

²⁰⁵ A.g.m., s. 6.

inanırlar.²⁰⁶ Bu İnançları sebebiyle Nusayri çevrelerinde çok sayıda yeniden doğuş öyküsüyle karşılaşmakta, birçok insan önceki hayatından söz etmektedir.²⁰⁷

Nusayriler İbadet konusunda da İran Şiiiliğinden çok farklıdırlar. İran Şiiiliğinde ibadet etme şekli Ehli Sünnete yakın olmasına rağmen Nusayrilik'te her iki inancın da kabul edemeyeceği ibadet şekli vardır. Örneğin Nusayriler'de, Müslümanların kılındığı şekilde bir namaz ibadetinden bahsedilmez. Şekil ve içerik olarak çok farklıdır ve namaz öncesinde abdest alınmaz. Namazın ferdi olarak gizli yapılan bir dua şeklinde kabul edilmesi namaz kılınacak bir zorunlu olmasını ortadan kaldırmaktadır.²⁰⁸ Namaz dua olarak kabul edildiğinden kişi yürürken ya da bir iş ile meşgul iken namaz ibadetini yerine getirebilir. Ayrıca camiye hiç ihtiyaç duyulmadığı gibi herhangi bir tarafa yönelme de söz konusu değildir.²⁰⁹ Kısacası Nusayrilere göre şartları uygun olduğu her yerde ve her vakit ibadet edilebilirler. Önemli olan insanın ruhi arınıklığıdır. Ahiret tasavvurları oldukça müphem bir nitelik taşıyan Nusayriler dualarında cennet ve cehennem inancına yer verirler. Ancak bu da yaygın İslami anlayışta ortaya konulan tablodan büyük ölçüde uzak nitelik taşır.²¹⁰

Namaz yanında diğer ibadet şekillerinin de çok ciddi farklılıklar vardır. Örneğin, Nusayrilik'te oruç, Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın sessizliğini sembolize eder. Buna göre Ramazan, Abdullah; Kur'an da Hz. Muhammed'dir.²¹¹ Ayrıca Nusayriler, genelde Müslüman toplumundan özelde ise İran 12 Şia inancından farklı olarak dini bayramlarında farklı şekilde kutlama yaparlar. Örneğin, Dini törenlerinde Hıristiyanlık etkisiyle ekmek ve şarap yer alır. Bunun yanında ibadethane inşa etmeyen Nusayriler özel evlerde ibadet ederler.

Klasik On İki İmam Şia'sında bulunup da Nusayrilerin dini inanışlarında olmayan en önemli bir nokta *Mercı-i Taklid* (taklit mercii) konusudur. İran Şiiilerine göre, her insan dini meseleler konusunda yeterli bilgiye sahip olamaz ve bu nedenle rehberliğe ihtiyaç duymaktadır. Bu doğrultuda sıradan insanların dini meseleler hakkında yorum

²⁰⁶ İslam Ansiklopedisi, s. 272.

²⁰⁷ A.g.e., s. 272

²⁰⁸ Halil İbrahim Bulut, "Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrilik", **Ortadoğu Yıllığı 2011**, ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın ve Bilal Yıldırım, Açılım Kitap, İstanbul, 2012, ss. 579-615, s. 596.

²⁰⁹ İslam Ansiklopedisi, s. 273.

²¹⁰ A.g.e., s. 272.

²¹¹ Bulut, s. 597.

yapabilmek ve günün şartlarına uygun olarak yeni kararlar verebilmek için müçtehitlerin içtihatlarına başvurmaları zorunluluk kabul edilmektedir. İran'daki On İki İmam Şia'sı içtihat edecek din adamlarına "marja-i taklid"(taklit mercii) demektedirler ve her Şii, fikirleri kendisine yakın gelen bilgili bir din adamının içtihatlarını dini konularda kendisine örnek alıp onu taklit etmektedir.²¹² Suriye'deki Nusayriler ise böyle bir makam ve otorite tanımamaktadırlar.

Nusayriler dini yaşamın yanında toplumsal ve kültürel yaşam olarak da Şiilikten farklıdır. Dini ve kültürel yaşamın iççice girdiği Nusayrilik'te kadın aşırı şekilde ötekileştirilmiştir. Dini olarak Kadın mümin olmaz, eğer onun mümin olması takdir edilirse ölümden sonra mümin bir erkek şeklinde çevrilir. Zira kadının süreti müminin yükseldiği dereceden düşüşü temsil eder.²¹³ Şeytanın ruhundan yaratıldığı için lanetli kabul edilen kadınlar, ibadet yerleri gibi bazı toplumsal mekânlara alınmazlar²¹⁴ ve ayrıca kadınlara hürmet edilmez.

Sonuç olarak Nusayriliğin görüşleri, Şii fırkalarına mensup olan ve birçok Şiilerin reddettikleri aşırı görüşün bir karışımıdır. Muhammed Ebu Zehra'ya göre Nusayriler bu aşırı uçlara kayarak İslam'dan çıkmışlardır. Kendilerine İslam adında başka bir şey bırakmamışlardır.²¹⁵ Mustafa Öz'e göre ise Nusayrilik inanç derinliği araştırıldığında gök cisimleri ve yıldızların takdisi gibi konularda paganizm yahut putperestlikten, A.M.S. teslis inancı içkiyi kutsal sayıp bayramlarını kabul etme konusunda Hıristiyanlıktan, on iki imama inanma konusunda Şiilikten ve muharrematın mubah sayılması dini vazifelerin iskatı gibi konularda Mecusilik, Mazdezilik ve Eflatuncu felsefeden etkilendikleri görülür.²¹⁶

2.2.3. Mezhepsel Yakınlaştırma Çabaları

Yukarıdaki iki ülkenin inançsal olarak ciddi farklılıklara rağmen siyasi sebeplerden ötürü iki ülkenin mezhebinin zaman zaman aynı dairede kabul edilmesi için siyasi kesim tarafından büyük çabalar sarf edilmiştir. Bu noktada en çok çaba sarf eden Suriye eski başkanı Hafız Esad olmuştur. Hafız Esad Suriye'de ilk Nusayri devlet başkanı

²¹² A.g.m., s. 7.

²¹³ Öz, s.188.

²¹⁴ İslam Ansiklopedisi, s. 273.

²¹⁵ Ebu Zehra, s. 69.

²¹⁶ Öz, s.192.

olduktan sonra Sünni Araplar tarafından kâfir olarak görülmelerinden kaynaklanan huzursuzluğun önüne geçmek için 1973'te anayasayı değiştirip seküler bir yönetim anlayışı benimsemiştir. Bununla Esad, seküler Arap milliyetçiliğini ön plana çıkararak kendine meşruiyet sağlamaya çalışmıştır.²¹⁷

Bununla yetinmeyen Hafız Esad, Suriye devlet başkanı olduktan sonra kendisinin de bağlı olduğu Nusayri/Alevi inancının Müslümanlığın bir parçası olduğunu kanıtlamak ve iktidarını sürdürebilmek için dini meşruiyet arayışının alanını genişletmeye çalışmıştır. Bu konuda İran kökenli bir aileye mensup Şii din adamı Ayetullah Hasan Şirazi'nin 1972'de çıkardığı fetva Esad için dönüm noktası olmuştur.²¹⁸ Suriye'de yaşayan Alevi topluluklarını ziyaretinden üç ay sonra çıkardığı fetvada Şirazi; Nusayriliği, Hac Emin el-Hüseyni'nin 1936'daki fetvasın olduğu gibi, Şialık dairesine sokmuştur. Esad, ortaya çıkan bu durumu fırsata çevirmek için 1973'te ülkenin anayasasına devlet başkanının Müslüman olması şartını koymuştur. Bununla Esad meşruiyetini sağlamlaştırmaya çalışmıştır.

Ayrıca Esad bu konuda çalışmalarına Lübnan'daki Şii din adamlarını Nusayrilerin gerçek Müslümanlar olduklarını kabul etmeleri için ikna etmeye uğraşmış ve bu noktada Lübnan'da On İki İmam Şia'sına mensup İmam Musa el-Sadr'ın kapısını çalmıştır. Buna olumlu cevap veren Sadr, Aleviliğin aşırı bir inanç değil, Şiiliğin bir parçası olduğunu vurgulayarak günümüz Alevilerinin Şiilerin kardeşleri olduğunu söylemiştir.²¹⁹

Bu noktada, yani iki mezhebin ve iki ülkenin yakınlaştırılmasında İmam Musa el-Sadr, çok önemli yeni adımlar atmıştır. Örneğin, Yüksek İslami Şii Konseyi'ni kurarak hem Konseyin başkanlığına hem de Trablus ve Kuzey Lübnan'ın Şii müftüsü olarak Lübnanlı bir Alevi'yi atamıştır.²²⁰ Bundan böyle Lübnan'daki Nusayriler, Yüksek İslami Şii Konseyi'nin atadığı bir yargıç altına alınmıştır. Lübnan'da On İki Şiilik'ten farklı olduklarını ve bu farklılıklarını korumak istediklerini savunan Alevi Gençlik

²¹⁷ Anoushiravan Ehteshami ve Raymond A. Hinnebusch, **Syrian and Iran: Middle Powers in a Penetrated Regional System**, London: Routledge, 1997, ss. 98-99.

²¹⁸ Martin Kramer, **"Shi'ism, resistance, and revolution**, Westview Press, 1987, ss. 237-54.

²¹⁹ A.g.e., ss. 237-54.

²²⁰ A.g.e., ss. 237-54.

Hareketi, İmam Musa el-Sadr bu kararına asimile edilmek istendiklerini varsayarak karşı çıkmışlardır.

Hafız Esad, bu noktada yeni adımını İran'ın 1979 Devrimi sürecine girdiğinde Şah'a karşı dini muhalefeti destekleyerek atmıştır. Bununla birlikte Esad, önemli dini liderleri devrim öncesinde kendi ülkesine davet etmiştir. Ayrıca devrimden önce İran'da Şiiliğin siyasallaşmasını kitlelere tanıtan ve devrimin ideoloğu addedilen Ali Şeriatî, 1977 yılında öldürüldüğünde Esad, na'şını Şam'da Hz. Zeyneb'in türbesinin yanına gömdürmüştür. Devrim öncesinden Esad'ın bu jesti dini liderlerin gönlünde taht kurduğunu göstermektedir. Ali Şeriatî'nin Cenaze törenini yöneten İmam Musa el-Sadr iki ülkenin önde gelenlerinin ilişkilerini geliştirmek için bu atmosferi bir fırsat olarak kullanmıştır.

Hafız Esad, devrimden sonra İran'da başa gelen On İki İmam Şiası ile bağlarını kuvvetlendirmek için Nusayri/Alevi şeyhlerini dinde reform yapmaya ve modernleşmeye teşvik etmiştir. Bu konuda Ağustos 1980'de iki yüz Nusayri/Alevi öğrenciyi Necef'le birlikte Şii dünyasının en büyük iki dini eğitim merkezinden biri olan İran'ın Kum kentine On İki İmam Şiiliği hukukunda uzmanlaşmak üzere eğitime göndermiştir.²²¹

Gerek Hafız Esad ve gerekse İmam Musa el-Sadr bu yoğun çabaları iki ülkeyi mezhepsel olarak yakınlaştıramamış fakat siyasi olarak ilişkilerin oluşumunda olumlu katkı sağlamıştır. Özellikle bu konuda İran, dini yakınlaşmadan ziyade daha çok siyasi bir yakınlaşmayı uygun görmüştür. Zaten devrimden sonra Suriye'ye ziyaret eden Humeyni'nin arkadaşları daha çok iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin boyutunu vurgulamışlardır. Kramer'e göre bu dini liderlerin ziyaretlerde Nusayriilerin inançları, öğretileri ve ritüeller üzerinde herhangi bir görüş dile getirmemeleri onların bu din/mezhep konusunda diğerlerinden fazla bilgileri olmadıklarını ispatlamıştır. Bu bilmedikleri Mezhep'ten konuşmaktansa onlar iki ülkenin siyasi dayanışmasına sürekli vurgular yaparak herkesin her türlü farklılıklarını bir kenara bırakarak emperyalizm ve Siyonizm'e karşı birleşmelerini dile getirmişleridir.²²² Bundan dolayı Kramer, iki devlet arasındaki ilişkiler ortak inanç değil ortak kader üzerine kurulduğunu ileri sürmüştür.

²²¹ Pınar Arıkan, "Suriye'nin Nusayri Yüzü ve İran", *Ortadoğu Analiz*, Temmuz 2012 - Cilt: 4 - Sayı: 43, s. 19.

²²² A.g.e., ss. 237-54.

İran'ın, dini olarak Suriye'yi kendi yanına çekmek için dönüşüm faaliyetlerinde bulunduğu iddiaları da gündeme gelmiştir. Bu konuda İran daha çok İran Şiiliği için önem atfeden türbeleri kullanarak faaliyete girmiştir. İran, Suriye'deki önemli türbelerin Suriye'nin Dini Vakıflar Müdürlüğü idaresinde olmalarına ve kendi finans kaynaklarına sahip olmalarına rağmen İran buraların geliştirilmesi için para yardımıyla bulunarak dini merkezler üzerinde etkili olmak istemiştir.²²³ Örneğin, 1990'ların başında İran, Hz. Rukiye'nin türbesinin üzerine daha büyük bir türbe inşa etmiş ve etrafındaki araziyi satın alarak da dini törenler, vaazlar, eğitim gibi amaçlarla kullanmak için büyük bir *hüseyniye* merkezi inşa etmişlerdir.²²⁴ Bugün hala inşaat halinde bulunan yüzlerce *hüseyniye* merkezi bulunmaktadır. İran'dan Suriye'ye bu türbeleri ziyaret edenlerin sayılarının her geçen yıl artması da İran'ın Suriye'de dini olarak etkili olma çabalarından biri olarak değerlendirilmiştir.²²⁵

Bununla birlikte, Suriye İran ile kurulan stratejik ilişkide İran'ın bu tür doğrudan faaliyetlerinin önlenmesine dair önlemler almıştır. Bu konuda çok ihtiyatlı davranan Hafız Esad, İran devriminin Suriye'de etkili olmaması için İran tarafından finanse edilen kurumları kapattırılmış ve Nusayri üzerinde dönüştürme faaliyetlerini de önlemeye çalışmıştır. Bu doğrultuda Hafız Esad, dini faaliyetleri kontrol altına almak için Suriye Müftüsü liderliğinde "Esad Kur'an Merkezleri" kurdurmuş ve öğrencilerin buralarda eğitim almasını sağlamıştır.²²⁶

Babasının yerine geçen oğul Beşşar Esad, meşruiyet kazanma adına babasının başlattığı İran ile dini olarak yakınlaşma serüveninde aşırıya gittiği için eleştiri almıştır. Beşşar Esad'ın döneminde sıradan Nusayri halkın Şiiliğe dönüştürme çabalarının arttığı söylentileri yaygınlaşmasına halk sert tepki göstermiştir. Hatta bu konuda birçok kaynak Suriye Baş Müftüsü Dr. Ahmad Badr al-Din el-Hasun'un gizlice Şiiliğe girdiğine dair haberler yapılmıştır. Bu doğrultuda Suriye'de kurulan Lübnan ve İran'lı kanallar hem sayılarını artırmışlar hem de faaliyetlerinde daha rahat davranmışlardır. Şiiliğin propagandasının yapıldığı bu kanallarda sürekli İran ve Lübnan'ın dini liderler, Şiilik konusunda dersler vermeye başlamışlardır. Ayrıca, Suriye'nin yerel kanalları da

²²³ A.g.m., s. 27.

²²⁴ A.g.m., s.27.

²²⁵ Sindawi, s. 88.

²²⁶ A.g.m., s. 89.

misyonerlik amaç ile Şii gelenekleri, resimler, konferanslar ve Kur'an tefsirleri yayımlayarak Nusayri halkı dönüştürmeye çalışmasına katkıda bulunmuşlardır.²²⁷

Bu tür girişimlerin hala Suriye'deki Nusayrilerin, İran'daki Ayetullahların verdiği kararlara önem vermemelerinden dolayı çok da başarılı olduğu söylenemez. Nusayrilerin dışında Suriye'de bulunan Şiiler de İran'daki Ayetullahlardan daha çok Irak'ta bulunan Seyyid Ali al-Husayni al-Sistani'yi ve Lübnan'daki Muhammed Hüseyin Fadlallah'ı takip ediyorlar.

Suriye, İran için kutsal mezarları barındırması konusunda çok önem arz etmektedir. Örnek vermek gerekirse, Suriye'de Hz. Ali'nin kızı Hz. Zeyneb'in Şam'da bulunan türbesi Suriye'deki en büyük Şii merkezi olup Şiiler için kutsal bir mekândır ve İran'dan pek çok ziyaretçi ibadet için buraya gelmektedir. Yine Hz. Ali'nin Kербela olayından sonra Yezid tarafından esir alınan ve zindanda ölen dört yaşındaki kızı Hz. Rukiyye'nin mezarı ve camisi de Şam'da bulunmaktadır. Şii siyasal İslamcılığın en büyük kuramcılarında olan Ali Şeriatî'nin mezarı da burada bulunmaktadır.

Özet olarak Suriye'deki yöneticiler kendilerine meşruiyet sağlama konusunda mezhepsel olarak kendilerini bir tarafa yakınlaştırmaya çalışmışlardır. Tabi bu konuda gerek mezhepsel olarak aynı temele dayandırılmasından gerekse İran'ın Suriye ile derin siyasi ilişkilerinin bulunmasından ötürü İran, Suriye için bir fırsat olarak değerlendirilmeye çalışılmıştır. İran da ilk başlarda Suriye ile siyasi ilişkileri ön plana çıkarmış olsa da zamanla hem Nusayrilik'te reform yapma çabasına girmiş hem de Şiiliğin propagandasını yapmaya başlamıştır. Bu durum da gösteriyor ki iki ülke yakınlaşmanın oluşum sürecinde mezhebe dayanmamış fakat zamanla gelişen ilişkiler, iki müttefiki farklı amaçlar doğrultusunda mezhepsel bir noktaya yönlendirme çabasına sokmuştur.

Sonuç olarak Suriye, İran için kutsal türbeleri barındıran bir ülke dışında teolojik olarak bir yakınlık olmadığı görülmektedir. Bunu Rafsancani, bir Cuma hutbesinde net olarak ortaya koymuştur. Suriye ve Türkiye'ye 1990'lı yıllarda yaptığı bir resmî geziyi Cuma hutbesinde anlatan Rafsancani, Şam'daki rejimin mahiyeti gereği, yerli halkla fazla bir irtibatlarının olmadığını, sadece Zeynebiye Türbesi'ndeki İran'lı ziyaretçilerle sıcak

²²⁷ A.g.m., s. 90.

anlar yaşadığını ifade etmiştir. Fakat Türkiye'ye gittiğinde, İstanbul, Konya ve Urfa'ya yaptığı ziyaretlerde kendisini İran'da imiş gibi hissettiğini, yerli halkla o kadar kaynaştıklarını zevkle aktarmıştır.²²⁸

²²⁸ “Selahaddin Eş İran ve Suriye İlişkilerini Anlatıyor”, **Velfecr**, 8 Temmuz 2013.

BÖLÜM 3: ARAP BAHARI SÜRECİNDE İRAN'IN SURIYE POLİTİKASI

3.1. Suriye'de Arap Baharı Süreci

Tunus ve Mısır'da beklenmedik değişim rüzgarları sonucunda iki ay gibi kısa sürede yönetimlerin devrilmesi ve kapsama alanına Bahreyn, Yemen, Umman, Katar ve Suudi Arabistan gibi ülkeleri dâhil etmesi, Suriye halkını da kendi yönetimlerini devirme konusunda hem heyecanlandırmış hem de ümitlendirmiştir. İlk başlarda reform talebi için sokağa dökülen halk, beklentilerinin karşılanmaması üzerine söz konusu Arap halklarının özgürlükleri için devirdikleri liderlerini kendilerinin devirebilecekleri konusunda kararlı olmalarına sevk etmiştir. Daha sonradan kendilerinin de ifade ettiği üzere, Beşşar Esad'ın diğerleri gibi çabucak devrilebileceğini ve böylece “demokratik” bir sürecin hızla başlayacağını düşünmüşlerdi. Ancak olaylar onların ve dışarıdakilerin öngördüğü gibi cereyan etmedi.²²⁹ Koltuğunu terk etmek istemeyen yönetimin, halkın bu beklentilerine ve kararlı tutumlarına karşı cevabı çok sert olmuştur. Bu durumda gelişen olaylar, on binlerin ölümüne ve milyonların mülteci olmasına neden olan bir iç savaş sürecine dönmüştür.

Arap Baharı sürecinde Suriye'de ilk gösteri, 26 Ocak 2011'de Kürt etnik nüfusunun ağırlıklı olduğu Haseke bölgesinde bir gencin kendini yakmasıyla ortaya çıkmıştır. Akabinde Rakka kentinde Kürt kökenli iki gencin öldürülmesi gösterileri yoğunlaştırmıştır.²³⁰ Fakat bu gösteriler bir isyan hareketından ziyade ortaya çıkan gerginliklere bir tepki şeklinde olmuştur. Bunun yanında Suriye'de ilk halk hareketlerinin başlama sinyali, Mısır'da Hüsnü Mübarek'i istifaya zorlayan eylemlere benzer şekilde, 4 Şubat 2011 tarihinde bir “öfke günü” düzenlenmesi çağrılarını ile başlamış, fakat bu çağrılar geniş halk kitlelerini sokaklara dökene kadar yeterli destek bulamamıştır.²³¹

²²⁹ Taha Kılınç, “Suriye krizi: Kanlı bir dönüm noktası”, **AçıkGörüş**, 2 Haziran 2013.

²³⁰ Nebi Miş, Suriye 2011, **Ortadoğu Yıllığı 2011**, ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın ve Bilal Yıldırım, Açılım Kitap, İstanbul, 2012, ss. 257-301, s. 262

²³¹ A.g.m., s. 263.

Suriye’de gösterileri halk hareketine dönüştürecek ilk kıvılcımlar, 15 Mart’ta Suriye’nin Dera kentinde başlamıştır. Süreci ateşleyen olay ise Deralı iki kadının, Mısır diktatörü Hüsnü Mübarek’in düşürüldüğü gün telefonda birbirlerine “Tunus’ta Zeynelabidin, Mısır’da Mübarek gitti, darısı bizim başımıza!” şeklinde temennide bulunmaları ile cereyan etmiştir. Telefonlarını dinleyen Suriye Muhaberatı bu kişileri gözaltına almış ve işkence yaptıktan sonra yaralı halde sokağa bırakmıştır.²³² Ardından buna tepki gösteren bir grup genç, Dera’daki bir lisede okulun duvarına Arap devrimlerinin sloganları haline gelen “halk rejimlerin yıkılmasını istiyor” ve “halk başkanın gitmesini istiyor” sloganlarını yazmış ve akabinde yakalanmışlardır. Kimi kaynaklara göre bu gençleri kurtarmak isteyen yakınlarının uğradığı muamele, kimi kaynaklara göre ise yakalananların feci şekilde öldürülmesi halkı sokağa dökmüş ve bu da kitlesel bir gösteriye dönüşmeye başlamıştır.²³³

Spontane bir şekilde tanımlayabileceğimiz bu olaylara tepki olarak güvenlik güçlerinin göstericilere karşı uyguladığı sert muamele, göstericilerin sloganını daha genelleştirerek “demokratik reformların yapılması” ve “hapishanelerdeki siyasi suçluların serbest bırakılması”na dönüştürmüştür. Dera’da başlayan bu gösteriler ülke geneline yayılmaya başlamış Şam, Halep, Hama, Lazkiye ve Banyas gibi şehirlere sıçramıştır.²³⁴ Ancak burada dikkat edilmesi gereken noktanın Suriye’deki halk hareketinin genelde Sünni Arapların yoğun olarak yaşadığı ve bazı Kürtlerin bulunduğu kentlerde başlamış olması, Arap Alevilerin, Dürzilerin ve Hıristiyanların gösterilerin ilk zamanlarında yer almamış olmasıdır.²³⁵

2010 yılının Ocak ayında, gösterilerin kendi ülkesinde başlamasından önce, *The Wall Street Journal*²³⁶ gazetesine verdiği mülakatta Ortadoğu’daki toplumsal hareketlerin siyasal arka planını kavradığı düşünülen Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad’ın gösterilere ilk tepkisi bölgeye çok sayıda asker göndererek gösterileri kontrol altına almaya çalışmak şeklinde olmuştur. Bunun yanında Esad, bölgesel rahatsızlıklar üzerine protesto gösterilerinde ölümlerden sorumlu olanların cezalandırılacağını söylemiş ve

²³² Turan Kışlakçı, **Arap Baharı**, mana yayımları, İstanbul, Haziran 2012, , s. 212.

²³³ A.g.e., s. 212.

²³⁴ Nuri Salık, “Suriye Politik Kültüründe Tarihsel Pragmatizm, Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye-Suriye İlişkileri”, **Ortadoğu Stratejik Araştırmaları Merkezi (ORSAM)**, Rapor No:85,

²³⁵ Miş, a.g.m., s. 263.

²³⁶ “Interview With Syrian President Bashar al-Assad”, **The Wall Street Journal**, 14 Haziran 2013.

gösterilerde tutuklananların serbest bırakılacağı vaadi ile halkı yatıştırmaya çalışmıştır.²³⁷ Fakat Esad bu sözlerinde durmaktan ziyade olayları şiddetle bastırmayı sürdürmüştür.

Dera'da gösterilerin büyümesi üzerine göstericilere uygulanan askeri müdahaleler sonucunda ölenlerin sayısı artmaya başlamıştır. Gösterilerde ölenlerin sayısının artması ve gösterilerin daha büyük kentlere sıçraması sonucunda hükümet günü kurtaracak açıklamalar ve uygulamalara başvurmuştur. Özellikle bu konuda cumhurbaşkanlığı yetkilileri sürekli basın toplantıları düzenlemiş ve halkın beklentilerine yönelik açıklamalar yapmışlardır. Ayrıca ara sıra basınının karşısına çıkan Beşşar Esad, hükümetin istifasını kabul etme, askeri kadrolarda rotasyon, tutukluların serbest bırakılması gibi hamleleri içeren yeni açıklamalar yapmış ve yeni bir anayasa yapılabileceğinin sinyallerini vermiştir.²³⁸ Mamafih bu açıklamalar daha öncekiler gibi Esad'ın iktidarı kurtarma amacı güttüğü şeklinde değerlendirilmiş ve halkı sokaklardan uzak tutamamıştır. Çünkü Esad, daha önceden halkına sürekli reform vaadi yapmış fakat bunu yerine getirmemişti, hatta bu süreçten önce reform talep edenleri hapis cezasına çaptırmişti.²³⁹

Beşşar Esad, protesto ve ayaklanmaları uzun yılların birikimi ile var olan derin sorunlara halkın verdiği tepki olarak değerlendirmeyi reddetmiş ayrıca halkın ayaklanmasına karşı uyguladığı sert politikalarının dozunu arttırmıştır.²⁴⁰ Bununla kalmayan Esad, göstericileri “emperyalist güçlerin kuklası teröristler” olarak tanımlamıştır. Emperyalist güçler olarak Batı'yı işaret etmiş ve ona göre Sykes-Picot anlaşmasının eski sömürgecileri şimdi yeniden Suriye'yi sömürgeleştirmeye çalışmaktadır.²⁴¹ Esad, Batı ile sınırlı tutmadığı karşı tarafa İsrail'i de dahil etmiştir.

Suriye'de başlayan ilk gösterilerin rejimin yıkılmasından ziyade ıslahıyla ilgili olması aslında Esad'ın bu konudaki bakışını yanlışlar niteliktedir. Çünkü sokağa dökülen halk, başta çok partili bir siyasal sistemin oluşturulması, olağanüstü halin kaldırılması, yerel idare yasasının değiştirilmesi, yargı reformu ve devletin istihbarat ve güvenlik

²³⁷ Miş, s. 262.

²³⁸ Ayhan, s.23.

²³⁹ Ufuk Ulutaş, “The Syrian Opposition in the Making: Capabilities and Limits,” *Insight Turkey*, c. 13, n. 3, 2011

²⁴⁰ Salık, a.g.m.

²⁴¹ Berna Süer, “Suriye’de Değişim Çabaları: Bir Bağlam ve Süreç”, *Akademik Ortadoğu Analizi*, Cilt 6, Sayı 2, 2012, s. 9.

birimlerinin yeniden yapılandırılması olmak üzere bazı demokratik haklar ve reformlar talep etmişlerdir.²⁴² Başta Türkiye olmak üzere dışarıdan gelen baskılar Esad'ın bu konuda olumlu adımlar atması yönünde olmuştur. Fakat gerek Esad'ın bu konuda halk tarafından samimi kabul edilmeyen demeçleri gerekse beraberinde göstericilere karşı toplu katliamlara varan müdahalesi nedeniyle muhalefet cephesinde rejimin artık meşruiyetini kaybettiği, dolayısıyla en kısa sürede yıkılması gerektiği tezleri savunulmaya başlanmıştır. Esad yönetiminin şiddetini arttırması muhalefet içinde çıkan bu tezlerin hakim söylem haline gelmesine yol açmıştır.²⁴³

Gösterilerde sivil halka rastgele ateş açılması ve keyfi tutuklamaların yapılması²⁴⁴; silahsız güçleriyle iktidarın baskısına karşı tepkisini yürüyüşler, açlık grevleri, sivil direniş ve grevler şeklinde göstermeye var gücüyle çalışan muhalifleri silahlı mücadeleye yöneltmiştir.²⁴⁵ Bunun üzerine olaylar, daha fazla insanın ölümüne neden olacak bir iç savaşa dönüşmüştür. Olaylarda her geçen gün daha fazla insanın ölmesi, başta BM, Arap Birliği ve Avrupa Birliği olmak üzere birçok ülke ve kuruluşun, çatışmaları bitirmek için yoğun diplomatik girişimlerde bulunmasını sağlamıştır. Suriye'deki çatışmalara barışçıl ve siyasi çözüm bulmak amacıyla ortaya konulan uluslararası diplomasi önce Birleşmiş Milletler eski Genel Sekreteri Koffi Annan'ın daha sonra da BM Suriye özel temsilcisi Lakhdar Brahimi'nin uzlaştırma çabaları ile başlamış fakat görüşmelerin sonuçsuz kalmasıyla tıkanmıştır. Bunun yanında Hükümetin toplu katliama varan uygulamalarına karşı BM Güvenlik Konseyi'nde, Suriye'ye yönelik birçok defa yaptırım kararları alınmak istenmiş fakat Rusya ve Çin bunu veto etmiştir.²⁴⁶ Tabi bu durum, yani uluslararası aktörlerin gereken sert cevabı vermediği Suriye yönetimi, sadece protestoculara değil protestolara katılmayan bütün muhalif kesimlere karşı da orantısız güç kullanmayı şiddetlendirmiştir.²⁴⁷

Suriye'de içeride baskı ve şiddet gitgide artarken, dışarıda olayları sonlandıracak herhangi bir somut adım atılamamıştır. Gerek Rusya'nın uluslararası arenada gösterdiği direnç gerekse İran'ın Hizbullah ile olaylara müdahil olması olayların ilk yılında güç

²⁴² Adem Özköse ile yapılan Röportaj, "Suriye'de Neler Oluyor?", **Feyz**, 10 Haziran 2013.

²⁴³ Brian Whitaker, "Syria Will Change: With or Without Assad," **The Guardian**, 9 Haziran 2013

²⁴⁴ "Suriye'deki Gelişmeler ve Türkiye-İran İlişkileri", **Bilgesam**, 15 Haziran 2013.

²⁴⁵ "Syrian Protests Add to Pressure on Assad Regime", **The Wall Street Journal**, 14 Haziran 2013.

²⁴⁶ "Suriye tasarısına Rusya ve Çin'den veto", **Ntvmsnbc**, 12 Haziran 2013.

²⁴⁷ "Arap Baharı: Suriye Raporu", **EnderunCemiyeti**, 12 Haziran 2013.

kaybeden Esad hükümetini güçlendirmeye başlamıştır. Bunun yanında Suriye muhalefetine kendi aralarında pek çok fırkaya bölünmüş olması ve Esad'ın devrilmesi sonucunda yerine kimin getirileceği tartışmaları, belirsizliği uzatan önemli nedenlerden biri olmuştur.²⁴⁸ Bunun sonucunda bu tür engeller, olayların başlamasından sonra Esad'ın diğer liderler gibi yıkılacağı umutlarını azaltmış ve yerini ümitsizliğe bırakmıştır. Bu süreçte ölü sayısı da hızla artmaya devam etmiştir. Birleşmiş Milletler'e göre Suriye krizinin başladığı günden 2013 yılının Haziran ayına kadar yaklaşık yüz bin kişi hayatını kaybetmiştir.²⁴⁹ Bunun yanında başta Türkiye, Ürdün ve Lübnan'da olmak üzere Suriyeli mültecilerin sayısı yaklaşık 1,7 milyon sayısına ulaşmıştır.²⁵⁰

Sonuç olarak, bölgede başlayan ve Suriye'ye sığırayan Arap Baharı süreci ülkede çok sancılı bir şekilde geçmektedir. İçeride Muhalefetin kendi içinde bir türlü sağlanamayan fikir birliği, krizi giderek daha çok derinleştirmektedir. Muhalefetin ağır silahlar beklediği Batı ülkeleri ise, büyük fotoğrafa baktığında Arap Baharının, beklentilerinin aksine bir istikamette yol aldığı şeklinde değerlendirmeye başlamıştır.²⁵¹ Ayrıca, gösterilerin başladığı zamanlarda Rusya'nın dillendirdiği argümanları eleştiren ve daha kararlı adımlar atmak yönünde beyanlarda bulunan başta Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve İngiltere olmak üzere Batılı ülkeler, zamanla Rusya'yı rahatsız edecek açıklamalardan uzaklaşmaya başlamışlardır.²⁵² Yukarıda sıralanan asıl sebeplerin yanında bahsedilmeyen birçok nedenler ile birlikte Arap Baharı, Suriye'de hala çatışmalı bir şekilde devam etmektedir.

3.2.Suriye Öncesi İran'ın Arap Baharını Anlamlandırması

3.2.1. Batı Karşıtı “İslami Uyanış”

Arap Baharı gösterileri başladığında diğer ülkeler gibi İran da olaylara hazırlıksız yakalanmış ve gösterilerin bu denli büyüüp diğer bölge ülkelerini kapsayacağını tahmin edememişti.²⁵³ Nitekim olayların Mısır'da vuku bulmasından kısa bir zaman önce Kahire'yi ziyaret eden İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın Ortadoğu Özel Temsilcisi Hamid Bekai, ziyaret sırasında Mübarek yönetimi altında olan Mısır ile

²⁴⁸ Taha Kılınç, “Suriye krizi: Kanlı bir dönüm noktası”, **AçıkGörüş**, 2 Haziran 2013.

²⁴⁹ “Death Toll in Syrian Civil War Near 93,000, U.N. Says”, **Nytimes**, 13 Haziran 2013.

²⁵⁰ “WFP Response To The Syrian Refugee Crisis”, **WFP**, 13 Haziran 2013.

²⁵¹ “Suriye'ye gelmeyen bahar”, **DünyaBülteni**, 11 Haziran 2013.

²⁵² “Suriye'ye gelmeyen bahar”, **DünyaBülteni**, 11 Haziran 2013

²⁵³ Hakkı Uygur, İran Ve Arap Baharı, **SetaAnaliz**, Sayı: 52, Mart 2012, s. 11.

ilişkilerin çok yakında daha iyi bir aşamaya geçeceğini beyan etmiştir.²⁵⁴ Olayların patlak vermesinden ve genişlemesinden hemen sonra ise, İran yönetimi süreci anlamlandırmak için kısa bir sessizliğe bürünmüştür. Gelişmelerin resmi haber organlarında yer alması ve konu ile ilgili resmi açıklamaların yapılması ayaklanmaların başlamasından haftalar sonra olmuştur.²⁵⁵

İran'ın bu konuda sessizliğe bürünmesinin altında yatan temel neden olayı anlamlandırmak şeklinde değerlendirilse de o dönemde İran'da seçim süreci ile yaşanan gösterilerin sıcaklığını koruması ve bunun sonucunda ayaklanmaların İran'da toplumsal muhalefetin tekrar gündemine gelme tedirginliğinin payı olduğu iddia edilmiştir.²⁵⁶ İran'ın olaylara ilk tepkisi yönetimin devrilmesinden ziyade yönetimdeki kişilerin halkın taleplerine kulak vermeleri gerektiği şeklinde olmuştur. Ayrıca İran, Arap yönetimlerinin, halkına karşı sert uygulamalarının arkasında Batılıların olduğunu vurgulayarak bu gösterilerin bir yandan Batının siyasetine de bir tepki olduğunu ilan etmiştir.

Fakat Tunus'taki halk gösterilerinin kararlı tutumunun sonucunda Zeynelabidin Bin Ali'nin devrilmesi ve Mısır'da ABD'nin yakın müttefiki Hüsnü Mübarek'in iktidarını sarsmaya başlayan Tahrir'deki kalabalığın da kararlı olması, Tahran yönetimini olaylara karşı daha belirgin tavır almaya yöneltmiştir. Tahran yönetimi ayaklanmaları ilk olarak "İslami Uyanış" şeklinde nitelendirmiş ve bunları 1979 İslam Devrimi'nde ülkeyi ABD desteği ile yöneten Şah'ı deviren İran halkı ile özdeşleştirerek, kendi devrimini bölgede yaşanmakta olan gelişmelere bir model olarak sunmaya çalışmıştır.²⁵⁷

İran'a göre bu halk hareketleri, "Batı destekli laik diktatörlüklere" karşı Müslüman halkların tepkisinden kaynaklanmakta ve bu yüzden İran'daki 1979 İslam Devrimi'yle benzer özellikler taşımaktadır.²⁵⁸ Örneğin, İran Dini Lideri Ayetullah Ali Hamaney, 4 Şubat 2011'de verdiği Cuma Hutbesinde, Tunus ve Mısır ayaklanmalarını "1979 İran İslam Devrimi'nin doğal uzantıları" olarak nitelendirmiştir. İran İslami Şura Meclisi

²⁵⁴ A.g.m., s. 11.

²⁵⁵ Gülriz Şen, İran ve "Arap Baharı": Bağlam, Söylem ve Siyaset, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt 3, No 2, Ocak 2012, s. 100.

²⁵⁶ Naysan Rafati, "Iran and the Arab Spring", **The London of School of Economic and Political Science Publication**, 2 Haziran 2013.

²⁵⁷ A.g.m., s. 12.

²⁵⁸ Uygur, s. 12.

Başkanı Laricani, bölgede baş gösteren demokrasi hareketinin gerçekte İran İslam Devrimi'nde baş gösteren demokrasi ve özgürlük talebinin bir devamı olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁹ Radyo ve Televizyon Kurulu Başkanı, Seyyid İzzetullah Zerkami, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da yaşanan tüm eğilimlerin İran İslam Devrimi'nden etkilendiğini ileri sürmüştür.²⁶⁰

İslami Uyanış tabiri ve devrimlerin İran İslam Devrimleri'nin bir devamı olduğu söylemi daha çok İran'daki dini kesim tarafından dile getirilmiştir. Ali Hamaney'in dışında Ayetullah Nuri el- Hamdani de Tunus'ta devrim yapanların İran İslam Devrimi'nden ilham aldıklarını ifade etmiştir. Aynı şekilde, Uzmanlar Konseyi üyesi Abbas el-Kabi, Washington'un İran İslam Devrimi'ni 'fitne-ekicileri' şeklinden sunmasına tepki göstermiş ve bu olayların tamamen İran İslam Devrimi'nin bir tekrarı olduğunu ifade etmiştir. Kısacası İran'da devlet yönetimindeki imamlardan Cuma imamlarına kadar dini kesim, olayları, Humeyni'nin başlattığı İslami Uyanış yolunun devamı şeklinde yorumlamışlardır.

İranlı liderler, Arap Baharı'nı "İslami Uyanış" olarak tanımlanın yanında bu uyanışın bölgede Müslümanları sömüren Batılıların özellikle de ABD ve İsrail'e karşı bir tepkinin sonucunun olduğunu da vurgulamışlardır. Haziran ayında yaptığı açıklamada Arap Baharı olaylarını, insanların iradesinin onların büyük düşmanlarının iradesine karşı bir savaşı olduğunu dillendiren Dini Lider Ali Hamaney sözlerinde, ayaklanmanın çekirdeğini oluşturan bir anti-Amerikan ve İsrail tepkisi olduğunu vurgulamıştır.²⁶¹ Hamaney'in Dışişleri Başdanışmanı Ali Ekber Velayeti, olayların Filistin'de yaşananlara karşı bir tepki olarak çıktığını ileri sürmüştür.²⁶²

Burada devlet erkinin ortada bulunduğu nokta ayaklanmaların Batıya bir tepkinin sonucu olduğudur. Dini kesim yukarıda ifade edildiği gibi devrimlerin kaynağında İran İslam Devrimini görürken diğer siyaset kanadı bu konuda onlardan ayrılmaktadır. Fakat her iki kesim de olayları Batı karşıtı dini bir gelişme şeklinde değerlendirmiştir. İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, Tunus'ta yönetimin devrilmesini İslami sloganların başardığını söylemiş ve Batılıların özellikle de Amerika ve İsrail'in olaylara müdahil

²⁵⁹ Ortadoğu Yılığ, 2011, Cenap Çakmak, s. 79.

²⁶⁰ Rachid Yalouh, "Iran and the Tunisian and Egyptian Revolutions", **Doha Institute**, 9 Mayıs 2011

²⁶¹ "Iran's supreme leader calls uprisings an "Islamic awakening", **LA Times**, " 2 Haziran 2013.

²⁶² "Iran and the Arab Awakening", **LSE Blogs**, 2 Haziran 2013.

olmaması için uyarıda bulunmuştur. Bunun yanında meclisteki 228 milletvekili yaptıkları deklarasyonda gösterilerin Batılı kolonilerden bir kurtuluş olduğunun altını çizmişlerdir.²⁶³

İran’da Arap Baharı için genel kabul gören “İslami Uyanış” tanımlamasının Batı karşıtı ve İslami değerlere dönüşü temel alan bir yöneliş olduğunun sebebini kimileri bu hareketleri dini liderlerin kendi zaviyelerinden değerlendirmelerinden çok, benzer hareketlerin İran’da zemininin olmadığı yönünde iç kamuoyuna mesaj verme kaygısı olarak değerlendirmiştir. Çünkü İran’da birçok reform yanlılarının bu gelişmelerin kendilerine bir fırsat sağlayacağı beklentisi içinde olması yöneticileri alarma geçirmiştir. Örneğin Tunus’ta Bin Ali’nin devrilmesinin hemen ardından İranlı gençlerin özellikle sanal ortamda en çok dile getirdikleri “Tunus başardı, İran başaramadı” sloganı İranlı yetkililerde aşırı derecede bir tedirginlik yaratmıştır.²⁶⁴

İran dış politikasının anlamlandırılmasında büyük önem taşıyan iç basına baktığımızda çeşitli basın yayın kuruluşları olayları yansıtarken ülke içindeki kendi pozisyonlarına göre haberler vermeye çalışmışlardır.²⁶⁵ Örneğin, yarı resmi nitelikteki Fars Haber Ajansı, Kaddafi taraftarlarından, içeride rejim muhalifi Musevi yanlılarının da kullandığı yeşil renge atıfta bulunarak “Yeşiller” diye bahsetmiştir. Reformcu Şark gazetesi ise Arap göstericileri “reform yanlıları” olarak adlandırmış ve daha çok demokrasi ve insan hakları gibi kavramları vurgulamıştır. Bu farklılıkların yanında İran medyasında ön plana çıkan söylem halk ayaklanmalarının demokrasi, adalet ve eşitlik adına değil, daha çok Amerika ve İsrail ile ilişkileri kırmak adına gerçekleştirildiği şeklinde olmuştur.²⁶⁶

Özetlemek gerekirse Suriye olayları patlak vermeden önceki İran’ın söylemlerine baktığımızda Arap Baharı yönetim tarafından daha çok kendi varlığının kaynağı olarak da tanımladığı Batı ve Siyonist emperyalizmine karşı “İslami direniş” ekseninde değerlendirilmiştir. İslami uyanış tanımlaması daha çok dini otoriteler tarafından ifade edilmiştir fakat devlet kademesindeki genel kanı Mısır, Tunus ve diğer bölgelerde vuku

²⁶³ Rachid Yalouh, “Iran and the Tunisian and Egyptian Revolutions”, **Doha Institute**, 9 Mayıs 2011

²⁶⁴ Şen, a.g.m., s. 101.

²⁶⁵ Uygur, a.g.m., s. 12.

²⁶⁶ Sadegh Zibakalam, “Syria spoils the Iranian victory”, **Bitterlemons International**, 12 Haziran 2013

bulan olayların yozlaşmış Batıya karşı bir başkaldırının sonucu olduğu şeklinde olmuştur.²⁶⁷

3.2.2. İran’da Farklı Yorumlar

Her ne kadar İran’da Arap Baharını tanımlama konusunda dini lider ve diğer siyasetçiler tarafından genel olarak ortak bir tavır bulunsa da bu kesimlerden farklı düşünenler de olmuştur. Cumhurbaşkanı Ahmedinejad’ın başını çektiği bu grup, olayları İran üst yönetiminin “İslami Uyanış” olarak nitelendirme konusundaki ısrarına karşın “İnsani Uyanış” olarak nitelendirmiştir. İran lideri Hamaney ve yakın ekibi ile son dönemde sorun yaşayan Cumhurbaşkanı Ahmedinejad’ın olayları “İnsani Uyanış” olarak tanımlaması hem dini liderlerin tepkisini çekmiş hem de Ahmedinejad, Muhafazakâr medyanın sert eleştirilerine maruz kalmıştır.²⁶⁸

“İslami Uyanış” kavramına karşı çıkan ve bu konuda görüşleri dikkat çeken diğer bir isim İbrahim Nebevi olmuştur. Nebevi, Libya’daki olayları temel alarak vardığı tezinde ayaklanmaların aslında ABD ve İsrail’e karşı olmadığını aksine yaşananların diktatörlük karşıtı bir toplumsal uyanış olduğunu savunmuştur. Nebevi’ye göre Kaddafi, İsrail ve Batı karşıtı tutum içerisindeydi o yüzden ayaklanmalar Kaddafi’nin Batı karşıtlığını önemsemekten ziyade despotluğunu ön plana çıkarmışlardı.²⁶⁹

İran’da mevcut olan grupların olayları tanımlamasında farklılık arz eden diğer bir grup ise İran’da reformcu kanat olarak bilinen kesim olmuştur. Muhafazakâr kesimin olayları 1979 İslam Devrimi ile paralellikler kurmasına karşın Reformcular yaşananları Batı karşıtlığına indirgenmiş bir “İslami Uyanış” olarak adlandırmanın yetersiz kaldığını söylemişlerdir.²⁷⁰ Aynı zamanda birçok reformcu yazar ve akademisyen, olayların başlangıcı olarak 1997’de Hatemi’nin seçimleri kazanmasını göstererek o zamanki reformlar devam ettirilseydi bugün İran’ın bölgesel etkinlik açısından farklı noktada olacağı yorumunda bulunmuşlardır.²⁷¹ Eski bir diplomat olan Muhammed Ali Subhani’nin bu konuda sözleri dikkat çekicidir. Subhani, Hatemi döneminin demokratik mekanizmalarının yeterince kullanılmadığından yakınmış ve şayet fırsatlar iyi

²⁶⁷ Uygur, s. 12.

²⁶⁸ A.g.m., s. 24.

²⁶⁹ A.g.m., s. 24.

²⁷⁰ A.g.m., s. 23

²⁷¹ A.g.m., s. 23

değerlendirilmiş olsaydı İran'ın bugün söyleyecek çok daha fazla sözü olacağını ve muhtemelen bazı konularda Türkiye'nin bile önüne geçebileceğini ileri sürmüştür.²⁷²

Arap Baharı konusunda reformcuların önde gelen isimlerinden Mir Hüseyin Müsavi, dini liderlerin olayları teolojik nedenlere bağlanmasına tepki göstermiş ve bu kişilerin ne yazık ki Arap Baharının yaşandığı ülkelerdeki özgürlüklerin önündeki engelleri, muhaliflere yapılan işkenceleri, internet gibi temel ihtiyaçlardaki kısıtlamaları ve yolsuzluk gibi birçok insan hakları ihlallerini görmediklerini ifade etmiştir. Müsavi, bu olayları gerçekleştirenlerin 1979 İran devriminden değil aslında 2009 İran seçimlerindeki hilelere tepki gösteren halklardan ilham aldıklarını sözlerine eklemiştir.²⁷³ Aynı şekilde reformist yazar Muhammed Bargai, dini liderlerin söylediğinin aksine İran'ın devrime model olmaktan uzak olduğunu bunun nedeninin de devrimin kendi felsefesinden çıkarak Fars milliyetçiliğine kayması olduğunu ileri sürmüştür.²⁷⁴

İran'ın Arap Baharına model olup olmamasının dışında İran'daki muhalif reformcular, Arap coğrafyasında yaşananları bir nevi onlar için umut ışığı olarak da değerlendirmişlerdir. Örneğin 2010 yılından beri sokaklardan tecrit edilen Yeşil Hareket, 14 Şubat 2011'de Mısır ve Tunus'taki özgürlük mücadelelerine verdiği desteği vurgulamak üzere bir gösteri düzenlemeye karar vermiştir. Bu bağlamda reformcu lider Mehdi Kerrubi Yeşil Hareketi'ne Mısır ve Tunus'taki gibi dayanışma çağrısında bulunmuştur. Ancak gösteriler tam başlamadan İran yönetiminin sert müdahalesi bu gösterileri önlenmiş ve birçok öncü kişi tutuklanmıştır.²⁷⁵

Yukarıdaki kişilerin söylemlerine bakıldığında, küçük farklar/farklılıklar dışında, İran'ın resmi söyleminde kendi içinde büyük bir ayrılığın bulunmadığı ve kendi içerisinde bir tutarlılığa sahip olduğu görülmektedir. Çeşitli devlet yetkilileri ve milletvekillerinden oluşan ve bu noktada farklı düşünen küçük bir azınlık grubu olsa da, bunların marjinal oluşları ve güçlü olamayışları seslerinin az çıkmasına neden olmuştur.²⁷⁶ Bunların yanında, reformcular olarak tabir edilen kesimler, olayları İran

²⁷² A.g.m., s. 23

²⁷³ Rachid Yalouh, "Iran and the Tunisian and Egyptian Revolutions", **Doha Institute**, 9 Mayıs 2011.

²⁷⁴ Uygur, s. 12.

²⁷⁵ Şen, s. 101.

²⁷⁶ Uğur Köroğlu, İran'ın Suriye Politikası, **SDE Analiz**, Haziran 2012.

devlet yetkililerinden çok farklı değerlendirmekte fakat medyada bu gruba uygulanan medya sansürü bunların seslerini dile getirmeleri konusunda ciddi engel oluşturmaktadır. Bu da seslerinin az çıkmasına neden olmuştur.

3.3. İran'ın Suriye Olaylarına İlişkin Tutumu

3.3.1. İran'ın Suriye Siyasetini Şekillendiren Söylemi

Mısır ve Tunus'ta ayaklanmalara destek veren ve kurulan yeni yönetimler ile diplomatik ilişkiler başlatan İran yönetimi, 2011 yılının Mart ayının başlarında ortaya çıkan Suriye'deki rejim karşıtı gösterileri değerlendirme konusunda zor durumda kalmış ve dolayısıyla buna karşı kısa bir müddet sessizliğini korumuştur.²⁷⁷ Kısa süren sessizlikten sonra İran yetkililerinden gelen açıklamalar, daha çok Suriye'deki rejim karşıtı muhalefetin azlığı üzerine olmuştur. Örneğin, 12 Nisan 2011'de İran Dışişleri Bakanı Sözcüsü Ramin Mihmanperest yaptığı basın açıklamasında, Suriye'deki ayaklanmaların çok sınırlı olduğunu; olayların dışarıdan, özellikle Batılılar, Amerikalılar ve Siyonistler tarafından kışkırtıldığını ve medyanın olayları abarttığını söylemiştir.²⁷⁸ Daha sonra yaptığı açıklamada da bunu tekrarlayan Mihmanperest, Batı medyasının çok cılız ve zayıf olan muhalefeti abarttığını ve onları Suriye halkının çoğunluğunun taleplerini yansıtıyormuş gibi gösterdiğini iddia etmiştir.²⁷⁹

Suriye'deki olayların giderek daha fazla alana yayılması ve muhalefetin de silahlı mücadeleye başvurması, İranlı yetkililerin söyleminde isyanı yabancıların kışkırttığı iddialarına hız kazandırmıştır. Çünkü göstericilerin silahlara başvurması İran için Esad yönetiminin devrileceği korkusunu doğurmuştur. Ayrıca İran bu söylemi ile Suriye Devlet Başkanı Esad'ın göstericileri tanımlamasının arkasına sığınmıştır. Gösterilerin ortaya çıkmasında Suriye yönetimi anında olayların dış bağlantılı olduğunu söylemiş ve reform isteyen kişilerin küçük bir grup olduğunu dile getirmiştir. İran da buna benzer açıklamalara yönelerek konumunu yönetimden yana belirlemiştir.

İran'ı bu konuda Suriye yönetimi yanlısı tavır içine sokan asıl sebebe baktığımızda, daha önceki bölümde de belirtildiği gibi Suriye'nin, İran'ın stratejik çıkarı için vazgeçilmesi zor konumdaki müttefiki olduğunu görmekteyiz. Bu stratejide Suriye, İran

²⁷⁷ Golnaz Esfendiari, "The View from Iran of Syria's Protests," 8 Haziran 2013.

²⁷⁸ "Iran calls Syrian protests a Western plot," **Reuters**, 12 Nisan 2011.

²⁷⁹ Bayram Sinkaya, "Arap Baharı Sürecinde İran'ın Suriye Politikası" **Seta Analiz**, sayı 53, Nisan 2012, s. 8.

için Filistin ve Lübnan'daki direniş örgütleri ile bağlantı noktası olmakta ve aynı zamanda Batının önünde bir perde konumunda bulunmaktadır. Berman'a göre; Esad rejiminin ölümü, İran'ın Orta Doğu bölgesine operasyonunun temel güzergâhının kaybı olacak ve bu da İran'ın bölgeden gerileyişinin bir sebebi olacaktır. Ayrıca Hizbullah için de çöküşün bir sebebi olacaktır.²⁸⁰ Dolayısıyla Esad yönetimi, İran için stratejik bir müttefikin ötesinde vazgeçilemez denilecek kadar önemlidir ve onu kaybetmek İran'ın isteyeceği en son şeydir.²⁸¹

İran'ın Suriye politikasında aldığı tutumun önemli nedenlerinden bir diğeri de olaylar ile ilgili olarak üçüncü aktörlerin, özellikle başta İsrail ve ABD olmak üzere, Suudi Arabistan ve Körfez Ülkeleri'nin isyan karşısında yönetim karşıtı tavır almış olmalarıydı.²⁸² ABD ve İsrail'in tavrı İran tarafından uzun zamandan beri Esad'ı devirmek isteyen bu iki emperyaliste bir fırsat doğurduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Ayrıca, İran için Esad'ın reform yapmaya söz vermiş ve bunu kısmi olarak yerine getirmiş olmasına rağmen Washington ve Tel Aviv'in bu konuda göstericilere yardım etmeleri asıl meselelerinin ne olduğunu net olarak ortaya koymuştur.²⁸³ İran'ın eski Umman Büyükelçisi Morteza Rahimi "Suriye'de İsrail'in zararına olan şey bizim faydamızdır ve İsrail'in faydasına olan şey bizim aleyhimize" diyerek bu tutumu özetlemiştir.²⁸⁴

İranlı yetkililere göre Suriye'de Batılıların müdahil olmasının nedeni kaybettikleri müttefiklerine karşı yeni müttefik oluşturmak istemeleridir. Özellikle bu müttefik için de kaybedilen Mısır'a karşı Suriye seçilmiştir. 8 Ağustos 2011 tarihinde Kahire dönüşü İran Meclisi Dış Politika ve Ulusal Güvenlik Komitesi Başkanı Alaaddin Burucerci yaptığı açıklamada, "Amerika Mısır'ı kaybetti ve bu yüzden Suriye'yi hedef seçti" demiştir.²⁸⁵ İran ile ilişkileri geçen birkaç yıl zarfında bir hayli kötüleşen Suudi Arabistan'ın olaylar karşısında Batı ile aynı tutumu alması İran'ın olaylar konusunda endişelerini bir kat daha artırmıştır. Suudi Arabistan'ın Arap Baharı'nda önemli müttefiklerini kaybetmesi İran'a karşı bir zafiyet şeklinde değerlendirilmiştir. Bundan

²⁸⁰ "Iran and the Arab Awakening", **LSE Blogs**, 2 Haziran 2013

²⁸¹ "The Syrian crisis: What is at stake for regional players?" **Open Democracy**, 1 Haziran 2013.

²⁸² Syria under fire because of its anti-Zionist, anti-US foreign policy, **Islamic Awakening**, Cilt 1, sayı 4, Yaz 2012, s.18-19.

²⁸³ A.g.m., s.18-19.

²⁸⁴ Sinkaya, s.9.

²⁸⁵ "How Iran Keeps Assad in Power in Syria", **Foreignaffairs**, 12 Haziran 2013.

dolayı İran, Suudi Arabistan'ın tutumunu kendisinin önemli müttefikini yani Suriye'yi ortadan kaldırmak ile misilleme yapmaya çalıştığını düşünmüştür.²⁸⁶ Çünkü İran'a göre eğer Arap devletleri, özellikle de Körfez ülkeleri gerçekten halkı düşünüyor olsalardı önce kendi halklarının beklentilerine karşılık verirlerdi.²⁸⁷ İran bu söylemi ile safının meşruluğunu ispatlamaya çalışmıştır.

Bu bağlamda İran, Suriye'deki gelişmeleri kendi ülkesinin 2009 yılında cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yaşadığı muhalefet ile aynı çerçevede değerlendirmekte; isyan ve ayaklanmaları kendi ülkesinde olduğu gibi Batı tezgâhı, rejim karşıtlarını ise "fitne unsurları" olarak görmektedir.²⁸⁸ Şam'da "İslami Uyanış ve fitne Mücadelesi" adlı semire katılan İran'ın Suriye Büyükelçisi Ahmad Müsavi yaptığı konuşmada, Suriye'de ortaya çıkan ayaklanmanın aslında 2009 yılında İran'ın maruz kaldığı "Siyonist" kökenli ve destekli fitnenin benzeri olduğunu söylemiştir.²⁸⁹

İran'da olayların bir dış müdahale oyunu olduğuna net tavır koyanların başında İran siyasetinin en tepesindeki kişi olan İslam Devrimi Rehberi Ayetullah Seyyid Ali Hamaney gelmiştir. ABD ve İsrail'in çıkarlarına hizmet eden bütün eylemlerin yanlış ve hatalı bir yolda olduğunu belirten Hamaney, İran'ın destek vereceği halk hareketlerinin niteliklerini şöyle sıralamıştır; İslami olmak, Amerikan ve Siyonist karşıtı olmak ve halkçı olmak.²⁹⁰ Hamaney bu söylemi ile açıkça Suriye olaylarının aslında yanlış yola, yani Amerika ve İsrail'in çıkarlarına hizmet edecek bir yola girdiğini belirtmeye çalışmıştır.

Bu bağlamda İran'da düzenlenen "İslami Uyanış" konferansında Hamaney, Suriye olayları ile ilgili daha net açıklamalarda bulunmuştur. Hamaney'e göre İslâmî Uyanış, Tunus'ta başlamış ve Mısır'la devam etmiştir. Fakat bu çok büyük ve eşi görülmemiş ve dünyayı değiştirebilecek güçteki hadise Batılı ve Siyonist güçlerin çizgisine çekilerek meydanlara çıkanlar tarafından saptırılmaya çalışılmıştır.²⁹¹ Sözlerinin devamında kastettiği Suriye muhalefeti için Hamaney şu açıklamaları yapmıştır: "Suriye'de

²⁸⁶ Ali Adami ve Najmieh Pouresmaeili, "Saudi Arabia and Iran: the Islamic Awakening Case" **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol. 3, No. 4, Kış 2013, s.178.

²⁸⁷ A.g.m., s.18-19.

²⁸⁸ Şen, s.106.

²⁸⁹ "Iran sees an existential threat in Syria's popular uprisings", **The National**, 8 Haziran 2013.

²⁹⁰ Sinkaya, s. 12.

²⁹¹ Hilal Kaplan, "İran'dan selam ile...", **Yenişafak**, 8 Ocak 2013.

yaşanan gelişmelerin çok yanlış aktarıldığını, muhalif güçlerin büyük bir hata içinde olduğunu Suriye gelişmelerinin bölgedeki direniş cephesini hedef aldığını ve bu büyük oyunun Batılı güçlerce de desteklenmiştir”.²⁹² Hamaney, bu açıklamaları ile Suriye’yi bir iç savaşın içine sürükleyen ve kardeş kanının akıtılmasına yol açanların Batılıların oyununa gelmiş göstericiler olduğunu ve bundan dolayı suçlu olduklarını açık bir şekilde belirtmiştir.

Hamaney’in sözlerine benzer açıklamalar Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Muhammed Rıza Rahimi’den de gelmiştir. Rahimi, Suriye’deki mevcut karışıklıkları, “küstah güçler tarafından yönlendirilen ve düşmanların burunlarını soktuğu olaylar” diye nitelendirmiştir. Sözlerinin devamında Rahimi, “İran ve Suriye iki ayrılmaz ülke ve müttefiklerdir. İran, dost ve komşu Müslüman ülke olarak her halükarda Suriye’nin yanında duracaktır” diyerek İran’ın Suriye konusundaki tutumunu bir kez daha net bir şekilde ortaya koymuştur.²⁹³

3.3.2. İran’da Suriye Olaylarına Yönelik Muhalif Sesler

İran’da hem dini otoritenin hem de devlet erkanının hakim söylemlerinin yanında çok az da olsa Suriye olayları için muhalif sesler olmuştur. Kimileri bunu İran’da Muhalefetin bu konuda yeterince ses çıkarabilecek bir atmosfere sahip olmamasına bağlarken kimileri ise azınlıkta kalmalarının sebebinin, İran’da genel olarak ortak kanaatin var olduğuna bağlamıştır. Bu konuda ilk görüşü dile getirenlerin az da olsa haklılıklarını gösterecek en önemli husus İran’da reformist ve pragmatist olarak tanınan kişilerin bu konuda yeterince açıklamalarda bulunmamaları olmuştur. Tabii bu sadece kesin veriler ışığında değil sadece tahmin yürütülecek bir yoruma dayalı görüştür.

İran’da Suriye olaylarına karşı muhalif ses çıkaran kişilerin başında İran’ın eski Cumhurbaşkanı ve İran’da reformist kanadın en üst sırasında olduğu kabul edilen Seyyid Muhammed Hatemi gelmektedir. Hatemi Suriye’de yaşanan insanlık dramlarını işaret ederek; “Bugün Suriye’de insanların öldürülmesi çok trajiktir ve özgürlük için insanların haklı talebine yanıtı öldürme ve yıkım olmamalıdır” açıklamalarında bulunmuştur.²⁹⁴ Bunun yanında reformcu kanadın önde gelen isimlerinden olan

²⁹² Veysel Ayhan, “Hamaney: Suriye’de yaşananlar yanlış aktarılıyor”, **Timetürk**, 22 Aralık 2012.

²⁹³ A.g.m., s.10.

²⁹⁴ “Khatami: Waves of freedom and democracy will engulf all despotic regimes” **Payvand Iran News**, 23 Haziran 2013.

Abdullah Nuri, İranlı yetkililere çağrıda bulunarak bölgedeki gelişmeler hakkında Tahran yönetiminin Suriye olayları karşısındaki tavrını da eleştirerek Suriye'den Bahreyn'e kadar tüm ülkelerdeki olaylara adil biçimde yaklaşılmasını talep etmiştir.²⁹⁵

İran'da muhalif sesler olarak tanınan Yeşiller Grubu İran'ın Suriye politikalarında en sert muhalefeti yapmıştır. Suriye muhalefetine sempati besleyen ve muhalefeti desteklediklerini savunan bu grup İran'ın Suriye'deki tutumunun ikiyüzlü olduğunu belirtmişlerdir.²⁹⁶ Ayrıca Esad ile ilişkilerinin kesilmesini isteyen bu grup Suriye'ye olası uluslararası müdahaleye de sıcak bakmaktadır.²⁹⁷ Bunun yanında bu gruba yakınlığı ile bilinen ve bir dönem Cumhurbaşkanı Hatemi'ye danışmanlık yapan Hucetülislam Muhammed Şeriatî Dehaghani, Suriye rejimini baskı uygulayan bir hükümet olarak nitelendirmiş ve İran'ın Suriye halkının karşısında durmaması gerektiğini söylemiştir.²⁹⁸

Uzmanlar Meclisi üyesi ve diğer önde gelen reformculardan olan Ayetullah Muhammed Ali Dastagheib de İran devletinin Suriye rejimini destekleyen stratejisini eleştirerek Suriye'deki rejime tahsis edilen kaynakların İran halkına harcanması gerektiğini dile getirmiştir.²⁹⁹ Eski Büyükelçi Sadık Harrazi yönetimindeki İran Diplomasi Merkezi'nin İran'ın eski Lübnan ve Ürdün Büyükelçisi Muhammed Ali Sobhani verdiği bir röportajda, Tahran'ın resmi duruşunu derhal değiştirmesi gerektiğini vurgulamış ve bu duruşun Tahran'a zarar verdiğini söylemiştir. Ayrıca aralarında eski Sağlık Bakanı'nın ve ülkenin önde gelen doktorlarının da bulunduğu 200 kadar hekim, Esad'e mektup göndermişler ve mektupta Esad'a bu katliamları bırakması yönünde uyarıda bulunmuşlardır.³⁰⁰

Hükümet karşıtı birçok İranlı, Suriye'deki olayların başarılı olması durumunda kendi hükümetlerinin reform yapmak zorunda kalacakları sebebiyle ümit beslemektedir. Fakat bunun yanında diğer bir reformcu kesim ise Suriye'nin İran çıkarları açısından önemini göz önünde bulundurarak İran Hükümetinin tutumunu anlaşılır görmekte fakat Esad'ın

²⁹⁵ Uygur, a.g.m., s. 16.

²⁹⁶ "Green Movement Council warns Iran regime, sides with Syrian protesters", **Iran Green Voice**, 26 Aralık 2013

²⁹⁷ "Iran's Green Opposition endorses imperialist intervention in Syria", **WSWS**, 24 Aralık 2013

²⁹⁸ "Şii Dünyası İran'ın Suriye Politikasını Sorguluyor", **Ankara Stratejisi**, 10 Eylül 2013.

²⁹⁹ Ali Hussein Bakeer, "İran'ın Suriye'ye Yönelik Tutumunun Analizi", **"USAK Analiz"**, No.17, Şubat 2012, s.5

³⁰⁰ A.g.m., s. 6.

gidebileceğinin hesaba katılarak yönetimini cesaretlendirecek adımlardan kaçınması gerektiği savunmaktadırlar.³⁰¹

3.3.3. İran'ın Şartlar İçinde Değişen Tutumu

Yukarıda bahsedildiği üzere genel olarak İran, Suriye'deki olayları Batıya karşı savaşan bir mücadele şeklinde değerlendirmiştir. İran kimi zaman gerçekten reform isteyen kesimlerin çok azınlıkta olduklarını kimi zaman da bunların çok acele ettiklerini veyahut bunların da batıların oyununa geldikleri şeklinde değerlendirmeler yapmıştır. Bu süreçte Esad'a reform yapma konusunda da telkinlerde bulunmuşlardır. Ne var ki bu telkinler onun hakim söyleminin yanında etkisiz kalmıştır. Fakat Suriye'de gerek muhalefetin güçlenmesi gerekse Esad'ın uluslararası arenada üzerindeki baskının artmasının yaşandığı bir dönemde İran'dan ara sıra hakim söylemlerini dengeleyecek açıklamalar gelmiştir.

İran'ın Suriye'ye yönelik değişen tutumu en net şekilde 2011 yılının Ağustos ayında ortaya çıkmıştır. 24 Ağustos 2011 tarihinde Hizbullah'a ait TV kanalı el-Manar'ın gerçekleştirdiği bir mülakatta İran Devlet Başkanı Ahmedinejad, "Suriye halkı ile Suriye yönetimi birlikte oturup bir anlaşmaya varmalıdır... Halk ile liderleri arasında problem çıktığı zaman, iki taraf oturup şiddetten uzak bir çözüm bulmalıdır. Taraflardan hiçbirinin diğerini öldürmesi doğru değildir" açıklamasında bulunmuştur.³⁰² Bunun yanında daha sonraki açıklamasında Ahmedinejad, Esad yönetiminden operasyonlara son vermesini ve reform yapmasını istemiştir.³⁰³ Bu konuşmanın içeriğine bakıldığında Batı'nın emperyalist oyununa karşı savaştığı söylenen Esad'dan böyle bir istekte bulunmak İran'daki söylemin tutarsızlığını göstermiştir.

Ahmedinejad'ın duruşuna benzer bir duruşu daha keskin bir dille İran Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salih de sergilemiştir. Salih, Suriye'deki gösteriler sırasında dile getirilen talepleri "meşru" olarak tanımlamış ve Esad rejiminin en kısa zamanda bu taleplere cevap vermesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun yanında Devlet Başkanı'nı destekleyen medya başta olmak üzere, İran medyasının diğer bazı kurumları, Suriye'deki rejimi

³⁰¹ Uygur, s. 16.

³⁰² A.g.m, s. 5

³⁰³ "Ahmedinejad, Suriye'ye neden cephe aldı?" BBC, 16 Haziran 2013.

destekleyen söylemlerini değiştirerek hem muhalefetin hem de rejimin görüşlerini yayınlamaya başlamışlardır.³⁰⁴

Bu konuda Ayetullah Hamaney'den benzer açıklamalar gelmemiş sadece bu sürecin yaşandığı bir dönemde sessiz kalmıştır. Tabi bu durum bazı kesimler tarafından İran dini liderinin değişmeyen tutumu şeklinde değerlendirilmiş olsa da Bakeer'e göre; İran'ın mevcut tavrı üzerine yapılacak bir okumadan tek ıkarım, İran rejimi içerisinde, resmi kurumlar (başkanlık, parlamento ve konseyler) ile gerçek ve fiili yönetici olan Ruhani Lider ve Devrim Muhafızları arasındaki rol dağılımının hesaplanmış ve bilinçli bir manevra sonucu olduğu olmaktadır.³⁰⁵

İran'ın devlet yapısına baktığımızda bu durum Bakeer'i haklı çıkarmaktadır. Dışışleri Bakanı Salihi'nin, cumhurbaşkanına değil de doğrudan Ruhani Lider'e bağlı olduğu ve ona hesap verdiği göz önüne alınırsa Salihi'nin verilen direktifler dışında söylemlerini değiştirmesi mümkün gözükmemektedir. Bunun yanında yukarıda muhalefeti hesaba alan kişilerin zamanla muhalefet karştı söylemlere girmeleri bunun göstergelerinden biridir. Örneğin, İran'ın Suriye rejimine karşı muhaliflerle masaya oturması şeklinde açıklamalar yapan Ahmedinejad, zamanla rejime destek vermekten çekinmemiş, ayrıca Suriye'de muhaliflerin zaferinin, bölgeyi tehdit edecek güvensizlik dalgasına neden olabileceği gibi ifadeler kullanmıştır.

Sonuç olarak, Suriye'nin en önemli müttefikinin yardımına ciddi ihtiyaç duyduğu böyle bir zamanda ortaya çıkan bu durum İran'ın Arap dünyasındaki müttefikini Suriye'nin sonuna kadar arkasında durmayacağını gösteren bir Tahran deklarasyonu şeklinde değerlendirilmiştir.³⁰⁶

3.3.4. İran'ın Suriye Muhalefeti ile Görüşme abaları

İran'ın muhaliflere yönelik politikalarına veya ilişkilerine baktığımızda bu ülkenin Suriye politikasının bir sonucunu görebiliriz. İran genel olarak Suriye politikasının bir unsuru olarak Suriye'deki muhalif glere sürekli olumsuz bakmış ve ilgisiz kalmıştır. 1982 yılında Hafız Esad'ın Hama da İran Devrimine sempati ile bakan ve bu konuda İran'dan yardım bekleyen Müslüman Kardeşlere yapılan katliamlarını o zaman Hafız

³⁰⁴ Bakeer, s. 6.

³⁰⁵ A.g.m., s. 6.

³⁰⁶ A.g.m., s. 6

Esad'ın tanımladığı şekilde yani Batının bir oyunu olarak değerlendirmiştir. Bununla kalmayan İran katı bir laik düşünceye sahip olan yönetime destek vermiştir.³⁰⁷ Arap baharı olayları surecine baktığımızda da İran'ın önceki politikalarının benzerini yürüttüğü yani oğul Esad'ın söylemlerini kullandığı sonucunu çıkarabiliriz.

Suriye muhalif grup olarak ön plana çıkan Müslüman Kardeşler'in, Hama olayları ile takındığı tavırdan dolayı İran ile tarihsel bağı oluşmamıştır.³⁰⁸ Tarihsel olarak var olan bu tecrübenin yanında İran'ın Esad hükümetinin yanında durması Müslüman Kardeşlerin, İran'dan gelen diyalog çağrılarına olumsuz bakmalarına neden olmuştur. Örneğin 2011 yılının Ekim ayında Ayetullah Hamaney'in direktifi ile üç kişilik bir grup Suriye Müslüman Kardeşler Hareketi'nin Siyasî Lideri Muhammed Faruk Tayfur ile görüşme talep etmişlerdir. Fakat görüşmede herhangi bir uzlaşmaya varılmamış ayrıca görüşmede İran'ın İhvanı ikna etmek için dört bakanlık teklif ettiği iddiaları ortaya çıkmıştır.³⁰⁹

Bu olaydan sonra 2011 yılının Kasım ayında muhalefet arasındaki ayrılığı şiddetlendirme amacıyla hareket ettiği iddia edilen İran, Müslüman Kardeşler ile ikinci bir görüşme yapmıştır. Fakat bu görüşmeden de istenilen sonucun alınmadığı savunulmuştur.³¹⁰ Bununla birlikte 2012 yılının Ocak ayında Müslüman Kardeşler'den Melhem al-Droubi İran'ın 2011 yılının Aralık ayında da kendileriyle temas kurmaya çalıştığını söylemiş fakat İran'ın Suriye politikasını değiştirmedeği sürece bir araya gelmelerinin imkansız olduğunu İranlılara belirttiğini ifade etmiştir.³¹¹ Daha sonraki süreçlere baktığımızda İran, Müslüman Kardeşler ile görüşme talebine devam etmiş fakat sürekli ret cevabı aldığı iddia edilmiştir. Hatta bir ara iki kesimin birbirleriyle görüştüğü söylentileri çıkmış fakat bu Müslüman Kardeşler lideri tarafından yalanlanmıştır. İran'dan altı defa talep aldıklarını söyleyen İhvan yetkilileri bunu her seferinde geri çevirdikleri belirtmişlerdir.³¹²

³⁰⁷ Yvette Talhami, "The Syrian Muslim Brothers and the Syrian-Iranian Relationship," **Middle East Journal**, vol.63, no.4 , 2009, s.561-580.

³⁰⁸ Sinkaya, a.g.m., s. 26.

³⁰⁹ "İran İhvan'a dört bakanlık önermiş," **Dünyabülteni**, 14 Kasım 2013.

³¹⁰ Sinkaya, s. 28.

³¹¹ "Syria's Brotherhood rejected Iran-mediated deal", **Reuters**, 29 Haziran 2013.

³¹² "Syria's Muslim Brotherhood deny meeting Iranian officials", **Asharq Al-Awsat**, 8 Haziran 2013.

İran'ın, Müslüman Kardeşler'in yanında diğer muhalif gruplar ile görüşmelerde bulunduğu ara sıra gündeme gelmiştir. Bunlar içinde en dikkat çeken gelişme İran'a en mesafeli olarak tanınan Suriye Ulusal Konseyi (SUK) üyesi Samir al-Nashar'ın, 2011 yılının Aralık ayında Tahran ile iletişim halinde olduklarını söylemesi olmuştur.³¹³ Bu olayın sürpriz olmasının nedeni Nashar'ın verdiği bir röportajda yönetime geldiklerinde İran ve Hizbullah ile ilişkilerini keseceklerini söylemiş olmasıdır. Batıya yakınlığı ile bilinen bu grup daha sonra yaptığı açıklamada, İran ile görüşmelerinin ancak İran'ın Suriye yönetimine desteğini kestikten sonra mümkün olacağını açıklamıştır.³¹⁴ Bu açıklama, İran'ın Suriye Ulusal Konseyi görüşmesinden de bir sonuç alınmadığını göstermiştir.

İlerleyen zamanlarda İran'ın, Rusya ile birlikte görüştüğü muhalif grup, Suriye Devrimi Muhalefet Güçleri Koalisyonu olmuştur. İran, ilk defa görüştüğü bu Koalisyon Başkanı Şeyh Ahmed Muaz el Hatib ile görüşmelerde nelerin konuşulduğu konusunda açık bir detaydan bahsetmemiştir. Görüşmeye katılan Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salih, görüşmenin olumlu olduğu izlenimini vermiş ve ileride bu görüşmelerin devam edeceğini ifade etmiştir.³¹⁵ Fakat şu ana kadar olumlu bir netice alınmadığı tahmin edilen görüşmelerde İran'ın Esad'ın kalmasında ısrar ettiği iddia edilmiştir. Buna karşın karşı taraf da İran'ın kendilerine Esad'ın istifası taleplerini bırakmaları için ikna etmeye çalıştığını ifade etmiştir.³¹⁶

Sonuç olarak İran, Siyonistlerin ve Batılıların bağlantılı olduklarını iddia ettiği Muhalif gruplar ile birçok görüşme yöneliminde bulunmuş fakat Muhaliflerden İran'ın tavrını değiştirmedeği sürece olumlu yanıt alamayacağı açıklamaları yapılmıştır. Doğal olarak muhaliflerin İran'dan sürekli talep ettikleri şey Esad'ın gitmesi olmuştur. Fakat İran ise böyle bir koşulla masaya oturamayacağını deklare etmiştir.³¹⁷ Kısacası her iki kesim de kırmızı çizgilerini Esad'ın statüsünün üzerine bina etmiştir.

³¹³ Sinkaya, s. 28.

³¹⁴ "Iran contributed to suppression of Syrian protests", **Asharq Al-Awsat**, 12 Haziran 2013.

³¹⁵ "Russia and Iran meet Syrian opposition leader", **IrDiplomacy**, 28 Haziran 2013.

³¹⁶ "Syria opposition says no peace talks until Hezbollah, Iran halt 'invasion'", **Al Arabiyya**, 20 Haziran 2013.

³¹⁷ "Russia and Iran meet Syrian opposition leader", **IrDiplomacy**, 28 Haziran 2013.

3.4. İran'ın Esad Rejimine Verdiği Desteğin Niteliği

3.4.1. Güvenlik Desteği

İran'ın Suriye'ye askeri destek verdiği konusu, başta Suriyeli muhalifler olmak üzere Körfez, Amerikalı ve İngiliz yetkililer tarafından isyanın çıkışından beri sık sık dile getirilmektedir. İran yetkilileri tarafından sürekli yalanan bu iddialar Türkiye mediasında da sürekli gündeme gelmiştir. Konu açısından önemine binaen İran için karşı medyada dile getirildiği söylenen bu iddialar bu bölümde incelenecektir.

İran'ın Suriye yönetimine askeri destek verdiği iddiaları içerisinde, en dikkat çekeni İran'ın Suriye ordusuna üst düzey komutanlarını göndermiş olmasıdır. Bu iddialar içinde öncü rol oynayan İran İslam Cumhuriyeti'nin silahlı kuvvetlerinin en büyük kolu ve İran'ın askeri olarak dış işlerinde etkili olan İslami Devrim Muhafızları Ordusu olmuştur. Irak'tan sonra rotasını Suriye'ye çevirdiği iddia edilen Devrim muhafız ordularının ilk olarak Dera'da gösterilerin bastırılmasında görüldüğü medyaya yansımıştır.³¹⁸ ABD'li yetkililere göre olayların ilk zamanlarında gösterilerin bastırılmasında yardımcı olmak üzere Devrim Muhafızları'na bağlı Kudüs Ordusu mensuplarından çok sayıda eğitimci ve danışman Suriye'ye gönderilmiştir.³¹⁹

Bunun yanında Devrim Muhafız Ordularının Suriye iç savaşında etkin rol aldığı ile ilgili en somut gösterge, komutanlarından Tuğgeneral Hasan Şatırı'nin Suriye'de öldürülmesi olmuştur. İran mediasına mazlum Lübnan halkına yardıma giderken Siyonist rejimin uşakları ve destekçileri tarafından şehit edildiği şeklinde yansıyan haber;³²⁰ Batı mediasının muhalefete dayandırdığı bilgiye göre ise İran, Şatırı'nin yeniden inşa faaliyeti için Suriye'de bulunmuştur.³²¹ Daha sonra, devrim muhafızları elemanlarının Suriye'de olduklarına dair itiraflar medyaya yansımıştır. Bunlar İran tarafından onların orada savaşmak amaçlı bulunmadığı şeklinde ifade edilmiştir. Örneğin Kudüs Tugayları'nın olayların başladığı 18 aydan beri bölgede olduğunu söyleyen İran Devrim Muhafızları Kumandanı Muhammed Ali Caferi, İran'ın Suriye'ye

³¹⁸ "Iran's IRGC attacks anti-Assad protesters in Syria," **World Tribune**, 18 Mayıs 2013.

³¹⁹ "Iran reportedly aiding Syrian crackdown" **The Washington Post**, 12 Nisan 2013.

³²⁰ "İranlı yetkili Suriye'de şehit edildi", **ABNA**, 28 Mayıs 2013.

³²¹ "İran Devrim Muhafızları komutanı Suriye'de öldürüldü", **Zaman**, 16 Şubat 2013.

doğrudan bir askeri yardım yapmadığını sadece Suriye'ye entelektüel ve finansal yardım sağladığını dile getirmiştir.³²²

Suriye'de savaşıyan Özgür Suriye Ordusu, savaştıkları grupların içinde İranlıların olduğunu ispatlamak için kaçırdıkları Devrim Muhafız Askerlerinin görüntülerini çekmişlerdir. Çekilen videolarda kaçırılan kişiler bunu doğrulamışlardır. Nitekim bunlar arasından adının Sajjad Amirian olduğu iddia edilen bir kişi kendisinin Devrim Muhafızı birliğinin mensubu olduğunu ifade etmiştir. Hatta bu kişiler Suriye'de muhaliflere karşı savaşmak için emirleri Humus'taki Suriye Hava Kuvvetlerinin güvenlik biriminden aldıklarını söylemişlerdir.³²³ Kaçırdıkları İran ve Suriye tarafından da kabul edilmiş fakat bunların orada mühendislik görevlerini yaptıkları bir sırada kaçırdıkları ileri sürülmüştür. Olay ile ilgili olarak Suriye Elektrik Bakanı İmad Hamis, Suriye halkının yardımcı olmak için Suriye'de bulunan kişilerin kaçırmalarından dolayı üzüntüsünü dile getirmiştir. Bu durum aslında Suriye'de İranlı kişilerin olduğunu her iki ağızdan da ispatlamıştır fakat İran tarafı hala bunların savaşmak için orada olduklarına itiraz etmeye devam etmiştir.

İran'ın askeri olarak Suriye'de varlığına dair çarpıcı bir iddia da Suriye Ulusal Konseyi üyesi Mahmut Osman'dan gelmiştir. Suriye'de yönetimin Beşşar Esad'ın elinde olmadığını, Esad'ın sadece İran'ın Suriye Valisi konumunda olduğunu söyleyen Osman, ülkeyi asıl yöneten isimin Esad olmadığını İran Devrim Muhafızlarına bağlı Kudüs Tugaylarının komutanı olan Kasım Süleymani olduğunu vurgulamıştır. Osman, Süleymani'nin Devrim Muhafızlarıyla birlikte Humus yakınlarındaki bir karargâhta bulunduğunu iddia etmiş ve Suriyeli muhalefetin ayrıca Suriye topraklarında şu an Devrim Muhafızları dışında tam 12 bin Hizbullah üyesinin bulunduğunu ifade etmiştir. Bunun yanında Özgür Suriye Ordusunun, Esat'a bağlı ordunun dışında Hizbullah ve İran Devrim Muhafızlarıyla da mücadele ettiğini sözlerine eklemiştir.³²⁴ Ayrıca, *The Independent* Gazetesi Yazarı Robert Fisk'in, İranlı bir yetkiliye dayandırdığı haberine göre, İran yönetiminin Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad'a destek olması için Devrim

³²² "İran'dan şoke eden Suriye itirafı", **Timetürk**, 12 Mayıs 2013.

³²³ "Syrian opposition council accuses Iran of role in bloody crackdown", **Al Arabiya**, 28 Ekim 2012.

³²⁴ "Suriye'yi Esad değil o yönetiyor", **Sabah**, 22 Haziran 2013.

Muhafızları Ordusu'ndan 4 bin askerini Suriye'ye göndermeye hazırlandığı iddia edilmiştir.³²⁵

İran'ın Suriye'ye asker göndermesinin yanında Esad'a askeri mühimmat gönderdiğine dair iddialar da medyaya yansımıştır. Bu konuda Türkiye'de gündeme oturan, 2011 yılının Mart ayında Tahran'dan Halep'e giden iki uçağın Diyarbakır'a indirilmesi sonucunda uçakta silah bulunduğu haberi olmuştur.³²⁶ Batı medyasına da konu olan habere göre Türk yetkililer bu uçaklarda silah tespit etmişlerdir. BM Güvenlik Konseyi'nin İran'a ve İran'dan her türlü silah transfer edilmesini yasaklayan 1929 sayılı kararına istinaden söz konusu silahlara el konulduğunu duyurmuşlardır.³²⁷ Bunun yanında Taraf gazetesinin haberine göre İran'dan Suriye'ye giderken Öncüpınar Sınır Kapısı'nda durdurulan dört TIR'da yapılan incelemede füze yapım hammaddesinin bulunduğu iddia edilmiştir. Malzemelerin askerî amaçlar için Suriye'ye gönderildiği ve kimyasal başlıklı füzelerde kullanılacağı ifade edilmiştir.³²⁸ Ayrıca İran'dan Suriye'ye en açık askeri destek gösterilerden biri kabul edilen ve İran Devlet Televizyonunun haberine dayandırılan olayda, 18-19 Şubat 2012'de iki İran savaş gemisinin Tartus limanına demirlemiş ve savaş gemileri personelinin Suriye Deniz Kuvvetleri'ni eğiteceği bildirilmiştir.³²⁹

Bu konu ile ilgili haberlere yansıyan diğer bir gelişme de İran'ın Suriye'ye günlük olarak silah ve asker transfer ettiği konusu olmuştur. Batı kaynaklı bir istihbarat raporuna dayanan habere göre Tahran'ın, 18 aydır süren çatışmalarda hemen hemen her gün Şam'a silah yardımıyla bulunduğu ileri sürülmüştür. Raporda, İran'ın Irak hava sahasını kullanarak, sivil uçaklarla Şam'a büyük miktarda silah sevk ettiği ileri sürülmüş ve ABD'nin de Irak hava sahasından geçişleri için Bağdat'dan bilgi istediği de belirtilmiştir.³³⁰ Devam eden benzer nitelikteki iddialara göre İran ve Suriye silah sevkiyatlarını güvence altına almak için 2011 yılının Ağustos ayında anlaşma yapmışlar ve bu anlaşma doğrultusunda Lazkiye'de bir askeri üs inşa edilmesine karar

³²⁵ "Iran to send 4,000 troops to aid President Assad forces in Syria", **The Independent**, 17 Haziran 2013.

³²⁶ "İran silahına Türkiye engeli", **Milliyet**, 5 Mayıs 2013

³²⁷ "Iran sending banned weapons to Syria, U.N. report says", **CNN**, 12 Mayıs 2013.

³²⁸ "Suriye'ye gönderilen füze hammaddesi yakalandı", **Taraf**, 20 Nisan 2012

³²⁹ "İran savaş gemileri Suriye'ye demirledi", **Haber7**, 10 Ocak 2013.

³³⁰ "İran Esad'a günlük silah gönderiyor." **Ntvmsnbc**, 20 Eylül 2012.

vermişlerdir. İnşaatın tamamlanmasından sonra İran'dan Suriye'ye silah transferlerini kontrol etmekle yükümlü Devrim Muhafızlarının yerleşmesi öngörülmüştür.³³¹

İran'ın Suriye'ye sağladığı iddia edilen güvenlik desteğinin diğer bir boyutu Suriye birliklerine sağlanan istihbarat desteği olmuştur. Tahran'ın; İstihbarat ve Güvenlik Bakanlığı altında çalışan Kolluk Kuvvetlerinin Şam'a 2011 yılının başında Esad askerlerine istihbarat konusunda tavsiye ve yardımcı olmak personel sevk ettiği iddia edilmiştir.³³² Bu bağlamda Kolluk Kuvvetler Komutan Yardımcısı Tuğgeneral Ahmed Rıza Radan Şam'da Suriye istihbarat elamanları ile görüşmüş ve onlara gösterilerin nasıl bastırılacağı konusunda tavsiyeler vermiştir. Bu görüşmeden sonra İran'ın 2009 seçimlerinde yaşanan gösterileri bastırma konusunda tecrübe kazanan İran kolluk kuvvetlerinin Suriye'de de aynı başarıyı göstermeleri için transfer edildiği ifade edilmiştir.³³³

İran'ın verdiği aktif lojistik desteğin bir parçası teknik destek konusu olmuştur. İran'ın teknik servis olarak Suriyeli meslektaşlarına, muhaliflerin gösterileri organize etmek için kullandıkları telefon ve mail gibi iletişim sistemlerinin izlenmesini mümkün kılacak teknik yardım sağladığı ileri sürülmüştür. Örneğin İran yardımıyla oluşturulan Facebook ve Twitter hesapları üzerinden bilgisayar izleme yöntemiyle çok sayıda Suriyelinin tutuklandığı belirtilmiştir. Bunun yanında gösterilerin kontrol altına alınmasında kullanılmak üzere İran'ın Suriye'ye miğfer, gaz bombası ve cop temin ettiği iddia edilmiştir.³³⁴

İran'ın Suriye'ye güvenlik konusunda sadece kendi askerlerini değil Lübnan'daki Hizbullah'ı da, özellikle Suriye'nin güneyinde Muhaliflerin güçlü olduğu bölgelere, yönlendirdiği gündeme gelmiştir. Hizbullah'ın Suriye'de savaşa katılıp katılmadığı tartışmalarının yapıldığı bir zamanda Hizbullah Genel Sekreter Yardımcısı Kasım: "Hizbullah, Suriye'de savaşa katılmak için Hamaney'in emrini beklemektedir" açıklamalarında bulunmuştur.³³⁵ Daha sonra Hizbullah'ın Suriye'deki olaylara müdahil

³³¹ "Iran Agrees to Fund Syrian Military Base, Report Says" **Foxnews**, 12 Aralık 2012.

³³² "Treasury Sanctions Syrian, Iranian Security Forces for Involvement in Syrian Crackdown", **US Department of the Treasury**, 12 Haziran 2013.

³³³ "Treasury Sanctions Iranian Security Forces for Human Rights Abuses," **US Department of the Treasury**, 12 Haziran 2013.

³³⁴ Sinkaya, s. 15.

³³⁵ "Hizbullah Saldırı İçin Hamaney'den Emir Bekliyor!", **Haksöz Haber**, 28 Mayıs 2013.

olduğunu ve özellikle Kuseyr bölgesinin muhalefetin eline alınmasında birincil rol oynadıkları net şekilde medyaya yansımıştır.³³⁶ Hizbullah'ın bizzat savaşa katıldığı kendileri tarafından da ifade edilmiştir. Örneğin Hizbullah Genel Sekreteri Hüccetü'l İslam ve'l Müslim'in Seyyid Hasan Nasrallah, Hizbullah güçlerinin amacının Suriye'nin mukaddesatını korumak ve Kuseyr şehrinin çevresinde sayıları 30 bini bulan Lübnanlıları savunmak olarak açıklamıştır.³³⁷

Hizbullah'ın Suriye'de savaştığı İran tarafından doğrulanmış ayrıca İranlı yetkililer yaptıkları açıklamalarda orada savaşmalarını meşru görmüşlerdir. Hizbullah'ın Suriye savaşına katılmasının “düşmanların planlarına” karşı bir savunma olduğunu belirten İran Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Abbas İrakçı, “bütün İslam âlemi, Hizbullah'ın İslam düşmanlarına karşı, özellikle de Siyonistlere karşı savaşması dolayısıyla Hizbullah'a, saygı duyuyor ve ona değer veriyor, Hizbullah'ın Suriye'yi savunurken izlediği prosedürlerin hedefi, düşmanların planlarıdır” şeklinde açıklamalarda bulunmuştur.³³⁸ Hizbullah'ın elinde bulunan birçok silahın İran tarafından temin edildiği ve İran'ın Hizbullah üzerindeki hegemonyası göz önünde bulundurulursa aslında İran'ın Suriye'ye güvenlik bağlamında doğrudan müdahalenin yanında dolaylı yönden de müdahil olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu iddialar Lübnan'daki diğer Şii hareketler tarafından da doğrulanmıştır. Örneğin Lübnan'daki Özgür Şii Hareketi kurucusu ve Genel Başkanı Muhammed el-Hac Hasan, İran'ın Suriye'de Hizbullah'ı kullanarak savaştığını öne sürmüş ve Hizbullah'ın Suriye'yi “direniş ve cihad” alanı olarak düşünmekle hata ettiğini ifade etmiştir.³³⁹

İran'ın Suriye'yi güvenlik konusunda desteklediği iddiaları Arap ve Batı medyasında sürekli yer bulmuş fakat İran, askerlerinin var olduğunu ara ara itiraf etse de savaşa bizzat katıldıkları iddialarını sürekli reddetmiştir.³⁴⁰ Sinkaya'ya göre; İki ülke arasındaki güvenlik işbirliği dikkate alındığında, İran'ın Suriye'ye sağladığı teknik ve lojistik destek iddiaları makul ve mümkün görünmektedir.³⁴¹ Aynı doğrultuda, İran'ın Suriye'ye adam göndermediğinin inanılması zor olduğunu söyleyen Dışişleri eski

³³⁶ “Hezbollah leader vows to continue Syria fight”, **Aljazeera**, 18 Haziran 2013.

³³⁷ “Hizbullah: 'Bizler, Direnişi Destekliyoruz, Suriye'nin Kurulu Düzenini Değil'”, **ABNA**, 24 Haziran 2013.

³³⁸ “İran: Hizbullah Suriye'de düşmanların planlarına karşı savaşıyor”, **Suriyegerçekleri**, 25 Haziran 2013.

³³⁹ “İran, Suriye'de Hizbullah'ı kullanarak savaşıyor”, **Miliyet**, 29 Mayıs 2013.

³⁴⁰ “İran, Suriye'de savaşan askerleri olmadığını savundu”, **Zaman**, 12 Haziran 2013.

³⁴¹ Sinkaya, s. 16.

Bakanı Yaşar Yakış, İran'ın mutlaka şu anda arazide binlerce insanının olduğunu tahmini ettiğini çünkü İran'ın bu konuda daha önceden devlet geleneğinin var olduğunu ifade etmiştir.³⁴² Kısacası, İran'ın Suriye'de askeri olarak bulunduğu ve orada savaştığı iddiaları gün geçtikçe daha ağır basıyor. Özellikle İran tarafından gelen muhtelif açıklamalar bunun doğruluğunu daha net şekilde ortaya koyuyor.

3.4.2. Ekonomi Desteği

2010 yılı itibariyle Suriye'nin 30 milyar avroluk toplam dış ticaret hacmi içerisinde 800 milyon avro civarında payı ile on birinci sırada olan İran, Suriyeli mütteliklerine çatışmanın yaşandığı bu dönemde ekonomik olarak da yardımlarını esirgememiştir.³⁴³ Özellikle Suriye'nin Arap Birliği ve Batı ülkeleri tarafından ekonomik yaptırımlara maruz kalması İran'ı bu konuda daha fazla çaba sarf etmeye yönlendirmiştir. Bu konuda, Suriye basınına demeç veren İran'ın Şam Büyükelçisi Muhammed Rauf Şeybani, "İran, Suriye halkının adil olmayan bu ekonomik ablukadan dolayı yaşadığı sıkıntıyı ortadan kaldırmak için elinden gelen her türlü çabayı gösterecektir" demiştir.³⁴⁴

Ayrıca İran'ın Suriye'ye yönelik ekonomik yardımları konusunda önemli açıklamalar İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Genel Sekreteri Said Celili'den de gelmiştir. Suriye'ye gerçekleştirdiği üç günlük ziyarette Celili, Suriye'nin altyapısının ve ekonomisinin hedef alındığını ve ağır yaptırımlara maruz bırakıldığını söylemiştir. Buna karşın Arap ve İslam dünyasından Suriye'ye uygulanan yaptırım baskısının hafifletilmesi için işbirliği çağrısında bulunan Celili, Suriye ekonomik altyapısının yeniden inşası ve Suriye'nin yeniden İslam düşmanlarının karşısında güçlü bir kale olarak durması için Tahran'ın Suriye'den hiçbir desteği esirgemeyeceğini belirtmiştir.³⁴⁵

İran'ın Suriye'ye ekonomik olarak desteği, daha çok sağladığı yardım fonları ile olmuştur. Çünkü Suriye rejiminin varlığını sürdürmesi için ulusal ekonomik çarkın işleyişinden ziyade dışarıdan gelen yardımlar daha fazla etkilidir. İran bu yardımlar ile Suriye hükümetinin devrimcilere karşı yürütülen savaşta, hem rejimin ayakta durmasını hem de ülke içinde bulunan Şebbiha gibi çetelere ödeme yapılmasını

³⁴² "İran, ne olursa olsun Suriye'de rejime yardım eder", **Habervaktim**, 12 Kasım 2012.

³⁴³ A.g.m., s. 17.

³⁴⁴ "İran: Suriye halkına yardım için her türlü çabayı göstereceğiz", **ABNA**, 20 Haziran 2012.

³⁴⁵ "Celili: Suriye'den hiçbir desteği esirgemeyeceğiz" **YDH**, 22 Haziran 2013.

hedeflemektedir.³⁴⁶ Bu çerçevede Suriye’de rejimin bekası için İran’dan gelen yardımlar çok büyük önem arz ediyor.

Bu bağlamda Suriye’de gösterilerin başlamasından sonra, 2011 yılının Temmuz ayında, medyaya yansıyan ilk haber Ayetullah Hamaney’in Suriye’ye 5,8 milyar dolarlık yardım yapılması planını onaylaması olmuştur.³⁴⁷ Bu miktarın bir buçuk milyar dolarlık kredisi 3 ay sonra derhal verilebileceği iddia edilmiştir. Ayrıca anlaşma çerçevesinde İran’ın Suriye’ye Ağustos ayı boyunca her gün 290 bin varil ham petrol sağlayabileceği ve Tahran yönetiminin, Suriyelilerin nakit para ile Lübnan’a kaçmalarını önlemek için sınır kontrollerine destek vereceği ifade edilmiştir.³⁴⁸

Devam eden süreçte medyaya ara ara İran’ın Suriye’ye yaptığı yardımlar ile ilgili haberler yansımaya devam etmiştir. Ayrıca bu yardımlar sadece parasal yönde de olmamıştır. Bunların başında gıda ve ilaç yardımı da gelmektedir. Örneğin Suriye yönetiminin muhalifler karşısında çok kayıp verdikleri bir sırada İran’dan Suriye’ye 110 ton gıda yardımı ile ilaç ve tıbbi malzemenin yanı sıra 15 ambulans gönderilmiştir.³⁴⁹ Bunun yanında 12 Haziran 2013 günü açıklama yapan İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin Amir Abdullah, İran’ın Suriye’ye yaklaşık 1,5 milyar dolarlık gıda ve ilaç gönderdiğini ifade etmiştir.³⁵⁰

İran, gösterilerin başlamasından beri Suriye’nin düşen para birimini değerini artırmak için de girişimlerde bulunmuştur. Gösterilerin başlamasında 1 dolara denk olan 47 Suriye Lirası 2012 sonlarında 1 dolar 100 Suriye lirasına denk gelmeye başlamıştır. Bu durumda İran’ın, Suriye’nin para biriminin değerini istikrara kavuşturmak için Suriye Merkez Bankasına 2 milyar dolar yatırdığı iddia edilmiştir.³⁵¹ Bunun yanında İran, gösterilerin başlamasından, 2011 Mart ayından, bu yana ekonomik kaybı 25 milyar avroya ulaşan Suriye’ye toplam 4 milyar dolar değerinde kredi açmıştır. Bu konu üzerine açıklama yapan Suriye Merkez Bankası Başkanı Adib Mayalya, “İran’ın, Suriye’ye 1 milyar doları tüketim malları ithalatı için, 3 milyar doları da petrol ve petrol

³⁴⁶ Ali Hussein Bakeer, “Mevcut Durumun Devam Etmesi Suriye İçin Ne Anlama Geliyor?”, **Usak Analist**, 12 Aralık 2012.

³⁴⁷ “Iran-Syria Aid Could Be In The Billions: Tehran Think Tank”, **Huffingtonpost**, 15 Ocak 2013.

³⁴⁸ “İran Suriye'ye Para Akıtacak”, **TRThaber**, 13 Şubat 2013.

³⁴⁹ “İran'dan Şam'a kritik yardımlar”, **Sabah**, 14 Mart 2013.

³⁵⁰ “İran'dan Suriye'ye 1,5 milyar dolarlık gıda ve ilaç yardımı”, **Rasthaber**, 14 Haziran 2013.

³⁵¹ “Iran Gives Syria an Economic Boost” **Voanews**, 21 Haziran 2013.

ürünlerini satın almak için kredi açtığını” ifade etmiştir.³⁵² Bir İran haber sitesinde bu rakamın 7 milyar dolar civarında olduğu yazılmıştır.³⁵³

İran’ın ekonomi yardımları Suriye’nin üst düzey yetkililer tarafından da ifade edilmiştir. Financial Times’a röportaj veren Suriye Başbakan Yardımcısı ve Ekonomi Bakanı Kadri Cemil, batının ambargolarını aşmaya çalışan Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad’ın tüm işlerini riyal, ruble ve yuanla yapmasıyla birlikte İran, Rusya ve Çin’in, ülkenin savaştan tahrip olan ekonomisini desteklediğini açıklamıştır. Bu üç ülkenin aylık 500 milyon dolar vererek ve kredi hatlarını genişleterek uluslararası finansal işlemleri desteklediğini anlatan Cemil, Suriye’nin Tahran ile gıda ve petrol ürünü ithalleri için sınırsız kredi hattına sahip olduğunu söylemiştir.³⁵⁴

İran’ın Suriye’ye ekonomik yardımlarının yanında iki ülke gösteriler başladığından beri özellikle Suriye’ye katkı sağlayacak birçok önemli ekonomik anlaşmalara imza atmışlardır. Gösterilerin başlamasından kısa süre sonra İran, Irak ve Suriye arasında 10 milyar dolarlık doğalgaz mutabakat zaptı imzalanmıştır. 10 milyar dolara mal olması planlanan 1,500 km uzunluğundaki İran-İrak-Suriye doğalgaz boru hattı ile Irak’a günlük 25 milyon metreküp, Suriye’ye ise 20-25 milyon metreküp/gün doğalgaz akışının sağlanması planlanıyor.³⁵⁵ Bu anlaşmadan sonra bu doğrultudaki diğer bir gelişme olarak Tahran, Şam ile arasında beş yıl süreyle “ticaretin serbestleştirilmesini” öngören bir karar almıştır.

Bu olayın hemen bir hafta sonrası olan 17 Aralık 2011’de iki ülke ‘Serbest Ticaret Anlaşması’ imzalamıştır. İki ülke arasındaki parasal hacmi 400 milyon dolar artırması beklenen bu anlaşmayı İran Ticaret Bakanı Mehdi Ghazanfari, İran’ın Suriye’ye uygulanan ambargoları hafifletme amacı taşıdığını ifade etmiştir.³⁵⁶ Bu anlaşmaların haricinde iki ülke arasında ekonomi işbirliği çerçevesinde iki işbirliği anlaşması da imzalanmıştır. Söz konusu anlaşmalar ile İran, Suriye’de beş un fabrikasını kurmayı ve Hums şehrinde de Cender elektrik santrali projesini oluşturmayı amaçlamıştır.³⁵⁷

³⁵² “Iran offers Syria \$4 billion credit line, central bank says”, *Al Arabiya*, 30 Mayıs 2013.

³⁵³ “Iran grants Syria \$7 billion loan”, *Mehr News*, 30 Mayıs 2013.

³⁵⁴ “İran, Rusya ve Çin, Suriye ekonomisini destekliyor”, *BloombergHT*, 28 Haziran 2013.

³⁵⁵ “İran yaptırımları yeni hatlarla aşmaya çalışıyor”, *Ekonomiekibi*, 12 Haziran 2013.

³⁵⁶ “Iran, Syria sign free trade agreement”, *Press TV*, 14 Mayıs 2013.

³⁵⁷ “İran ve Suriye arasında iki işbirliği anlaşması imzalandı”, *Mehr News*, 6 Haziran 2013.

Sonuç olarak savaşın yaşandığı bu bölgede İran, burada yatırım amaçlı görülemeyecek olan birçok anlaşmaya imza atmış ve daha da devam edecek gibi duruyor. İran aslında bununla bir yandan Suriye’de hiçbir şey olmamış izlenimi vermeye çalışmış bir yandan da aşırı harcamalar yaparak Esad yönetimini desteklemekte ne kadar kararlı olduğunu göstermiştir.³⁵⁸

3.4.3. Medyada Propaganda Desteği

İran, birçok internet haber sitesinde Suriye yönetimi taraftarlarının haklılığını ispatlamaya çalışmıştır. Bunun yanında Batı ve Suriye yönetimi karşıtlarının medyaya sundukları görüntülerin sahteliği, bütün olup bitenin aslında bir komplo ve göz boyamadan ibaret olduğu konusunda yoğun çaba harcamıştır ve harcamaya da devam etmektedir. Özellikle gösterilerin başlaması ve gelişmesinden sonra Suriye’de hiçbir büyük halk ayaklanmasının yaşanmadığı, katliamları yapanların bilakis göstericilerin olduğunu, bu göstericilerin çoğunun halk tarafından tanınmadığı, dışarıdan veya Filistinli göçmenlerden parayla tutulan adamlar olduğu dile getirilmiştir. Bunun yanında, kendi toplumunu tahrik etmeye yönelik olarak Suriye ordusundan ayrılan 2500 kadar askerin “Muaviye Tugayları” adıyla birlikler kurmaları doğrultusunda haberler yapılmıştır.³⁵⁹

Ayrıca İran kendi medyasında; Muhalefetin, Esat yönetimi ile ilgili iddialarına benzer nitelikte haberler yapmıştır. Örneğin Batı ve Türkiye medyasında Suriye Hükümetinin gösterilere karşı kimyasal silah kullandığı iddiaları gündeme gelirken, buna karşın İran medyasında Suriyeli muhaliflerin Halep’te kimyasal silah kullandığını ispat eden belgeler bulunduğu dair haberler yer almıştır.³⁶⁰ Aynı tarzda başka bir örnek ise Muhalefetin Suriye’de İranlı ajan yakaladıkları haberine karşılık İran medyası da Suriye’de Amerikalı, İngiliz Siyonist v.b. gibi ajanların yakalandıkları iddialarını sürekli gündeme getirmeye çalışmıştır. Örneğin olayla ilgili bir haber Ehlibleyt Haber Ajansı (ABNA)’da şöyle geçmektedir: “Suriye’de İsrail Ajanları Yakalandı.”³⁶¹ Aynı şekilde İran’ın Türkçe yayın yapan radyo kanalında da başka bir haber şöyle geçmiştir:

³⁵⁸ Sinkaya, s. 14.

³⁵⁹ Köroğlu, s. 49.

³⁶⁰ “Suriyeli muhalifler Halep’te kimyasal silah kullandı”, **Fars News**, 4 Haziran 2013. Benzer haber: “Suriye’de kullanılan kimyasal silahla ilişkin İran’ın BM’ye mektubu”, **Mehr News**, 4 Haziran 2013

³⁶¹ “Suriye’de İsrail Ajanları Yakalandı” **ABNA**, 28 Ocak 2013.

“Suriye’de Arap ülkeleri casusları yakalandı”.³⁶² Örneklerini çoğaltabileceğimiz birçok haber sitesi bu tür haberleri hala sık sık vermektedir.

İran medyası, Suriye Hükümetine karşı savaşan muhalif grubu içinde en ön plana çıkan Özgür Suriye Ordusu’ndan bahsederken genellikle terörist tabirini kullanmaktadır. Örneğin *Fars News*’te yer alan bir haber şu şekilde ifade edilmiştir: “Suriye ordusu, Şam’ın çevresinde mevzilenen teröristleri kuşatarak, lojistik desteklerini kesmeyi başardı.”³⁶³ Nitekim aynı şekilde *Merh News* de aynı tabiri kullanmıştır. İran Milli Güvenlik Yüksek Konseyi Sekreteri Said Celili’nin sözlerini veren haberde şu ibareler kullanılmıştır: “Celili, Suriye’de teröristlere silah yardımı kararını kınadı.”³⁶⁴ Yukarıda verilen Suriye muhalefeti için kullanılan örnek sıfatlandırmalar birçok İran haber sitesinde kullanmıştır.

Tüm bunların yanında Türk ve Batı haber sitelerinde veya sosyal medyasında, Suriye Askerlerinin göstericilere işkence ettiği, sivil katliamlar yaptığı veya dini yerleri hedef aldıkları şeklinde haberlere karşı İran medyası da, aynı şekildeki haberlere yer vermiş fakat tek fark olarak faillerini değiştirmiştir. Yani Batı medyasının kast ettiği hükümet faillerine karşı İran medyasında failler Teröristler tabiri kullanarak muhalifler kast edilmektedir. Örneğin bir haber sitesinde olayla ilgili haberin başlığı şu şekildedir: “Teröristler 10 Sivili Öldürdü”.³⁶⁵ Dramatize edilen başka bir vakıa ise Suriye’de bulunan ve Şii camiası için önem taşıyan türbelerin “teröristler” tarafından harap edildiği ile ilgili olmuştur. Örnek haber şu şekilde geçmektedir: “Suriyeli silahlı terörist gruplar, daha önce Hz. İmam Hüseyin’in (a.s) kızı Hz. Sakine’nin (s.a)türbesini yıkmakla tehdit etmişler... türbeyi ele geçirdikten sonra kendilerine üs edinmişlerdir.”³⁶⁶

Son olarak İran medyasının yaptığı propaganda imajlı haberlerden biri de, Suriye Hükümetini güçlü göstererek Muhaliflerden sürekli yeni yerleri aldıklarını iddia etmeleri olmuştur. Bununla da aslında karşı tarafın yani batılıların muhalefeti güçlü göstermelerine bir refleks gösterilmeye çalışılmıştır. Kısaca İran yönetimi yukarıda

³⁶² “Suriye’de Arap ülkeleri casusları yakalandı” **ABNA** 12 Şubat 2013.

³⁶³ “Suriye ordusu Şam’ın çevresinde teröristleri kuşattı”, **Fars News**, 27 Haziran 2013.

³⁶⁴ “Suriye ordusu Şam’ın çevresinde teröristleri kuşattı”, **Mehr News**, 14 Nisan 2013

³⁶⁵ “Terrorists kill 10 Syrian civilians”, **ABNA (Ahlul Bayt News Agency)**, 10 Mayıs 2013.

³⁶⁶ “Teröristler Türbe’yi Harab Etti”, **ABNA**, 14 Şubat 2013.

saydığımız birçok propaganda haberleri ile aslında hem kendi halkını hem de dışarıyı Suriye politikalarının meşruluğuna inandırmaya çalışmaktadır.

3.4.4. Diplomatik Destek

Suriye olaylarının uluslararasılaşması ile uluslararası arenada Suriye'ye yönelik oluşabilecek politikalara karşı İran bunların önüne geçebilmek için diplomasi trafiği yapmıştır. Bu konuda İran'ın en iyi mücadelesi Suriye'ye olası askeri müdahaleyi önleyici çabaları olmuştur. Suriye'de şiddetin arttığı bir süreçte uluslararası medyada Suriye'ye askeri müdahale söylentileri gündeme gelmiştir. Bu söylentiler, İran'ı hemen harekete geçirmiştir.³⁶⁷ Bu konuda İran, ilk olarak olayların dış müdahale olmadan çözülmesi yönünde açıklamalar yapmaya başlamıştır. Örneğin, Cumhurbaşkanı Ahmedinejad, Suriye olaylarının dış müdahale olmadan iki tarafın da çözebileceği bir durum olduğunu ve iki tarafın da bu olgunluklara sahip olduklarını ifade etmiştir.³⁶⁸ Bununla birlikte uluslararası medyaya açıklama yapan birçok devlet adamı da Suriye'deki sorunların müdahale olmaksızın çözülebilecek bir durumda olduğunu sürekli dile getirmiştir.

İran, bu sorunun uluslararası müdahale olmadan çözümü için bölgesel işbirliği arayışları çerçevesinde sadece birkaç (İran, Türkiye ve Irak) ülkeyi işaret etmiştir. İran'ın bu tutumu bir çözümden ziyade hasımlarını Suriye'den uzak tutma, Suriye'de statükoyu sürdürme ve rejim muhaliflerine verilen desteğin önlenmesi amacı taşıdığı şeklinde değerlendirilmiştir.³⁶⁹ Tabi İran bu şekilde çözüm süreci sunarken bir yandan da Suriye hükümetine elinden gelen her türlü desteği vermekten uzak durmamıştır.³⁷⁰ Ayrıca İran, diyalog ile bir çözümden bahsederken Esad'ın iktidardan çekilmesini isteyen girişimlerin karşısında olmuş ve bu ülkeler ile mesafeli durmuştur. Bu durum ister istemez şu sonucu ortaya çıkarmıştır; İran, Esad'ın kalabileceğini ikna ettirecek ülkeler ile daha çok irtibata geçmek istemiştir.

İran, olası uluslararası müdahaleye karşı İsrail ve Batı kartını sürekli kullanmıştır. İran medyası Suriye'ye bir müdahalenin İsrail'i de içene çekeceğini ve dolayısıyla bunun

³⁶⁷ Sinkaya, s. 16.

³⁶⁸ "Ahmadinejad: Syrian "problem" needs no foreign intervention", *The Egyptian Bazzette*, 12 Haziran 2013.

³⁶⁹ Sinkaya, a.g.m., s. 17.

³⁷⁰ A.g.m., s. 18.

daha çok emperyalistlerin çıkarına hizmet edeceğini yazmıştır.³⁷¹ Bunun yanında olası bir müdahalenin ülkede ve bölgede ortaya çıkartacak kötü sonuçları, İran devlet erkânının açıklamalarında ve medyasında dile getirilmiştir. Örneğin NATO'nun müdahalesi konusuna sert tepki gösteren Dışişleri Bakanı Ali Ekber Salihi, Suriye'ye olası bir müdahalenin Irak ve Afganistan'da olduğu gibi bir bataklık getireceğini söylemiştir.³⁷²

İran, Suriye'de diplomatik desteğini uluslararası örgütler nezdinde de göstermiştir. Özellikle Arap Birliği'nin olaya müdahil olarak Suriye'nin üyeliğini askıya almasına İran'dan sert eleştiriler gelmiştir.³⁷³ Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mihmanperest, olayla ilgili olarak bu durumun çözüme katkı sağlamak yerine durumu daha karmaşık hale getireceğini iddia etmiştir.³⁷⁴ Ayrıca İran BM'ye Suriye hükümetinin yaptıkları konusunda sunulan raporlara kimi zaman tepki göstermiş kimi zaman da kendisi çözüm konusunda raporlar sunmuştur.

Nitekim İran'ın BM'deki Büyükelçisi Mohammed Hazai, BM İnsan Hakları Konseyi'nin Suriye hakkında hazırladığı ve Genel Kurul'a sunduğu rapora teammüllere uymadığı gerekçesiyle itiraz etmiştir. Raporun tek taraflı olduğunu iddia eden Hazai, Suriye'de yaşananları terör olaylarına bağlamış ve hem mevcut krizin barış içinde ve dış müdahale olmaksızın çözümünü istemiş hem de Suriye'ye yaptırım uygulamanın ülke içindeki krizi daha çok derinleştireceğini ifade etmiştir.³⁷⁵ Bunun yanında karşı tarafa misilleme olacak ataklar da gerçekleştirmiştir. Örneğin bu bağlamda 2013 yılının Nisan ayında İran Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin Emir Abdullahian, Suriye krizi ile ilgili öneri paketini BM Suriye özel temsilcisi Ahzar İbrahimi'ye sunmuştur.³⁷⁶

İran'ın diplomatik ataklarından biri Suriye'nin uluslararası arenada yalnız kalmasına veya tecrit edilmesine karşı çabalaması olmuştur. Bu konuda ilk adım olarak İran, diğer müttefiklerini Suriye konusunda yönlendirmeye çalışmıştır.³⁷⁷ Tabi bu konuda akla ilk gelen isimler olarak, bir zamanlar Esad yönetimini kafir olarak gören Hasan Nasrallah

³⁷¹ "Iran warns against foreign intervention in Syria", **Irdiplomacy**, 13 Haziran 2013.

³⁷² "Iran warns NATO against entering Syria 'quagmire'", **Reuters**, 12 Nisan 2013.

³⁷³ Sinkaya, s. 19.

³⁷⁴ "Iran says Syrian suspension from Arab League makes situation complicated", **Trend**, 4 Haziran 2013.

³⁷⁵ "Suriye'nin önceliği, ülkede güvenlik ve istikrarın sağlanmasıdır," **Mehr News Agency**, 14 Şubat 2012.

³⁷⁶ "İran Suriye paketini BM'ye sundu", **İran Turkish Radio**, 19 Temmuz 2013

³⁷⁷ Sinkaya, a.g.m., s. 20

liderliğindeki Hizbullah ve Nuri El-Malik liderliğindeki Irak hükümeti olmuştur.³⁷⁸ Özellikle uluslararası arenada Irak, bu konuda İran ile hemen hemen aynı dili kullanmış ve aynı politikayı izlemiştir. İran'ın teröristler olarak nitelendirdiği muhalif grubuna Maliki de aynı yakıştırmayı yapmıştır.³⁷⁹ İran'ın Irak'ta artan nüfuzunun bir etkisi olarak Irak hükümeti yönetime destek vererek ülkesine gelen mültecileri kabul etmemiştir.³⁸⁰ Bununla birlikte Maliki, bir yandan Arap Birliğinin yaptırım kararlarına uymayacağını söyleyerek tepki göstermiş, bir yandan da Suriye'yi dahil etmek için Suriye yönetimi ile Arap Birliği arasında arabuluculuk yapmaya girişmiştir.³⁸¹

3.5. İran'ın Suriye Politikalarına Tepkiler

İran, Arap baharı olaylarının Suriye'de krize dönüşmesinden önce devrim yaşanan ülkelerdeki yeni yönetimler ile ilişkilerini bir fırsata çevirmeye çalışmıştır. Yeni yönetimler, dini kimliklerinin bir sonucundan ve ayrıca İran'ın olaylara destek açıklamalarından dolayı İran'a yeşil ışık yakmışlardır. Bu süreç içinde İran için devrim denecek değişim dış ilişkisini Mısır ile yaşamıştır. Özellikle Mısır'ın, İran'ın bölgede tehdit olarak gördüğü İsrail ve Suudi Arabistan'a yakın duran bir yönetimin devrilip yerine bu ülkeler ile sorun yaşayan bir grubun eline geçmesi İran için bir fırsat olmuştur.³⁸² Her ne kadar ilerisi için Müslüman Kardeşler yönetimindeki Mısır'ın, ABD ve İsrail tarafından İran'ı dengeleme amaçlı kullanılacağı yorumları yapılmış olsa da olaylardan sonra ilk adımlar ilişkilerin tamiri yönünde olmuştur. İran ile Mısır arasında 34 yıl gibi uzun bir dönem askıya alınan uçak seferleri tekrar başlamıştır.³⁸³ Bunun yanında İran'ın uzun aradan sonra Mısır'a büyükelçilik açtığı iddiaları da gündeme gelmiştir.³⁸⁴

Mısır'da yönetimin devrilmesinden sonra iki ülke arasındaki ilişkiler yeni bir yola girmişken Suriye olaylarının krize dönüşmesi ilişkileri tekrar gerginleştirmiştir. Mısır, Suriye konusunda Türkiye'den farklı olarak hem dış müdahaleye karşı çıksa da konum

³⁷⁸ "Selahaddin Eş İran ve Suriye İlişkilerini Anlatıyor", **Velfecr**, 30 Haziran 2013.

³⁷⁹ "Irak başbakanı Nuri Maliki: Suriye'de ki teröristlere silah gönderilmesine izin vermeyeceğiz", **SuriyeGerçekleri**, 25 Mayıs 2013.

³⁸⁰ "Iraq and Iran Aligned on Syria", **Al-Monitor**, 25 Aralık 2013.

³⁸¹ "Pro-West Arabs preventing Iraq from mediating in Syria", **Tahran Times**, 12 Haziran 2013.

³⁸² Kayhan Barzegar, "Iran's Values and Interest and Arap Sipping", **Belfer Center**, 20 Nisan 2011

³⁸³ "İran'dan Mısır'a ilk uçak seferi gerçekleşti", **Fars News**, 21 Nisan 2013.

³⁸⁴ "İran'dan 30 yıl sonra Mısır'a büyükelçi", **Sabah**, 12 Mart 2013.

olarak İran'a zıt tarafta durmaktadır. Olaylar, gerginleşmeden önce Mısır sürekli İran, Suudi Arabistan ve Türkiye ile ortak çözüm bulma yoluna girişmiştir.³⁸⁵ Fakat sonuç alınamayınca Esad'a olan desteğinden dolayı İran'a karşı üslubunu sertleştirmiştir. Yaptıkları dördümlü toplantıdan sonra açıklama yapan Mısır Dışışleri Bakanı Muhammed Kamil Amr, İran'ı Suriye'ye silah yardımı yapmaması noktasında uyardıklarını ve İran'a, Suriye'ye yönelik tavrının krizin çözümüne hizmet etmediğini ilettiklerini söylemiştir.³⁸⁶

2012 yılının Ağustos ayında Bağlantısızlar Hareketi Zirvesine ev sahipliği yapan İran'ı 1979'dan bu yana ilk kez ziyaret eden Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi, zirvede Esad'ı ağır şekilde eleştirmiştir. Zirvedeki konuşmasında zalim Suriye rejiminin karşısında Suriye halkının yanında olmayı insanlığın ve imanın bir gereği olarak gördüğünü söyleyen Mursi, toplantıdaki İran devlet ricalini kızdırmış ve bunlar Suriyeli heyet ile birlikte salonu terk etmişlerdir.³⁸⁷ Mursi bu konuşması ile aslında en üst yetkili ağızla İran'ı kendi evinde eleştirmiştir. Bunun yanında İran'a eleştiri devlet yetkililerinin yanında Mısır'daki dini gruplardan da gelmiştir. Selefi grupları ile zaten yıldızı barışmayan İran'a Müslüman Kardeşler Teşkilatından (İhvan), Suriye'nin iç meselelerine karıştıkları gerekçesiyle birçok defa kınama gelmiştir.³⁸⁸

Yeni yönetimler içinde İran'a Suriye politikalarından dolayı tepki gösteren sadece Mısır olmamış, Arap Baharının filizlendiği ülke Tunus'tan da eleştiri gelmiştir. Örneğin Tunus Dışışleri Bakanı Refik Abdüsselam, yaptığı basın açıklamasında İran'a Suriye muhalefeti konusunda olumlu bir tutum takınması çağrısında bulunmuştur.³⁸⁹ Ayrıca, Tunus devriminden sonra iktidara gelen Nahda hareketinin lideri Raşid Gannuşi de İran'a tepki göstermiş ve Tahran yönetiminin, Suriye'deki mevcut rejime destek vermekle hata yaptığını dile getirmiştir.³⁹⁰

İran'a yönelik eleştiriler daha önce hasım olduğu Körfez ülkelerinden de gelmiştir. Bu ülkeler genel olarak bölgede İran politikaları ile bir çatışma yaşamaktaydılar. Suriye

³⁸⁵ Fatema Abouzeid, "The Syrian Crisis from an Egyptian Perspective", **Egypt Foreign Policy Blog**, 22 Haziran 2013.

³⁸⁶ "Mısırlı bakandan İran'a Suriye uyarısı", **Haber 7**, 12 Mart 2013.

³⁸⁷ "Mursi İran'a "One Minute" dedi", **Haber 7**, 30 Ağustos 2012.

³⁸⁸ "Müslüman Kardeşler'den İran'a kınama", **Yenişafak**, 10 Mart 2013.

³⁸⁹ "Tunus'tan İran'a çağrı", **Akşam**, 29 Haziran 2013.

³⁹⁰ "Gannuşi'den Türkiye'ye Övgü", İran'a Eleştiri, **Turkishny**, 29 Haziran 2013.

olaylarında doğal olarak farklı tarafta olmaları rekabet halinde olan ilişkilerini daha da kızıştırmıştır.³⁹¹ Bu ülkelerin Suriye politikalarının bu rekabetin bir parçası olarak İran'ın nüfuzunu orada kırmak şeklinde tasarlandığı kabul edilmiştir.³⁹² Uzun yıllardan beri İran'ı en büyük tehdit olarak gören ve Körfez ülkeleri için politika belirleyici olan Suudi Arabistan, İran'ın bölge ülkelerindeki durumdan yararlanarak "fitne çıkarmayı" amaçladığını savunmuştur. Bunun yanında diğer bölge ülkeleri ve Körfez İşbirliği Örgütü, Suriye konusunda İran'ı eleştirmişler ve İran'ın Arap ülkelerinin içişlerine karışmaması gerektiği uyarısında bulunmuşlardır.³⁹³ Aynı şekilde Arap Birliği de İran'a karşı tutum almış ve İran'a karşı birçok bildirme yayınlamışlardır. Bunun yanında Arap Birliği'nin öncülük ettiği Suriye krizine çözüm arayışları çerçevesindeki gelişmelerde İran dışarıda bırakılmıştır. Örneğin, 24 Mart'ta Tunus'ta ve 1 Nisan'da İstanbul'da düzenlenen "Suriye Halkının Dostları" toplantılarına İran davet edilmemiştir.³⁹⁴

İran'a tepkiler sadece devletler bazında kalmamış bölgenin önde gelen örgütlerinden ve isimlerinden de gelmiştir. İran'ın bir zamanlar sıkı ilişki içinde bulunduğu ve İsrail'e karşı en yakın hissettiği müttefiki Hamas, İran'ın Suriye'deki olaylara yaklaşımı neticesinde İran ile aralarına mesafe koymuştur³⁹⁵. Olaylar ortaya çıkmasından sonra Hamas lideri Halit Maşel, konakladığı Suriye'yi terk ederek safını İran karşısında açıkça belirlemiştir. Bunun yanında bölgenin önde gelen alimleri de yaptıkları açıklamalarında İran'ın Suriye politikalarını sert şekilde eleştirmişlerdir. Bu konuda medyada sürekli gündeme gelen Dünya Müslüman Alimler Birliği Başkanı Yusuf el Kardavi, İran ve Hizbullah konusunda hayal kırıklığı yaşadığını belirtmiş ve Suriye politikalarından dolayı onları sert şekilde eleştirmiştir.³⁹⁶ Bunun yanında Lübnan'ın önde gelen Şii din âlimlerinden Şeyh Ali Fadlallah, Suriye'de halkın baskıcı Esad rejimine karşı ayaklanmasını özgürlük ve hak arama mücadelesi olarak nitelendirmiş ve İran'ın Esad destekli siyasetinin ise siyasî ve ekonomik çıkar amaçlı olduğunu ifade etmiştir.³⁹⁷

³⁹¹ "Suudi Arabistan'dan İran'a tepki", **Yenişafak**, 30 Nisan 2013.

³⁹² Hassan Hassan, "Syria: the view from the Gulf states", **ECFR (European Council On Foreign Relations)**, 22 Haziran 2013.

³⁹³ "Körfez İşbirliği Örgütü İran ve Suriye'yi eleştirdi", **Iran Briefing**, 22 Haziran 2013.

³⁹⁴ Sinkaya, s. 31.

³⁹⁵ "Meşal'den Suriye ve İran'a mesafe", **BBC**, 21 Haziran 2013.

³⁹⁶ "Kardavi'den İran ve Hizbullah'a sert eleştiri" **Timetürk**, 4 Haziran 2013.

³⁹⁷ "Lübnanlı Şii liderden İran'a sert eleştiri", **Zaman**, 12 Nisan 2013.

3.6. İnan'ın Suriye Politikasının Türkiye ile İlişkilerine Etkisi

Türkiye'de Adalet Kalkınma Partisi(AKP)'nin iktidara geldiği 2000'li yılların başında Türkiye ile İnan kısıtlı bir ilişkiye sahipti. AKP'nin uyguladığı yeni bölgesel politika ile Türkiye-İnan ilişkileri siyasi, iktisâdi ve güvenlik olmak üzere birçok alanda dönüşüm gerçekteşirdi. Bu konuda en göze çarpan veri İnan'ın Batıdan yana ekonomik baskıyla karşılaştığı bir zamanda iki ülke arasındaki ticaret hacminin 2000 yıllarının başında 1 milyar dolar düzeyinden 2012 yılında yaklaşık 16 milyara tırmanmış olmasıdır.³⁹⁸ Fakat 2010 yılının sonunda ortaya çıkan Arap Baharında Ankara-Tahran genel olarak ortak politika yürütmüş olsa da başta NATO'nun Libya'ya müdahalesi olmak üzere devam eden süreçte iki ülke oluşan bu yeni düzende rekabet haline girmiştir. Tabi süreç dışında füze kalkanı gibi başka unsurlar da ilişkilere olumsuz etki etse de ilişkilerin kızışmasında dönüm noktası, Suriye olayları ile başlamıştır.

Suriye ile ilişkilerini, savaşın eşiğinden yakın bir ortaklı düzeyine çıkaran AKP hükümeti, Suriye olayları başladığında ilk olarak taraf tutmaktan ziyade Esad ile artan bağlarını korumak adına muhalefet ve Esad rejimi arasında reform ve diyalogu teşvik etmiştir. 2011 yılının Mart ayından Eylül ayına kadar yürüttüğü bu politikasında hem Esad'ın reformlar yapma niyetinde samimi olmadığını düşünmesi hem de gösterilerin giderek büyümesi zerine Türkiye muhalefet tarafını tutmaya başlamıştır.

Tarafsızlıktan dönüş yapan Türkiye, muhaliflerin kendi topraklarında toplanmalarına ve organize olmalarına izin vermiştir. Bunun yanında zamanla Suriye ordusundan kaçan askerleri sığınmacı olarak barındırmış, iddialara göre zgr Suriye Ordusu'na ülkenin güney doğusunda genel merkez kurdurmuştur.³⁹⁹ Hatta iddialar bunlarla sınırlı kalmamıştır. Özellikle İnan medyasında gündeme gelen⁴⁰⁰ ve Türkiye'nin resmi ağzından kesin olarak yalanlanmayan haberlere göre Türkiye,⁴⁰¹ muhaliflere silah yardımı yapmakta ayrıca muhaliflere maaş için para aktarmaktadır. Kısacası Ankara ilk olarak bu tür önlemler veya uygulamalarla rejimi müzakere masasına oturtmayı

³⁹⁸ Kemal İnat, Türkiye'nin İnan politikası 2011, **Ortadoğu Yıllığı 2011**, ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın ve Bilal Yıldırım, Açılım Kitap, İstanbul, 2012, ss. 9-31, s. 22.

³⁹⁹ Nuh Yılmaz, Syria: the view from Turkey, **ECFR (European Council On Foreign Relations)**, 23 Haziran 2013.

⁴⁰⁰ "Suriyeli muhalifler Türkiye'den silah ve para aldığını itiraf etti", **Fars News**, 22 Ekim 2013.

⁴⁰¹ "Türkiye, Suriyeli muhaliflere silah veriyor mu?" **Samanyolu Haber**, 22 Ekim 2013.

düşünmüş fakat çatışmaların daha fazla artması üzerine artık Esad'ın devrilmesinin çözüm için gerekli olduğuna inanmıştır.

Yukarıda kısaca bahsedilen Türkiye'nin Suriye olaylarına ilişkin politikası aslında daha önce değinilen İran'inkinden çok farklı olduğu hatta tamamen birbirleriyle tezat oluşturduğu net olarak belli olmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli tezat, İran'ın "Esad ile" çözümüne karşı Türkiye'nin "Esad ile olmaz" politikaları olmuştur. Zamanla iki ülke bu ayrılığı gidermek için çok sayıda ikili görüşme yapmışlardır. Fakat aşağıda da değinileceği üzere bu görüşmelerde ne Türkiye, Tahran'ı Esad'a verdiği destekten vazgeçirmeye ikna edebilmiş ne de İran, Ankara'yı Suriye muhalefetine destek vermekten vazgeçirebilmiştir.⁴⁰²

İlişkiler, gerginleşme seviyesine gelmeden önce Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Suriye meselesinde fikir ayrılıklarını gidermek üzere 2011 yılının Temmuz ayında Tahran'a gitmiştir.⁴⁰³ Ortak bir paydada buluşmadığı izlenimi veren görüşmede iki ülkenin yetkilileri benzer açıklamalar yapmışlardır. Yetkililer, görüşmeden sonra yabancı güçlerin Suriye'ye müdahalesine karşı olduklarını ve olayların barışçıl yollarla çözülmesi gerektiğini vurgulamışlardır.⁴⁰⁴ Yetkililer gerek telefon konuşması ile gerekse birbirlerine yaptıkları ziyaretler ile Suriye mevzusunu görüşmeye devam etseler de zamanla iki ülke Suriye olaylarında birbirlerinin politikalarına karşı söylemlerini sertleştirmeye başlamışlardır.

Türkiye'ye bu konuda ilk eleştiriler İran medyasından ve askeri kanattan gelmiştir. Bu konuda Türkiye'ye yönelik en dikkat çeken tepki 2011 yılının Ekim ayında Hamaney'in güvenlik danışmanı Yahya Rahim Safevi'den gelmiştir. Türkiye'nin Suriye'ye yönelik politikasını eleştiren ve bu politikaları ile Amerika'nın doğrultusunda hareket ettiğini söyleyen Safevi, Türkiye'nin tavrını değiştirmede ilişkilerinin gözden geçirileceğini ifade etmiştir.⁴⁰⁵ Daha sonra yaptığı açıklamalarda Safevi, daha ağır bir dil kullanmış ve Türkiye'nin, "ABD'nin kuklası" olarak Suriye'yi vurduğunu ve Ankara'nın, bölgesel güçler tarafından bir alet olarak kullanıldığını ileri sürmüştür.⁴⁰⁶

⁴⁰² Sinkaya, s. 35.

⁴⁰³ "Ahmet Davutoğlu Tahran'da" **Dünya Bülteni**, 12 Nisan 2013.

⁴⁰⁴ Sinkaya, a.g.m., s. 22.

⁴⁰⁵ "Iran tells Turkey: change tack or face trouble," **Reuters**, 10 Ekim 2013.

⁴⁰⁶ "İran'dan Türkiye'ye ağır eleştiri", **Tüm Haber**, 10 Kasım 2013.

Türkiye'nin Suriye konusunda İran'a karşı sert açıklamaları 2012 yılının Şubat ayında Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç ile gelmiştir. Arınç yaptığı açıklamada İran'ın Suriye'de olanlar ile ilgili olarak ses çıkarmamasına "bu nasıl Müslüman kardeşliği" diyerek serzenişte bulunmuştur.⁴⁰⁷

İran ve Türkiye, Suriye meselesini üst düzeyde Türkiye Başbakanı Tayyip Erdoğan'ın 2012 yılının Ekim ayında İran'a yaptığı ziyarette ele almıştır. Erdoğan önce Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'la Tahran'da, ardından da Dini lider Hamaney ile Meşhed'deki yazlık evinde yaptığı görüşmelerde, Suriye'de ortak hareket etme yollarını aramıştır. Fakat Erdoğan'ın Suriye ordusunun askeri operasyonları durdurması, anayasal reformların acilen yürürlüğe konması ve daha da önemlisi Esad'ın istifasının sağlanması ile ilgili görüşmedeki içeriğinde olumlu sonuç alınmamıştır.⁴⁰⁸ Ziyaretin diplomatik krize sebep olacak kadar gergin geçtiği iddia edilen görüşmede⁴⁰⁹ Dini lider Hamaney, İran'ın Siyonist rejime karşı direniş cephesine verdiği destekten dolayı Suriye'yi savunacağını ifade etmiştir.⁴¹⁰

Görüşmelerden sonuç alınmayınca iki ülkenin liderleri birbirlerinin politikalarını eleştirmeye devam etmişlerdir. Burada altının çizilmesi gereken husus, bu konularda sert açıklamalar İran'ın askeri ve din adamlarından geldiği, hükümet kanadından Türkiye'ye yönelik açık bir sert suçlama ya da eleştiri gelmemiş olduğudur.⁴¹¹ Tabii Suriye olaylarında her iki ülke konuyu büyük bir gerilim noktasına getirmekten itina etmişlerdir. Türkiye bu konuda İran tarafından sürekli olarak barışa karşı etkili bir rol oynamak yerine Amerika ve bölge ile hareket etmekle itham edilmiş.⁴¹² Türkiye de İran'ın bu kadar katliam yapan bir yönetime destek vermesini hayal kırıklığı olarak değerlendirmiştir.⁴¹³

Sonuç olarak iki ülke görüşme yapmaya devam etmiş olsalar dahi kırmızı çizgilerinden taviz vermemişlerdir. Diğer bir deyişle Türkiye, İran'dan Suriye Devlet Başkanı Beşşar Esad'a verdiği desteği kesmesini isterken İran, Esad'sız çözümün mümkün olmayacağı

⁴⁰⁷ "Bülent Arınç'tan İran'a Eleştiri", **TRT Haber**, 12 Şubat 2012.

⁴⁰⁸ Doğan Ertuğrul, "Türkiye Dış Politikası için bir Test: Suriye Krizi", **TESEV**, 12 Haziran 2013.

⁴⁰⁹ Ertuğrul, a.g.m.

⁴¹⁰ "Supreme Leader: Iran Defends Syria," **Fars News**, 29 Haziran 2013.

⁴¹¹ Uygur, a.g.m., s. 22.

⁴¹² Ali Omid, Syria Crisis and Tension in Iran's Relations with Turkey, **Iran Review**,

⁴¹³ "Babacan'a göre 'Büyük hayal kırıklığı' oldu", **Haber 7**, 1 Haziran 2013.

görüşünü tekrarlayarak Ankara'nın çağrısını sürekli yanıtsız bırakmıştır.⁴¹⁴ Doğal olarak bu da zamanla Suriye'yi iki ülke arasında bir müttefikten rekabet alanı haline getirmiştir. İki ülkenin aldığı bu farklı politikalarda İran, yanına Hizbullah ve Irak'ı almış ve Türkiye de başta körfez ülkeleri olmak üzere diğer Arap ülkeleri ile aynı safta kalmıştır. Bu durum da Suriye'nin bir mezhep rekabetine doğru evrildiği yorumlarının yapılmasına neden olmuştur.⁴¹⁵ Hatta bu konuda Türkiye ve İran arasında bir savaş çıkabileceği raporları dahi haber sitelerinde yayınlanmıştır.⁴¹⁶

⁴¹⁴ Deniz Zeyrek, "İran'dan Ankara'ya: Esad'sız olmaz!", **Radikal**, 9 Ağustos 2012.

⁴¹⁵ "Turkey's Sectarian War With Iran Over Syria and Iraq", **Al Monitor**, 24 Haziran 2013.

⁴¹⁶ "US report says Turkey could be drawn into war with Syria, Iran", **PhantomReport**, 24 Haziran 2013.

SONUÇ

2010 yılının sonlarında Tunus'ta ortaya çıkan ve daha sonra Ortadoğu ülkelerine sıçrayan Arap Baharı olarak tabir edilen halk ayaklanmaları, İran tarafından olumlu karşılanmıştır. İran, Suriye olaylarına varmadan önce olayları Batı karşıtı bir İslami uyanış olarak tasvir etmiştir. İran, olayları tanımlama içeriğine yeni şeyler katarak Arap Baharını, 1979 İslam Devrimi'nde ülkeyi ABD desteği ile yöneten Şah'ı deviren halkı ile özdeşleştirmiştir. Bu doğrultuda Arap halklarının kendi devrimlerinden esinlendiğini dile getirmiştir.

Gösterilerin Suriye'ye ulaşması ile İran, Hobson'nun seçeneği ile karşı karşıya kalmıştır. Bu seçimde İran, eğer en değerli ve uzun süreden beri devam eden Arap müttefikinin yanında durmuş olsa Arap-İslam dünyasında kitleler tarafından ikiyüzlü ve fırsatçı olarak görülecekti. Diğer taraftan Esad'ı desteklememiş olsa yönetim devrildikten sonra yerine geçecek yeni hükümetin eskisi gibi İran ile sıkı ilişkiler devam ettireceğinin ve İran'ın Suriye'de bulunan stratejik çıkarlarına zarar vermeyeceğinin garantisi olmayacaktı.⁴¹⁷ İran, Suriye politikasında jeopolitik ve jeostratejik kaygılarından dolayı bu seçenektan ilkinin seçmiştir.

İran, bu seçim ile aslında 1979'daki İslam Devrimi ile gelen ideolojiye ters düşmüştür. Halkın iradesi ile yönetime gelmeyen yöneticileri gayri meşru görmesi gereken İran, tamamen zıt bir şekilde hareket ederek halkın iradesine karşı laik karaktere sahip bir rejimin yanında durmuştur. Bu durum her ne kadar kimileri tarafından mezhepsel bir politika şeklinde değerlendirilmiş olsa da iki ülkenin mezhepsel farklılıkları göz önüne alınırsa aslında bu konuda İran tekrar zıt tarafta durmuştur. Çünkü Sünni olan muhalifler, itikadi konuda Nusayri Suriye rejiminden İran Şiiliğine daha yakın durmaktadırlar. Zaten iki ülke liderleri birbirlerini ziyaret ettiklerinde politik söylemler kullanmaları bunu doğrulamaktadır.

Tahran başlangıçta Esad rejiminin yanında durup ona yardımcı olarak, Şam'ın bu krizi hızlı atlatmasının mümkün olacağını düşünmüştür. Bu sebeple İran, müttefikini korumak ve karşı muhalefeti etkisiz hale getirmek için askeri uzman ve silah yardımı

⁴¹⁷ Jubin Goodarzi, "Syria: the view from Iran", ECFR, 6 Temmuz 2013.

sağlamış ayrıca muhalefetin internet ve cep telefonu ağlarının kullanımını izlemek ve azaltmak için teknik yardım sunmuştur. Bunun yanında, muhalifleri de ara ara Esad'ın gitmesinden vazgeçirme çabasına girmiştir. Fakat bunda başarılı olamamıştır.

İran Suriye olaylarında tuttuğu tarafın meşruluğunu göstermek adına klasik yöntemlerine başvurmuştur. Bununla birlikte olayları Batı'nın bir oyunu olduğu şeklinde değerlendiren İran, amaçlarının direniş eksenini kırarak hem İsrail'i hem de kaybettikleri eski müttefiklerden dolayı bölgedeki çıkarlarını korumaya çalıştıklarını vurgulamıştır. Muhaliflere destek veren Türkiye ile birlikte diğer Arap ülkelerini İran, oyunun bir parçası olarak görmüştür. İran böyle bir tavır içine girerken daha önceki tutumu ile çelişki içine girmiştir. Mısır'da Müslüman Kardeşlerin yönetime gelmesini olumlu karşılarken Mısır'dakine yakın olan ve hatta oradan destek alan Suriye Müslüman Kardeşlerini çok farklı bir konuma oturtmuştur. Bunun yanında İran'ın memnuniyetle karşıladığı yeni yönetimler de bu konuda İran'dan farklı durarak Suriye'deki olayların kendi ülkelerinde yaşananların bir parçası olduğunu savunmuşlardır.

Suriye'de olayların uzayarak bir 'vekil(Temsili) savaş'ına dönüşmesi İran tarafından olayların bir sıfır toplamlı oyun şeklinde değerlendirmesine neden olmuştur. Vekil savaşında muhaliflerin Batı ve Körfez ülkeleri tarafından desteklenmesi İran'ı Esad sonrası kurulacak yönetimin İran'a karşı tutunacağı konusunda var olan endişelerini artırmıştır.⁴¹⁸ Çünkü İran, bu konuda sadece bir müttefikini kaybetmekle kalmayacak aynı zamanda Hizbullah'a destek sağlama konusundaki kabiliyeti kırılmış olacak bunun sonucunda da İsrail üzerindeki etkisini azaltmış olacaktır. Kısaca Esad'ın düşüp yerine geçecek bir yönetimin İran'a karşı yakın ilişkiler içinde olmaması durumunda İran, hem uluslararası arenada hem de bölgede kaybeden olacaktır.

Yukarıda bahsedilenler doğrultusunda bakıldığında Suriye'nin, İran'ın güvenliği bakımından vazgeçilmesi zor bir ülke olduğu net şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu sebepten dolayı İran, müttefiki Suriye'yi elinden çıkarmamak için her türlü çabayı sarf etmiştir ve bundan vazgeçmeyecek gibi durmaktadır. Fakat bunun yanında bu politikasından dolayı bölgede başta Türkiye olmak üzere diğer ülkeler ile sorun

⁴¹⁸ Jubin Goodarzi, "Syria: the view from Iran", *ECFR*, 6 Temmuz 2013.

yaşamıştır. Ayrıca, bölgede değişim rüzgarları sonucunda bir çok konuda fırsat olarak gördüğü yeni rejimler ile de Suriye politikasından dolayı sıkıntı yaşamaktadır.

KAYNAKÇA

- ABUZEİD, Fatema (2013), “The Syrian Crisis from an Egyptian Perspective”, **Egypt Foreign Policy Blog**, 22 Haziran 2013.
- ABRAHAMİAN, Ervand (2002), **Humeynizm: İslam Cumhuriyeti Üzerine Denemeler**, İstanbul, çev. Mehmet Toprak, Metis Yayınları Dizisi, s.34.
- ADAMİ, Ali ve Najmieh Pouresmaeili(2013), “Saudi Arabia and Iran: the Islamic Awakening Case” **Iranian Review of Foreign Affairs**, Vol., s.178
- AFRASIABI, K. L.(1994), **After Khomeini: New Directions in Iran’s Foreign Policy**, Boulder & San Francisco: Westview Press,
- ALAM, Shah(2010), “The Changing Paradigm of Iranian Foreign Policy under Khatami”, **Strategic Analysis**, no.9, ss. 166-165
- ALHANAS, Ibrahim Mahmoud Yaseen (2011), **Continuity and Change in the Revolutionary Iran Foreign Policy, The Role of International and Domestic Political Factors in Shaping the Iranian Foreign Policy 1979 – 2006**, USA, LAP Lambert, ss. 46-250.
- ARI, Tayyar, **Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Siyaset, Savaş ve Diplomasi**, İstanbul, Alfa yayınları, ss.22-34.
- ARI, T. (1992), **Basra Körfezi’nde Güç Dengesi**, Bursa, Uludağ Üniversitesi Basımevi, ss.23-26.
- ASL, Nasser Kahef, (2009), **1979 Sonrası İran’ın Orta doğu Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri**, Ankara, Gazi Üniversitesi, ss. 54-253.
- AYHAN, Veysel, “Hamaney: Suriye’de yaşananlar yanlış aktarılıyor”, **Timetürk**, 22 Aralık 2012.
- BAKEER, Ali Hussein (2012) “İran’ın Suriye’ye Yönelik Tutumunun Analizi”, “**USAK Analiz**”, Ankara, No.17, s.5.
- BAKEER, Ali Hussein (2012), “Mevcut Durumun Devam Etmesi Suriye İçin Ne Anlama Geliyor?”, **Usak Analist**, 12 Aralık 2012.
- BAŞÇI, Veysel, “İran Kaynaklarında Nusayrilik”, **İramer**, 12 Nisan 2013
- BARGEZAR, Kayhan, Iran’s Foreign Policy towards Iraq and Syria, **Belfercenter**, 12 Mart 2013.
- BEHROOZ, M. (1990), “Trends In The Foreign Policy Of The Islamic Republic Of Iran, 1979-1988”, (N.Keddie and M.J.Gasiorowski, Ed.), **Neither East Nor West: Iran, The Soviet Union And The United States**, New York: Yale University Pres, ss.13-35.

- BARMETT, R. Rubin ve Sara Batmanglich (2008), “The U.S. and Iran in Afghanistan: Policy Gone Awry”, **Mit Center for International Studies**, ss.3-4.
- BULUT, Halil İbrahim(2011), “Tarih, İnanç, Kültür ve Dini Ritüelleriyle Nusayrilik”, **Ortadoğu Yıllığı**, ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın ve Bilal Yıldırım, Açılım Kitap, İstanbul, ss. 579-615.
- ÇELİKPALA, M. (2000), “1990’lı Yıllarda Rusya-İran İlişkileri”, **Türkiye Günlüğü Dergisi**, ss. 32-42
- ÇETİNSAYA, Gökhan(2002), “Rafsanjani’den Hatemi’ye İran Dış Politikasına Bakışlar”, **Türkiye’nin Komşuları**, Ankara, Der.: Mustafa Türkes, İlhan Uzgel, İmge Kitabevi, , Ss. 296-299.
- DAĞI, İhsan(2010), **Ortadoğu’da İslam ve Siyaset**, İstanbul, Boyut Kitapları, ss.82-84.
- DOSTER, Barış(2012), “Bir Bölgesel Güç Olarak İran’ın Ortadoğu Politikası”, **OrtadoğuAnaliz**, cilt:4, s, 46-48.
- EBU ZEHRA, Muhammed (1997), **Mezhepler Tarihi(İslam’da İktisadi, Siyasi ve Fıkhi)**, Hisar Yayınevi, 1997, s. 63.
- EHTESHAMİ, Anoushiravan (1995), **After Khomeini: The Iranian Second Republic**, Londra, Routledge, s. 137-145.
- EHTESHAMİ, Anoushiravan ve Raymond A. Hinnebusch (2002), **Syria and Iran: Middle Powers in a Penetrated Regional System**, Taylor & Francis, ss. 91-97.
- ERTUĞRUL, Doğan(2013), “Türkiye Dış Politikası için bir Test: Suriye Krizi”, **TESEV**, 12 Haziran 2013
- ESFENDİARİ, Golnaz, “The View from Iran of Syria’s Protests,” 8 Haziran 2013
- FİĞLALİ, Ethem Ruhi(1990), **Çağımızda İtikadi ve İslami Mezhepler**, Ankara, Selçuk Yayınları, s. 141.
- GELBART, Jonathan(2012), “Iran-Syria Axis: A Critical Investigation”, **Standford of international Relations**, ss. 36-38.
- GOODARZİ, Jubin M. (2006), **Syria and Iran: Diplomatic Alliance and Power Politics in the Middle East**,Londra, I.B.Tauris, ss.11-50.
- GOODARZİ, Jubin M.(2013), “Syria and Iran: Alliance Cooperation in a Changing Regional Environment”, **Ortadoğu Etütleri**, No 2, ss.31-54
- GÜLER, Ahmet (2010), **Devrim Sonrası İran Dış Politikası: 1979-1997**, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, s. 76-80.

- GÜLER, Zeynep (2007), **İran İslam Cumhuriyeti, Ekonomi, Siyaset ve İdeoloji, Gelenek**, İstanbul, Kitap Dizisi, ss.12-18.
- GÜNDOĞAN, Ünal (2005), **İran ve Ortadoğu**, İstanbul, Adres Yayınları, ss. 124-130.
- HAJİ, M.ve Yousefi Amir(2012), “Iran’s Foreign policy in Afghanistan: The Current Situation and Future Prospects”, **A Research Journal of South Asian Studies**, No. 1, ss. 63-75.
- HASSAN, Hassan(2013), “Syria: the view from the Gulf states”, **ECFR (European Council On Foreign Relations)**, 22 Haziran 2013.
- HİRO, Dilip(1987), **Iran Under The Ayatollahs**, Londra, Routledge, ss. 44-49.
- HUNTER T., Shireen (1990), **Iran and the World: Continuity in a Revolutionary Decade**, Indiana Press, 1990, ss.185-189.
- HUNTER, S.t.(2010), **Iran’s Foreign Policy In The Post-Soviet Area Resisiting New International Order**, California, ss.131-134.
- İNAT, Kemal(2011), “Türkiye’nin İran politikası 2011”, **Ortadoğu Yıllığı 2011**, ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın ve Bilal Yıldırım, Açılım Kitap, İstanbul, 2012, ss. 9-31, s. 22
- JAVENDANFAR, Meir, “Syria Having Its Way with Iran” **RealClearWorld**, 31 Mart 2013.
- KAPLAN, Hilal, “İran'dan selam ile...”, **Yenişafak**, 8 Ocak 2013
- KILINÇ, Taha, “Suriye krizi: Kanlı bir dönüm noktası”, **AçıkGörüş**, 2 Haziran 2013.
- KIŞLAKÇI, Turan(2012), **Arap Baharı**, İstanbul, mana yayınları, İstanbul, s. 212
- KRAMER, Martin (1987), **Shi’ism, resistance, and revolution**, Westview Press, ss. 237-254.
- KEDDİE, Nikki R (2003), **Modern Iran: Roots and Results of Revolution**, USA, Yale University Press, ss. 89-96.
- KÖROĞLU, Uğur(2012), İran’ın Suriye Politikası, **SDE Analiz**, Ankara, ss.44-53.
- MERCAN, M. Hüseyin(2012), **Suriye: Rejim ve Dış Politika**, İstanbul, Açılım Kitap, ss. 163-165.
- MİŞ, Nebi(2001), “Suriye 2011”, **Ortadoğu Yıllığı 2011**, ed. Kemal İnat, Muhittin Ataman, Fuat Aydın ve Bilal Yıldırım, Açılım Kitap, İstanbul, ss. 257-301
- MOUBAYED, Sami, “Syria One True Friend-Iran,” **Asia Times**, 1 Nisan 2013
- MOİN, Baqer(2005), **Son Devrimci Ayetullah Humeyni**, (O.C.Önertoy,Çev.), İstanbul, Elips Kitap, ss.246-248.

- RAMAZANİ, R.K(1986), **Revolutionary Iran: Challenge And Response In The Middle East**, London, The John Hopkins University Press, ss.22-25.
- MENASHRI, David. “Whither Iranian Politics? The Khatami Factor,” Iran Under Khatami: A Political, Economic, and Military Assessment. Patrick Clawson ve başk. Washington: **Washington Institute for Near East Policy**, 1998, 13-52.
- AMODİD, Ali(2012), Syria Crisis and Tension in Iran's Relations with Turkey, **Iran Review**, 12 Haziran 2013.
- ÖZ, Mustafa(2004), **Nusayrilik, Tarihi ve Kültürel Boyutlarıyla Türkiye’de Aleviler, Bektaşiler ve Nusayriler**,(Ed. İrene Melikof, İlber Ortaylı ve Hakan Yavu) İstanbul, İsav, ss. 181-194.
- ÖZYURT Güneş Muhip(2011), “**Foreign Policy Perspectives Of Political Factions In Iran**”, Ankara, Yüksek lisans tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, ss. 78-82.
- RAFATİ, Naysan, “Iran and the Arab Spring”, **The London of School of Economic and Political Science Publication**, 2 Haziran 2013.
- RUBİN, Michael, “Iran’s Global Ambitions” **Asian Tmes**,
- SALIK, Nuri(2011) , “Suriye Politik Kültüründe Tarihsel Pragmatizm, Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikası ve Türkiye-Suriye İlişkileri”, **Ortadoğu Stratejik Araştırmaları Merkezi (ORSAM)** Ankara, Rapor No:85, ss.12-17.
- SALIK, Nuri (2011), “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği”, **OrtadoğuAnaliz**, Cilt: 3, s. 34.
- SANDIKLI, Atilla ve Bilgehan Emekliler (2012), “Kaos Senaryolarının Merkezinde İran”, İstanbul, **Bilgesam**, No: 40, ss. 10-12.
- SEALE, Patrick(1989), **Asad: The Struggle for Middle East**, USA, University of California Press, ss.262-263.
- SİNKAYA, Bayram(2008), “Devrimden Günümüze İran Dış Politikası’nın Dönüşümü,” **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, cilt:247, ss. 23-24.
- SİNKAYA, Bayram(2011), “İran-Suriye İlişkileri ve Suriye’de Halk İsyanı”, **OrtadoğuAnaliz Dergisi**, cilt: 3, sayı: 33, ss. 40-42.
- SİNKAYA, Bayram(2012), “Arap Baharı Sürecinde İran’ın Suriye Politikası”, **OrtadoğuAnaliz Dergisi**, sayı 53, ss.7-40.
- SÜER, Berna(2012), “Suriye’de Değişim Çabaları: Bir Bağlam ve Süreç”, **Akademik Ortadoğu Analizi**, Cilt 6, s. 9
- ŞEN, Gülriz(2012), “İran ve “Arap Baharı”: Bağlam, Söylem ve Siyaset”, **Ortadoğu Etütleri**, Cilt 3, No 2, s. 100.

TAKEYH, Ray (2006), **Hidden Iran: Paradox and Power in the Islamic Republic**, New York, Times Books, , s. 65-190.

TALHAMİ, Yvette(2009), “The Syrian Muslim Brothers and the Syrian-Iranian Relationship,” **Middle East Journal**,vol.63, s.561-580.

İSLAM Ansiklopedisi(1991), Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 33. Cilt, ss. 231

ULUTAŞ, Ufuk(2011), “The Syrian Opposition in the Making: Capabilities and Limits,” **Insight Turkey**, c. 13, s.13-17.

UYGUR, Hakkı(2012), “İran Ve Arap Baharı”, **SetaAnaliz**, Sayı: 52, s. 11

WRIGHT, Rubin(1997), “Iran’s New Revolution”, 1997, **Foreign Affairs**, No.1, ss.16-17.

YALOUNCH, Rachid, “Iran and the Tunisian and Egyptian Revolutions”, **Doha Institute**, 9 Mayıs 2011.

YILMAZ, Nuh(2013), Syria: the view from Turkey, **ECFR (European Council On Foreign Relations)**, 23 Haziran 2013.

YURDAKUN, İsmail(2009), **Devrim Sonrası İran Dış Politikası**, Konya, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayınlanmış yüksek lisans tezi, ss. 99-102

ZENGİN, İsmail(1991), **İran Devrimi ve Ortadoğuya Etkileri**, İstanbul, Milliyet Yayınları, ss. 124-126.

ZEREDEN, Alex Benjamin, “Syrian Foreign Policy Toward Iran: A Strategic Relationship or Tactical Convergence?”, **NIMEP Insights**, ss. 10-13.

ZEYREK, Deniz (2012), “İran'dan Ankara'ya: Esad'sız olmaz!”, **Radikal**, 9 Ağustos 2012.

ZİBAKALEM, Sadegh, “Syria spoils the Iranian victory”, **Bitterlemons International**, 12 Haziran 2013.

Haber Kaynakları:

Adem Özköse ile yapılan Röportaj, “Suriye'de Neler Oluyor?”, **Feyz**, 10 Haziran 2013

“Ahmedinejad, Suriye'ye neden cephe aldı?” **BBC**, 16 Haziran 2013.

“Ahmet Davutoğlu Tahran'da” **Dünya Bülteni**, 12 Nisan 2013.

“Ahmadinejad: Syrian “problem” needs no foreign intervention”, **The Egyptian Bazzette**, 12 Haziran 2013.

“Arap Baharı: Suriye Raporu”, **EnderunCemiyeti**, 12 Haziran 2013.

“Babacan'a göre ‘Büyük hayal kırıklığı’ oldu”, **Haber 7**, 1 Haziran 2013.

- “Bülent Arınç'tan İran'a Eleştiri”, **TRT Haber**, 12 Şubat 2012.
- “Celili: Suriye’den hiçbir desteği esirgemeyeceğiz” **YDH**, 22 Haziran 2013.
- “Suriye’deki Gelişmeler ve Türkiye-İran İlişkileri”, **Bilgesam**, 15 Haziran 2013.
- “Syrian Protests Add to Pressure on Assad Regime”, **The Wall Street Journal**, 14 Haziran 2013.
- “Suriye tasarısına Rusya ve Çin’den veto”, **Ntvmsnbc**, 12 Haziran 2013.
- “Suudi Arabistan'dan İran'a tepki”, **Yenişafak**, 30 Nisan 2013.
- “Supreme Leader: Iran Defends Syria,” **Fars News**, 29 Haziran 2013.
- Brian Whitaker, “Syria Will Change: With or Without Assad,” **The Guardian**, 9 Haziran 2013.
- “Death Toll in Syrian Civil War Near 93,000, U.N. Says”, **Nytimes**, 13 Haziran 2013.
- “Green Movement Council warns Iran regime, sides with Syrian protesters”, **Iran Green Voice**, 26 Aralık 2013.
- “Gannuşi’den Türkiye’ye Övgü”, İran’a Eleştiri, **Turkishny**, 29 Haziran 2013.
- “Hezbollah leader vows to continue Syria fight”, **Aljazeera**, 18 Haziran 2013.
- “How Iran Keeps Assad in Power in Syria”, **Foreignaffairs**, 12 Haziran 2013
- “Hillary Clinton Warns Latin America off Close Iran Ties”, **BBC**, 6 Mart 2013.
- “Hizbullah Saldırı İçin Hamaney’den Emir Bekliyor!”, **Haksöz Haber**, 28 Mayıs 2013.
- “Hizbullah: 'Bizler, Direnişi Destekliyoruz, Suriye'nin Kurulu Düzenini Değil'”, **ABNA**, 24 Haziran 2013.
- “Iran, Bolivia issue joint statement”, **Tehran Times**, 4 Mart 2013
- “Iran and the Arab Awakening”, **LSE Blogs**, 2 Haziran 2013.
- “Iran warns against foreign intervention in Syria”, **Irdiplomacy**, 13 Haziran 2013.
- “Iran tells Turkey: change tack or face trouble,” **Reuters**, 10 Ekim 2013.
- “Iran warns NATO against entering Syria ‘quagmire’”, **Reuters**, 12 Nisan 2013.
- “Iran says Syrian suspension from Arab League makes situation complicated”, **Trend**, 4 Haziran 2013.
- “Iran’s Green Opposition endorses imperialist intervention in Syria”, **WSWS**, 24 Aralık 2013

- “Iran’s supreme leader calls uprisings an “Islamic awakening”, **LA Times**, “ 2 Haziran 2013
- “Interview With Syrian President Bashar al-Assad”, **The Wall Street Journal**, 14 Haziran 2013
- “Iran calls Syrian protests a Western plot,” **Reuters**, 12 Nisan 2011
- “Iran sees an existential threat in Syria’s popular uprisings”, **The National**, 8 Haziran 2013
- “IAEA fears Iran working now on nuclear warhead” **Reuters**, 2 Mart 2013.
- “Iran contributed to suppression of Syrian protests”, **Asharq Al-Awsat**, 12 Haziran 2013.
- “Iran’s IRGC attacks anti-Assad protesters in Syria,” **World Tribune**, 18 Mayıs 2013.
- “Iran reportedly aiding Syrian crackdown” **The Washington Post**, 12 Nisan 2013.
- “Iran-Syria Aid Could Be In The Billions: Tehran Think Tank”, **Huffingtonpost**, 15 Ocak 2013.
- “Iran Agrees to Fund Syrian Military Base, Report Says” **Foxnews**, 12 Aralık 2012.
- “Iran Gives Syria an Economic Boost” **Voanews**, 21 Haziran 2013.
- “Iran sending banned weapons to Syria, U.N. report says”, **CNN**, 12 Mayıs 2013.
- “Irak başbakanı Nuri Maliki: Suriye’de ki teröristlere silah gönderilmesine izin vermeyeceğiz”, **SuriyeGerçekleri**, 25 Mayıs 2013.
- “Iraq and Iran Aligned on Syria”, **Al-Monitor**, 25 Aralık 2013.
- “Iran offers Syria \$4 billion credit line, central bank says”, **Al Arabiya**, 30 Mayıs 2013.
- “Iran grants Syria \$7 billion loan” , **irandailybrief**, 12 Haziran 2013.
- “Iran to send 4,000 troops to aid President Assad forces in Syria”, **The Independent**, 17 Haziran 2013.
- “İran İhvan’a dört bakanlık önermiş,” **Dünyabülteni**, 14 Kasım 2013.
- “İranlı yetkili Suriye’de şehit edildi ”, **ABNA**, 28 Mayıs 2013.
- “İran'dan Türkiye'ye ağır eleştiri”, **Tüm Haber**, 10 Kasım 2013.
- “İran ve Suriye arasında iki işbirliği anlaşması imzalandı”, **Mehr News**, 6 Haziran 2013.

- “İran, Rusya ve Çin, Suriye ekonomisini destekliyor”, **BloombergHT**, 28 Haziran 2013.
- “İran yaptırımları yeni hatlarla aşmaya çalışıyor”, **Ekonomiekibi**, 12 Haziran 2013.
- “Iran, Syria sign free trade agreement”, **Press TV**, 14 Mayıs 2013.
- “İran’dan şoke eden Suriye itirafı”, **Timetürk**, 12 Mayıs 2013.
- “İran Suriye'ye Para Akıtacak”, **TRThaber**, 13 Şubat 2013.
- “İran'dan Şam'a kritik yardımlar”, **Sabah**, 14 Mart 2013.
- “İran'dan Suriye'ye 1,5 milyar dolarlık gıda ve ilaç yardımı”, **Rasthaber**, 14 Haziran 2013.
- “İran, Suriye'de Hizbullah'ı kullanarak savaşıyor”, **Miliet**, 29 Mayıs 2013.
- “İran, Suriye'de savaşan askerleri olmadığını savundu”, **Zaman**, 12 Haziran 2013.
- “İran, ne olursa olsun Suriye’de rejime yardım eder”, **Habervaktim**, 12 Kasım 2012.
- “İran: Suriye halkına yardım için her türlü çabayı göstereceğiz”, **ABNA**, 20 Haziran 2012.
- “İran silahına Türkiye engeli”, **Milliyet**, 5 Mayıs 2013.
- “İran Devrim Muhafızları komutanı Suriye’de öldürüldü”, **Zaman**, 16 Şubat 2013.
- “İran savaş gemileri Suriye'ye demirledi”, **Haber7**, 10 Ocak 2013.
- “İran Suriye paketini BM’ye sundu”, **Iran Turkish Radio**, 19 Temmuz 2013.
- “İran Esad'a günlük silah gönderiyor.” **Ntvmsnbc**, 20 Eylül 2012.
- “İran'dan Mısır'a ilk uçak seferi gerçekleşti”, **Fars News**, 21 Nisan 2013.
- “İran'dan 30 yıl sonra Mısır'a büyükelçi”, **Sabah**, 12 Mart 2013.
- “Kardavi'den İran ve Hizbullah'a sert eleştiri ” **Timetürk**, 4 Haziran 2013.
- “Khatami: Waves of freedom and democracy will engulf all despotic regimes”
Payvand Iran News, 23 Haziran 2013.
- “Körfez İşbirliği Örgütü İran ve Suriye’yi eleştirdi”, **Iran Briefing**, 22 Haziran 2013.
- “Lübnanlı Şii liderden İran'a sert eleştiri”, **Zaman**, 12 Nisan 2013.
- “Meşal’den Suriye ve İran’a mesafe”, **BBC**, 21 Haziran 2013.
- “Mısırlı bakandan İran’a Suriye uyarısı”, **Haber 7**, 12 Mart 2013.

- “Mursi İran’a “One Minute” dedi”, **Haber 7**, 30 Ağustos 2012.
- “Müslüman Kardeşler'den İran'a kınama”, **Yenişafak**, 10 Mart 2013.
- “Pro-West Arabs preventing Iraq from mediating in Syria”, **Tahran Times**, 12 Haziran 2013.
- “Russia and Iran meet Syrian opposition leader”, **IrDiplomacy**, 28 Haziran 2013.
- “Russia and Iran meet Syrian opposition leader”, **IrDiplomacy**, 28 Haziran 2013.
- “Selahaddin Eş İran ve Suriye İlişkilerini Anlatıyor”, **Velfecr**, 30 Haziran 2013.
- “Suriye’ye gelmeyen bahar”, **DünyaBülteni**, 11 Haziran 2013.
- “Suriye’ye gönderilen füze hammaddesi yakalandı”, **Taraf**, 20 Nisan 2012.
- “Suriye’nin önceliği, ülkede güvenlik ve istikrarın sağlanmasıdır,” **Mehr News Agency**, 14 Şubat 2012.
- “Suriye’yi Esad değil o yönetiyor”, **Sabah**, 22 Haziran 2013.
- “Suriyeli muhalifler Türkiye'den silah ve para aldığını itiraf etti”, **Fars News**, 22 Ekim 2013.
- “Suriyeli muhalifler Halep'te kimyasal silah kullandı”, **Fars News**, 4 Haziran 2013.
- “Suriye’de kullanılan kimyasal silahla ilişkin İran’ın BM’ye mektubu”, **Mehr News**, 4 Haziran 2013.
- “Suriye’de İsrail Ajanları Yakalandı” **ABNA**, 28 Ocak 2013.
- “Suriye'de Arap ülkeleri casusları yakalandı”, **IRIB**, 12 Şubat 2013.
- “Suriye ordusu Şam'ın çevresinde teröristleri kuşattı”, **Fars News**, 27 Haziran 2013.
- “Suriye ordusu Şam'ın çevresinde teröristleri kuşattı”, **Mehr News**, 14 Nisan 2013.
- “Syrian opposition council accuses Iran of role in bloody crackdown”, **Al Arabiya**, 28 Ekim 2012.
- “Syria opposition says no peace talks until Hezbollah, Iran halt ‘invasion’”, **Al Arabiyya**, 20 Haziran 2013.
- “Syria's Brotherhood rejected Iran-mediated deal”, **Reuters**, 29 Haziran 2013.
- “Syria’s Muslim Brotherhood deny meeting Iranian officials”, **Asharq Al-Awsat**, 8 Haziran 2013
- “Şii Dünyası İran’ın Suriye Politikasını Sorguluyor”, **Ankara Stratejisi**, 10 Eylül 2013.

- “The Syrian crisis: What is at stake for regional players?” **Open Democracy**, 1 Haziran 2013.
- “Treasury Sanctions Syrian, Iranian Security Forces for Involvement in Syrian Crackdown”, **US Department of the Treasury**, 12 Haziran 2013.
- “Terrorists kill 10 Syrian civilians”, **ABNA (Ahlul Bayt News Agency)**, 10 Mayıs 2013.
- “Tunus'tan İran'a çağrı”, **Akşam**, 29 Haziran 2013.
- “Turkey's Sectarian War With Iran Over Syria and Iraq”, **Al Monitor**, 24 Haziran 2013.
- “Türkiye, Suriyeli muhaliflere silah veriyor mu?” **Samanyolu Haber**, 22 Ekim 2013.
- “US report says Turkey could be drawn into war with Syria, Iran”, **PhantomReport**, 24 Haziran 2013.
- “U.S.: Broad agreement with Iran about Iraq” **Nsnbc**, 11 Mart 2013.
- “WFP Response To The Syrian Refugee Crisis”, **WFP**, 13 Haziran 2013.
- “White House says Iran harbors al-Qaeda”, **Fox News**, 10 Mart 2013.

ÖZGEÇMİŞ

1985 yılında Mardin'in Kızıltepe İlçesinde doğan DOĞRUSÖZLÜ, ilk ve orta öğrenimini Şanlıurfa ve Mardin'de, lisans öğrenimini ise Fatih Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde tamamlamıştır. Halen Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimine devam etmektedir.